

**ESKİ TÜRKÇEDE ALDATMA KAVRAMI
-YENİ UYGUR TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMALI-**

Saadet Sena KARAMAN

HAZİRAN 2020

DENİZLİ

**ESKİ TÜRKÇEDE ALDATMA KAVRAMI
-YENİ UYGUR TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMALI-**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı**

Saadet Sena KARAMAN

Danışman: Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

HAZİRAN 2020

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Saadet Sena KARAMAN

ÖN SÖZ

Bireye biçilen sosyal kimlik bireyin bir gruba, topluluğa ait olma ihtiyacını ortaya çıkarır. Toplumun içinde bireye verilen roller ve sahip olduğu sosyal statüler insanların davranış şekillerini belirleyen önemli faktörlerdendir. Sosyokültürel bir yapının içinde var olabilme beraberinde sosyal bir çekişmeyi de getirir. Bu çekişme hali kalabalıkların birlikte yaşadığı her alanda mevcuttur. Bu kalabalık yapılar içinde beraber yaşayan bireyler bilinçli ya da bilinçsiz birbirlerini dil yoluyla eleştirmiş, hileye, iftiraya ve yalana başvurmuşlardır. Başvurulan bu yöntemler, aslında bireylerin bulunduğu durumdan kurtulması için bir kaçış yolu, çaredir.

Yapılan ön araştırmalar sonucunda Türklerin aldatma kavramını karşılamak için kullandığı sözcüklerin geniş bir alana sahip olduğu görülmüştür. Aldatma kavramı için kullanılan sözcüklerin çokluğu bizi bu alanda çalışmaya yönlendirmiştir.

Bu çalışmada tarihi Türk lehçelerinden Köktürk-Uygur-Karahanlı Türkçesi ve günümüz lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesi metinlerinden bazılarında aldatma kavramı ve aldatma kavramı etrafında oluşan söz varlığı ele alınmıştır. Sözü edilen dönemlerde kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan eserlerden belirlediğimiz metin ve sözlükler çerçevesinde, bu dönemler arasındaki ortak söz varlığı ve dönemler arasındaki farklılaşmalar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu çalışma yoluyla aldatma ile ilgili kavramların tarihî seyri takip edilmiş, söz varlığı, eş anlamlılık, yakın anlamlılık ve kısmen kavram alanı ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile belirlediğimiz eserler dahilinde Türk milletinin aldatma için kullandığı sözcükler dönem dönem sınıflandırılmıştır. Aldatma söz varlığına dahil edilen sözcükler karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Aldatma sözcüğün zihinde oluşturduğu çağrışımlardan yola çıkarak kavram alanını da kapsayan bir inceleme olmuştur. Değerlendirmemiz sonucunda eskiden beri kullanılan ortak sözcüklerin bazılarının günümüzde hala yaşadığını ifade etmek mümkündür. Çalışmamız Türkçenin söz varlığı yönünden nitelik ve niceliklerini, değerini, zenginliğini, anlatım gücünü bizlere sunması bakımında önem taşır. Çalışmamızda belirlediğimiz sahalara ve sınırladığımız eserler dahilinde *aldatma* sözcüğü çerçevesinde oluşmuş tüm söz varlığı ve kavram alanına ulaşmak amaçlanmıştır. Kavram alanıyla ilgili bu çalışmamız Eski Türkçe ve Yeni Uygur Türkçesi'nin zengin bir kültür birikiminin, milletin hafızasında yer etmiş geniş bir söz varlığının kanıtıdır.

Giriş bölümünde tezimizi besleyen söz varlığı, eş anlamlılık, yakın anlamlılık, kavram alanı ne olmalıdır üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır ve çalışmamızda izlenecek yöntemler hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Birinci bölümde örnek metinler üzerinde seçilen örnek metinlerden derlenen sözcükler üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Daha sonra inceleme bölümündeki verilerden yararlanılarak değerlendirme yapılmış ve sonuç bölümü eklenmiştir. Çalışmamızın sonunda yer alan tablolatırılmış dizinde ise ortak ve farklı olan kavramları bir bütün halinde net bir şekilde görmemizi kolaylaştırmayı amaçlamıştır.

Çalışmamızda belirlediğimiz sahalalar ve sınırladığımız eserler dahilinde *aldatma* sözcüğü çerçevesinde oluşmuş tüm söz varlığı ve kavram alanına ulaşmak amaçlanmıştır. Kavram alanıyla ilgili bu çalışmamız Eski Türkçe ve Yeni Uygur Türkçesi'nin zengin bir kültür birikiminin, milletin hafızasında yer etmiş geniş bir söz varlığının kanıtıdır.

Çalışmamız sırasında tezin düzeni ile ilgili yaptığımız tercihler, belirli düzenlemeler, açıklamalar ve sözcüklerle ilgili karşılaştığımız bazı durumlar aşağıda verilmiştir.

*Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğün'*den yaptığımız tarama sonucunda verdiğimiz örnekler dışında “*böhtan, calık, epsün tüpsün, gerlik, girram, işengüsiz, lakilditiş, penturmak, pirip, süpküşlimek*” sözcüklerinin, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğün'*den yaptığımız tarama sonucunda verdiğimiz örnekler dışında ise “*sidi, mangi, mantra, arbala-, tingçi, yadçı, yalkan-, moguç, oşgançula-*” sözcüklerinin de varlığı bilinmektedir. Bu sözcüklerin hangi ses değişikliklerine uğrayarak karşımıza çıkabileceği düşünülerek tarama yapılmasına rağmen metinlerde kullanıldığı örneklere rastlanmamıştır. Bu sözcüklerin ağızlardan edebi metinlere geçmiş olabileceği ya da bugün kullanımdan düşmüş olabileceği düşünülerek tabloya ilave edilmiştir.

Taradığımız metinler içinde *ezüg armak igid yanluk yeleyü, alın altağın tevin kürin, äzüg armak igid yanluk, yala yangku ezüg* vb. gibi eş anlamlı dörtlü, beşli yapıların da bulunduğunu ve sık kullanıldığını tespit ettik. Bu dörtlü beşli yapılar hem birlikte hem de kendi aralarında ikili yapılar şeklinde kullanılmaktadır. Bu nedenle dörtlü beşli yapıları özel bir başlık altında incelemek yerine *al altağ, tev kür, ezüg armak* ve *igid yanluk* gibi ikilemeler oluşturan sözcükler altında incelemeye çalıştık.

Kendi arasında ikilemeler oluşturan *äzüg armak igid yanluk* gibi dörtlü yapıları *ezüg armak* ve *igid yanluk* gibi ikili yapıların altında ayrı ayrı değerlendirdik.

Çalışmamızda aynı anlama sahip olan *ar- yov- ~ ar- yuv-*, *ezüg ~ ezük*, *tevlüg ~ tevlig*, *yelvi ~ yilvi* gibi bazı aynı anlamlı sözcüklerin ses değişikliği gösterdiğini görmekteyiz. Tespit ettiğimiz bu örneklerde sözcüklerin orijinal haline bağlı kalmayı tercih ettik. Fakat tablo ve başlıklarda bu ikili kullanımları beraber vermeye gayret gösterdik.

Çalışmamızda ikilemelerin yerleri değiştirilerek *igid ezüg ~ ezüg igid*, *ezüg ar- ~ ar- ezügle-* vb. ayrı ayrı ikilemelere tesadüf edilmiştir. Ayrıca bu sözcükler bazı örneklerde ayrı ayrı yapılarla da birleşerek kullanılmıştır. Bunları ayrı madde başları olarak ele aldık ve diğer sözcüğe “bk.” şeklinde göndermede bulduk.

Olumsuzluk eki ‘*tevsiz kürsüz*’ gibi yapılara sahip *aldatma* terimleri değerlendirmeye alınmayıp, olumlu yapılar üzerinden bir yargıya ulaşılmaya çalışılmıştır.

Uygurlar’ın Budizm, Maniheizm gibi farklı dinleri benimsemeleri beraberinde bu dinleri içeren bir edebiyat anlayışı ve dinî bir terminoloji oluşturmuştur. *Tantrik Türk Budizmi* adı verilen bu edebiyatta çalışmamıza konu olan aldatma kavram alanına giren *dharani*, *mantra* gibi dini öğreti ve kurallar, örnek metinlere anlam vermede işimizi zorlaştırmıştır.

TIEM 73 ve *RKÇ* eserlerinin çevirileri için <http://www.hasenat.net/> uygulaması kullanılmıştır. Özellikle Diyanet’in çevirileri dikkate alınmıştır. Sözcüğün farklı bir anlamı olduğu tespit edildiğinde ise Elmalılı Hamdi Yazır’ın çevirilerine de başvurulmuş ve örneklerde dipnot olarak ayrıca belirtilmiştir.

Eserlerden yaptığımız alıntılarda tekrara düşmemek adına her metni iki örnekle sınırladık, ayrıca tespit ettiğimiz benzer metinleri metnin altında parantez içinde numaralarıyla birlikte vermeye özen gösterdik. Fakat farklı yapılara rastladığımızda her bir yapıyla ilgili değişik örneklerden de vermeye çalıştık.

Konu seçimimde öncü olan, sabrı ve tüm gayretiyle çalışma sürecinde bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT’a, tecrübesi ve ilgisiyle hep yanımda hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Nergis BİRAY’a, tavsiyeleri ve yardımını hiç eksik etmeyen Dr. Öğrt. Üyesi. Sema EYNEL’e, bu süreçte maddi manevi desteğini esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ESKİ TÜRKÇEDE ALDATMA KAVRAMI -YENİ UYGUR TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMALI-

KARAMAN Saadet Sena

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

Haziran 2020, XIV+147 Sayfa

Çalışmamızın temeli Eski Türkçe ve Yeni Uygur Türkçesi dönemindeki aldatma kavramı ve bu kavram etrafındaki söz varlığının ortaya konması ve sınıflandırılması üzerinedir.

Çalışmamızda Türk düşünce dünyasında aldatma, hile kavram alanının nasıl şekillendiği ve hangi söz ve sözcük gruplarıyla ifade edildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Aldatma sözcüğü bizi bir zekâ ürünü olan hileye, zekâ doğrultusunda planlanmış canlıları kandırmak için kullanılan tuzak, pusu, oyun, dolap, düzen sözcüğüne, ağızdan çıkan söz yoluyla kandırmak için kullanılan yalan, iftira, büyü, sihir, tılsım sözcüklerine, bilgiyi çalıp yönlendirmeler yaparak karşısındakini aldatan kişiler için kullanılan casus sözcüğüne, faydalı bir iş için ya da karşısındakini mağlup edip aldatmak için büyü yapan büyücü ya da sihirbazlar için kullanılan büyücü, üfürükçü sözcüklerine yönlendirmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde söz varlığı, eş anlamlılık, yakın anlamlılık ve çalışma alanımız hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın inceleme bölümünün ilk kısmında Köktürk, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesindeki aldatma kavramının içinde değerlendirilebilecek bütün söz varlığı ortaya konmaya çalışılmış, ikinci kısmında ise Yeni Uygur Türkçesindeki bu kavramı içine alan söz varlığı ile karşılaştırılmış ve bir bütün halinde sınıflandırma çalışması yapılmıştır.

Tezimizin değerlendirme ve sonuç bölümünde taranan eserlerdeki söz varlığına ait bulgular üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Son bölümde ise tablolştırılmış dizin üzerinde tüm dönemlerdeki benzer ve ortak olmayan sözcükler karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köktürkçe, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, kavram alanı, söz varlığı, aldatma, hile, büyü, casus, yalan vb.

ABSTRACT**THE CONCEPT OF DECEPTION IN OLD TURKISH
-COMPARATIVE WITH THE NEW UIGHUR TURKISH-**

KARAMAN Saadet Sena

Master Thesis

Contemporary Turkish Dialects and Literatures Department

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT

June 2020, XIV+147 Pages

The basis of our study is on the concept of deception in the Old Turkish and New Uighur Turkish periods, and to reveal and classify the vocabulary around this concept.

In our study, it has been tried to reveal how the conceptual field of cheat and deception is shaped in Turkish thought world and which word and word groups are expressed. Word of deception has led us to cheat, the product of intelligence, to the word trap, ambush, play, order used to fool creatures planned in accordance with intelligence, to the words lie, slander, magic, talisman, which are used to deceive us by word of mouth, to the word spy, which is used for people who deceive others by stealing information and guiding, to the words of sorcerer and blowman who cast a spell for a useful work or to defeat and deceive the others.

In the introduction part of our study, general information about vocabulary, synonym, close significance and our field of study is given.

In the first part of the review section of our study, all vocabulary existence that can be evaluated in the concept of deception in Köktürk, Old Uyghur and Karahanlı Turkish tried to be revealed, in the second part, this vocabulary is compared with vocabulary that includes this concept in New Uighur Turkish and a classification study has been made as a whole. In the evaluation and conclusion section of our thesis, evaluations were made on the findings of the vocabulary in the works scanned. In the last section, similar and non-common words in all periods are given comparatively on the tabulated index.

Key Words: Köktürk, Uighur Turkish, Karahanli Turkish, New Uighur Turkish, conceptual field, vocabulary, deception, cheating, magic, spy, lie etc.

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	xi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE ALDATMA SÖZCÜĞÜ VE ETRAFINDAKİ SÖZ VARLIĞININ TESPİTİ	5
1.1.1. al	5
1.1.1.1. al altag	7
1.1.1.2. al çeviş.....	9
1.1.1.3. al destân	9
1.1.1.4. al et-.....	10
1.1.1.5. al keyd	11
1.1.1.6. al kıl-.....	11
1.1.1.7. al tur-	12
1.1.1.8. al yanut	13
1.1.2. alçı.....	13
1.1.3. alda-	14
1.1.3.1. aldaglı	15
1.1.3.2. aldamaklık.....	15
1.1.3.3. aldaş-	15
1.1.4. anđı-	16
1.1.5. ar-.....	17
1.1.5.1. ar- ezügle-	19
1.1.5.2. arguç.....	19
1.1.5.3. arış-.....	20
1.1.5.4. arışgu	20

1.1.5.5. armakçı	20
1.1.5.6. aralık-	21
1.1.5.7. artız-	22
1.1.5.8. artur-	22
1.1.5.9. arviş	23
1.1.5.10. ar- yov- ~ ar- yuv-	23
1.1.6. azguç	24
1.1.7. azgur-	24
1.1.8. buhtân (Ar.)	24
1.1.9. bus-	25
1.1.9.1. busug	25
1.1.9.2. busuglug	26
1.1.9.3. busuk-	26
1.1.9.4. busuş-	27
1.1.10. bûgilen-	27
1.1.11. bûgüçi	27
1.1.12. bûs-	28
1.1.12.1. bûsüg	28
1.1.13. cadu (F.)	28
1.1.13.1. caduluk	29
1.1.14. çâşur- yonga- ~ çâşut yonga	30
1.1.15. çulvu	30
1.1.16. darni ~ darani	31
1.1.17. destân (F.)	32
1.1.18. efsunçı	33
1.1.19. ezüg	33
1.1.19.1. ezüg ar-	34
1.1.19.2. ezüg igid	35
1.1.19.3. ezük yalğan	36
1.1.20. ezügçi	36
1.1.21. hile	37
1.1.22. igid	38
1.1.22.1. igide-	39
1.1.22.2. igid ezüg	40
1.1.22.3. igid yanlug	40

1.1.23. keyd (Ar.)	41
1.1.23.1 keyd kıl-	42
1.1.24. kezzâb	42
1.1.25. köz bağla-	42
1.1.26. küreg	43
1.1.27. küret-	44
1.1.28. kür kürlük	44
1.1.29. kürle-	45
1.1.30. kürlüg	45
1.1.31. mekr (Ar.)	46
1.1.32. oyun	46
1.1.33. ötrük	47
1.1.34. saçıratgu	48
1.1.35. sihr	48
1.1.36. tayındur-	49
1.1.37. tegâbün	49
1.1.38. tetrül-	50
1.1.39. tev	50
1.1.39.1. tev kür	51
1.1.39.2. tevlé-	51
1.1.39.3. tevlüg ~ tevlig	52
1.1.39.4. tevlüg kürlüg ~ tevlig kürlüg	52
1.1.39.5. tevlüglen-	53
1.1.40. tıl	54
1.1.41. tıñlaglı	55
1.1.42. tuzak	55
1.1.43. tuzakçı	56
1.1.44. vidya	57
1.1.45. yala ~ yala-	57
1.1.46. yalğan	58
1.1.46.1. yalğan ay-	62
1.1.46.2. yalğan ayt-	62
1.1.46.3. yalğan bol-	63
1.1.46.4. yalğan çatıl-	63
1.1.47. yalğançı	64

1.1.47.1. yalgañçılık.....	65
1.1.48. yalgankat-.....	66
1.1.49. yalgañ kılguçı	66
1.1.50. yalgañ koş-	67
1.1.50.1. yalgañ koşuğlı	67
1.1.51. yalgañlık.....	68
1.1.51.1 yalgañlık kıl-	69
1.1.52. yalgañ sözle-.....	69
1.1.53. yalgañ sözleğli	70
1.1.54. yalgañ te	71
1.1.55. yalgañ tut-.....	71
1.1.55.1. yalgañ tutguçı.....	72
1.1.55.2. yalgañ tutuğlı	73
1.1.56. yalgañ yarat-.....	74
1.1.57. yap yup kıl-9F.....	75
1.1.58. yeleyü.....	75
1.1.59. yelvi ~ yilvi	76
1.1.59.1. yelvik- ~ yelpik-.....	78
1.1.59.2. yelvi kömen ~ yilvi kömen	78
1.1.60. yelviçilik.....	79
1.1.61. yelvilen-	80
1.1.62. yilviçi	80
1.1.63. yubıla- ~ yupla.....	81
1.2. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ ALDATMA KAVRAMI.....	82
1.2.1. alda-	82
1.2.1.1. aldam	82
1.2.1.2. aldan-	83
1.2.2. aldi-.....	83
1.2.3. aygakçi	84
1.2.4. ayyârliq (Ar.).....	84
1.2.5. bahşi.....	85
1.2.6. ca.....	86
1.2.6.1. cadu (F.).....	86
1.2.6.2. caduger	87
1.2.6.3. cadugerlik	88

1.2.7. casus.....	89
1.2.8. dahan.....	90
1.2.9. acayip- garayip	90
1.2.10. epsun	91
1.2.10.1 epsunkar.....	92
1.2.11. eyyar.....	93
1.2.12. hile ~ hili	93
1.2.12.1. hile mikir.....	94
1.2.13. karamet (Ar.)	96
1.2.14. kazzap	97
1.2.15. kiltak	98
1.2.16. kuvluk-şumluk.....	98
1.2.17. mekkar.....	99
1.2.18. meptun.....	99
1.2.19. mestane.....	100
1.2.20. mikirlik.....	101
1.2.21. mugemberlik.....	101
1.2.22. neyreñ (F).....	102
1.2.23. perihân (F.).....	103
1.2.24. po (Ç.).....	103
1.2.25. poçi.....	104
1.2.26. remmal (Ar.).....	105
1.2.27. sahta (F.).....	105
1.2.28. sahtilaştur- (F.U.).....	106
1.2.29. sahtipez (F.).....	106
1.2.29.1. sahtipezlik	107
1.2.30. sihir (Ar.).....	107
1.2.30.1. sihir epsun	108
1.2.30.2. sihirlik (A.U.)	109
1.2.30.3. sihirgerlik.....	109
1.2.31. sihirçi (A.U.).....	110
1.2.32. sinçi.....	111
1.2.33. sirtme.....	111
1.2.34. suhen (A.U.)	112
1.2.35. tilsim (Ar.).....	112

1.2.35.1. tilsimlik (A.U.)	113
1.2.36. töhmet (Ar.).....	114
1.2.37. yala.....	114
1.2.38. yalğan.....	114
1.2.38.1. yalğanlik	116
1.2.39. yalğançi	116
1.2.40. yalihârluk (U.F.)	117
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	118
TABLO 1- ALDATMA VE ETRAFINDAKİ SÖZ VARLIĞI.....	122
TABLO 2- TABLOLAŞTIRILMIŞ DİZİN	123
KAYNAKLAR.....	141
ÖZ GEÇMİŞ	146

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Aldatma Kavramı ve Etrafındaki Söz Varlığı

Tablo 2. Tablolaştırılmış Dizin

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ESER KISALTMALARI

- ABH Gulcalı, Z., *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*, TDK Yayınları, Ankara, 2015.
- AH Arat, R.R., *Atabetü'l Hakayık*- TDK Yayınları, Sayı:32, TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- AUŞKFÜ Ay, Ö., "Abdülhalûk Uygur'un Şiirlerinde Kullanılan Fiilimsiler Üzerine", *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, 11. Sayı, 2015.
- AY/CK Kaya, C., *Uygurca Altun Yaruk Giriş Metin ve Dizin*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.
- AY/III Ölmez, M., *Altun Yaruk III.Kitap (5.Bölüm)*, Ankara, 1991.
- AY/IV Tokyürek, H., *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç*, Karşılaştırmalı Metin Yayını, TDK Yayınları, Ankara, 2018.
- AY/VI Ayazlı, Ö., *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, Karşılaştırmalı Metin Yayını, TDK Yayınları, İstanbul, 2012.
- BK Bilge Kağan Bengü Taşı
- CBH Müler, F. W. K.; Gabain A.V., *Çaştani Bey Hikâyesi* (Çev. S. Himran), İstanbul, 1945.
- ÇUEBH İnayet, A., "Çağdaş Uygur Edebiyatında Bir Hikâye", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1h/2: 73-117, 2009.
- DH Azmun, Y., *Divan- ı Hikmet*, İstanbul, 1994.
- DLT Divanı Lügat'it Türk
- EUBMT Tokyürek, H. *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*, TDK Yayınları, Ankara, 2019.
- EUDDM Ayazlı, Ö., *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.
- EUTS Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
- HUAST Özbay, B., *Huastuanift Manihaist Uygurların Tövbe Duası*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.
- İKP Hamilton, J.R., *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Çev. V. Köken), TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- İZ Ay, Ö., *Abdurrahim Ötkür'ün "İz" Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bölümü, İzmir, 2007.

- KB Kutadgu Bilig
- KİP Tekin, Ş., *Kuanşi İm Pular*, TDK Yayınları, Ankara, 2019.
- KT Kül Tigin Bengü Taşı
- MAYTR Tekin, Ş., *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi İle Buluşma Uygurca İbtidai Bir Dram*, TDK Yayınları, Ankara, 1976.
- OY Orhun Yazıtları
- OZ Seyis, Y., Abdurrahim Ötkür'ün "*Oyğangan Zemin*" Adlı Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2019.
- RKÇ Ata, A., *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi Giriş- Metin- Notlar- Dizin*, TDK Yayınları, Ankara, 2004.
- T Tunyukuk Bengü Taşı
- TIEM 73 Kök, A., *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 I v-235v/2)*, Giriş- İnceleme- Metin-Dizin, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Ünlü, S., *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 235v/3-450r7)*, Giriş- İnceleme- Metin- Analitik Dizin, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- TT Türkische Turfan Texte (I, II, III, IV, V)
- UHD Mehmet, A., *Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- UHKTSV Kıymık, S., *Uygur Halk Koşaklarında Tematik Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar, 2019.
- UTKÇU İnayet, A., "Uygur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 69-79, 2016.
- YUGFTTÇ Demir, C., *Yeni Uygurca Gramerleşmiş Fiillerin Türkiye Türkçesine Çevirisi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Ankara, 2018.
- YUTS Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü
- ZKE Yılmaz, C., *Zunun Kadiri Eserleri (Giriş- İnceleme- Metin- Çeviri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2009.

DİĞER KISALTMALAR

Ar.	Arapça
A.U.	Arapça-Uygur
bk.	Bakınız
Ç.	Çince
çev.	Çeviren
Ç.U.	Çin-Uygur
EUT	Eski Uygur Türkçesi
F.	Farsça
F.U.	Farsça-Uygur
haz.	Hazırlayan
KarT	Karahanlı Türkçesi
Kökt	Köktürk Türkçesi
mec.	Mecaz
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
Uygavz	http://uyguravazi.kazgazeta.kz
Uz	http://uz.denemetr.com/docs/769/indeh-297841-1.html?page=4 (e-erişim 25.03.2020)
v	Var (Sözcük tespit edildi)
vb.	Ve benzeri
y.	Yok (Sözcük tespit edilemedi)
YUT	Yeni Uygur Türkçesi

GİRİŞ

Dil bir milletin dünya görüşünü, bakış açısını, kültürünü, inancını, kimliğini yansıtan bir unsurdur. Dilin temelinde bireyler tarafından tecrübe edilen yaşantılar, maddî manevî olaylar derin bir etki yaratır ve söz varlığı da bu değerlere bağlı bir şekilde oluşur. Dilde kullanılan temel sözcüklerden yola çıkılarak toplumun gelenek görenekleri, yaşayış düzenleri, çalışma şekilleri, din anlayışları vb. gibi olgular üzerine çıkarım yapmak mümkündür. Çünkü, topluluk içindeki bireyler yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için gereksinim duydukları sözcük ve sözcük gruplarına ömürleri boyunca daha fazla yer vermişlerdir. Söz varlığı toplum ve grupların deneyimleri sonucu hafızasında biriken söz dağarcığını, söz birliklerini ve dil öğelerinin tümünü kapsayan bir kavram, zenginliktir. Kalıplaşmış yapılar, atasözleri, deyimler, ikilemeler, eş ve yakın anlamlı sözcükler ve benzer dil yapılarının bütünüdür. Bugüne kadar yapılan çalışmalar Türkçenin zengin bir söz varlığına sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Söz varlığı çalışmaları, bir dilin konuşurlarının maddî ve manevî kültürünü yansıtmayı, dünya görüşünden bir parça sunması, değer yargılarını ifade etme biçimlerini ve dilin tarihten günümüze değişimini göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir.

Bir dilin söz varlığı genel olarak ele alındığında eş anlamlılık ve yakın anlamlılık kavramlarına değinmemek mümkün değildir. Eş anlamlılık aynı varlığı, kavramı veya durumu ifade edip, aynı anlamı taşıyan fakat yazım ve söyleniş farkının olduğu sözcüklerdir. *İlave-ek, buluş- icat* sözcükleri değerlendirdiğinde sözcükler arasında anlam bakımından bir fark olmadığı görülmektedir. Yakın anlamlılığın tanımına bakıldığında; zaman zaman birbirinin yerine geçerek kullanılabilen, akılda aynı sözcükleri çağrıştıran, birebir aynı anlamı vermese de anlatılmak istenen yargıyı küçük anlam nüanslarıyla ayıran sözcüklerdir diyebiliriz. *Dost-arkadaş* örneğini ele aldığımızda; bu sözcüklerin birbiriyle tıpatıp aynı anlamda olmadığını, *arkadaş* sözcüğünün aralarında muhabbet bağı bulunan bireyler için kullanılırken *dost* sözcüğünün ise muhabbet bağının fazla olduğu yakın arkadaşı ifade ettiğini görmekteyiz. Eş anlamlılık konusu, araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. Bir kısmına göre eş anlamlı sözcük varken, bir kısmına göre ise eş anlamlı sözcük yoktur fakat yakın veya benzer anlam taşıyan sözcükler vardır.

Sözcükler başka öğelerle anlamsal bir çağrışım halindedir ve her bir kavram diğer kavramlarla bir ilişki içindedir. Sözcüklerin birbiriyle bağlantılı olması anlamsal bakımdan zihinde bir çağrışım uyandırır. Bu nedenledir ki bir sözcük çevresindeki

sözcüklerle bütüncül bir alan oluşturur. Kavram alanı “birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eş anlamlıların, içinde düşünüldükleri alan” olarak tanımlanmaktadır (AKSAN, 1971: 254).

Kavram alanı kuramı, 1931’de Alman dil bilimci Jost Trier tarafından geliştirilen bir dil alanı kuramıdır. Birbirine yakın olan (eş anlamlı-yakın anlamlı), aralarında ortak bir bağ bulunan (alt anlamlı-üst anlamlı) ve anlam yönüyle birbirlerini tamamlayan sözcüklerin oluşturduğu dilsel alana kavram alanı kuramı denir. Bu kuramda, bir kavram bütün yönleriyle ele alınır. Böylece bu kuramla bir milletin dil zevki, estetik düşüncesi ve dünya görüşü ortaya çıkmış olur (KARÇIĞA, 2015: 103).

Kavram alanı bir sözcüğü merkeze alıp onu çevreleyen diğer sözcüklerle bir bütün oluşturur. Dolayısıyla sözcüğün eş anlamı, yan anlamı arasındaki bağı oluşturan söz varlığının tümüdür. Örneğin: Türkçedeki *edebiyat, müzik, resim, heykel, mimari, tiyatro* vb. güzel sanatlar dallarını bir kavram alanı içinde düşünebiliriz. Bu sanat dallarının her birinin farklı özellik ve tekniği olmasına rağmen ortak bir güzel sanat gayesi etrafında birleşmeleri, bireylerde ortak bir zevk, benzer bir estetik duygusu uyandırmaları bu kavramların birbirinden ayrı düşünülmesine imkân sağlamaz. Böylece bu sanat dalları birbiriyle iç içe yapılanmış bir bütünü oluşturur. Birinden ayrı düşünülemeyen bu alanlar bir kavram alanı etrafında değerlendirilmiştir.

Türkiye’de söz varlığı ile ilgili çalışmaların çokluğuna oranla kavram alanıyla ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Söz varlığındaki genel kavramların anlamının tam olarak kavranması için sözcüğün kavram alanından da yararlanmakta fayda olduğu düşünülmektedir. Çalışmamız söz varlığı çalışması olup, kısmen de olsa kavram alanına dahil olmuş sözcükleri de kapsamıştır. Bu çalışmalar bir kavramın, olgunun nasıl algılandığı, algılanan kavramın ise sözcüklerle nasıl ifade edildiğini göstermesi bakımından değerli bir alandır. Türk milletinin düşünce yapısında sözcüğün hangi konuma yerleştirildiği, bu sözcüğün etrafındaki sözcüklerle kendine ait bir alan oluşturması ve bu alan etrafında aldatma algımızın nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmalarımız doğrultusunda *aldatma* terimlerini tüm yönleriyle ele alan bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Buradan hareketle aldatma ile ilgili söz varlığını bir araya toplamak için öncelikli olarak çalışacağımız Eski Türkçe ve Yeni Uygur Türkçesi sahasında eser ve sözlükler belirlenmiştir. Belirlenen eserler üzerinde *aldatma*

ve *aldatma söz varlığı* çerçevesinde uzun süren eser taraması yapılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız *aldatma* sözcüğünün Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Yeni Uygur sahalarında kullanılan biçimleri tarama sonucu tespit edilmesi ve bulguların incelemesine dayanır. Bu bölümde *aldatma* sözcüklerinin oluşturduğu anlam nüansları belirlenmiş ve hangi dönemde sözcüğün ne şekilde kullanıldığı ortaya konulmuştur. İncelemenin ardından tespit edilen bulgular uygun metotlar yardımıyla değerlendirilmiş ve *aldatma söz varlığı* etrafında bir sonuca bağlanmıştır. Sonuç bölümünde yer alan Tablo-1’de *aldatma* kavramının belirli niteliklere göre sınıflandırılması yer almaktadır. Sonuç ve değerlendirme kısmının ardından hazırlanan Tablo-2 dizin halinde verilmiştir.

Bireyin iç kontrolü ne kadar güçlü olursa olsun hile yoluna başvurması her durumda mümkün olabilir. Kandırma, çıkar elde etmek için bilerek, bilmeyerek veya düşünülerek yapılan bir eylemdir. Yapılan çalışmalara göre zeki, uyanık, meraklı bireylerin hile yaparak karşısındakini kandırma eğilimleri diğerlerine göre daha fazladır. Çünkü hile yapmak, bir yöntem geliştirmeyi, çare bulmayı gerektiren durumların sonucunda ortaya çıkar. Kişinin başarma ve kazanma hırsı, menfaatleri iç kontrolünü bastırıp davranışlarına yansır. İnsanın doğasında bulunan kazanma hırsı, bu hırsla bağlı olarak çare, yöntem geliştirme telaşını ve bunun sonucunda çeşitli *aldatma* yöntemlerine başvurma güdüsünü tetikler. Dolayısıyla bu güdü çerçevesinde oluşan söz varlığı neredeyse insanlık tarihiyle birlikte ele alınması gereken bir kavram olarak düşünülebilir.

Eski Türk ahlakında, cesaret yanında ve belki ondan da üstün olmak üzere, kötülükten koruyucu, başkalarını *aldatmaktan*, vicdanın yerini kurnazlığa terk etmekten alıkoyucu ve insana namuslu, vekaarlı bir hayat düzeni bağışlayıcı “utanma” duygusu en büyük fazilet sayılmıştır. Bu ahlakî özellikleri dolayısıyla Türkler hakka saygılı, doğruya hürmetkâr bir millettir (KAFESOĞLU, 2018; 332-333). Türk milletinin ahlak anlayışı değerlendirildiğinde Budizmde canlıları öldürmek, hırsızlık yapmak, zina etmek gibi büyük günahların yanı sıra on gûnahtan dördünün dil yoluyla yapıldığı görülmektedir. Yalan söylemek, iki dilli olmak, küfür etmek ya da kaba konuşmak, iftira atmak Türk kültürü içerisinde kötü davranış olarak nitelendirilmektedir. Canlılar bu günahları işledikleri takdirde ağır işkencelere maruz bırakılır ya da cehennem ile cezalandırılırlar. Bu sebeptendir ki Türk ahlak yapısında yer alan bu terimler, dünyadaki *aldatma*ları ya da dünyada var olan her şeyin boş ve *aldatıcı* olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Çalışmamızda seçtiğimiz *aldatma* sözcüğü ve etrafındaki kavramları tüm yönleriyle ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Bir zincirin halkaları gibi bir bütünü kapsayan sözcükleri birbirinden bağımsız düşünmek mümkün olmadığından *aldatma* sözcüğünün nasıl bir kavram alanı oluşturduğunun üstünde durduk. *Aldatma* sözcüğü bizi bir zekâ ürünü olan *hileye*, zekâ doğrultusunda planlanmış canlıları kandırmak için kullanılan *tuzak*, *pusu*, *oyun*, *dolap*, *düzen* sözcüğüne, ağızdan çıkan söz yoluyla kandırmak için kullanılan *yalan*, *iftira*, *büyü*, *sihir*, *tılsım* sözcüklerine, bilgiyi çalıp yönlendirmeler yaparak karşısındakini aldatan kişiler için kullanılan *casus* sözcüğüne, faydalı bir iş için ya da karşısındakini mağlup edip aldatmak için büyü yapan büyücü ya da sihirbazlar için kullanılan büyücü, üfürükçü sözcüklerine yönlendirmiştir. Uzak anlam, yakın anlam, eş anlam etrafında ulaşabildiğimiz kandırma terimlerinin her birini incelemeye çalıştık. Kavramların bir sınırı yoktur fakat aldatma kavramının kapsamı, belirlediğimiz ölçüde çeşitli söz varlıklarını da çalışmamıza dahil ederek sınırlandırmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın amacı, toplum aldatma eylemini gerçekleştirirken dilde bu eylemin hangi sözcüklerle karşılandığı ve tarihsel süreçteki sözcüklerin nasıl kullanıldığını tespit etmektir. Sosyal yaşamda kişilerin birbirini sözle, hileyle, yalanla, büyü, sihir yoluyla kandırması, zekâlarını kullanıp kurnazlık yaparak tuzak ve pusu hazırlaması, insanlara ek olarak hayvanları da tuzağa düşürerek aldatma gibi tutum ve eylemlerini gösteren sözcüklerin dildeki kullanışı, bu kapsamda kandırma anlamındaki sözcükler ve bu kavram alanı etrafında oluşturulan söz varlığı tespit edilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda Eski Türkçe dönemi ve Yeni Uygur Türkçesinde *aldatma* kavramı üzerine yapılan müstakil bir sözlük denemesi de kabul edilebilir.

Çalışmamız belirlenen eserlerden yola çıkılarak Türk milletinin tarihsel ve kültürel etkilerinin sonucunda dilin doğal süreci içinde meydana gelen Türk düşünce dünyasındaki aldatma kavram alanının, nasıl şekillendiğini ve hangi söz ve sözcük gruplarıyla ifade edildiğini ve bu söz varlığındaki gelişimin aşamalarını görmemizi sağlayacak bir inceleme niteliğindedir.

1.1. ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİNDE ALDATMA SÖZCÜĞÜ VE ETRAFINDAKİ SÖZ VARLIĞININ TESPİTİ

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1.1. al

Hile, yalan.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *avcı nece al bilse ağıg ança yöl bilir.* (DLT, 167/144)

“Avcı avlanmak için ne kadar hile yolu bilirse ayı da kaçmak için o kadar yol bilir¹.”

- *ālın arslan tutar kũçün oyuk tutmas.* (DLT, 53/39)

“Hile ile aslan tutulabilir; fakat kuvvetle bostan korkuluğu bile tutulamaz².”

(DLT: 410/321, 622/519)

- *törü öngdi edgü uruldı tükel*

isiz yitti ilde қоđup hile al (KB, 5735)

“Her tarafta iyi kanun ve idare hâkim oldu; kötüler hile ve sahtekârlıklarını terk edip ortadan kayboldu.”

- *қılınç ong tutar hiç solı yok uқuş*

bütün çın turur hiç alı yok uқuş (KB, 1863)

“Akıl daima sağdan hareket eder hiç solu yoktur; o doğru ve dürüsttür hiç hilesi yoktur.”

(KB: 4445, 2356)

¹ İki dâhi karşı karşıya geldiği zaman bu söz kullanılır.

² Bir işi kuvvet vasıtasıyla yapamayana hile kullanması tavsiye edildiği zaman söylenen söz.

▪ *eger tegse sizke bir edgölük yawuz kelür olarğa, eger tegse sizke bir yawuzluk şād bolurlar anıñ birle, eger serse sizler sakınsa sizler ziyan kılmaız sizke olarnıñ alları, nerse.* (RKÇ, 25/2a2)

“Size bir iyilik dokunursa bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez.”

▪ *bu al erür, al kıldınızlar anı.* (RKÇ, 28/9b2)

“Şüphesiz bu, halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır.”

(RKÇ: 26/44b1, 28/73b2, 31/55b1)

▪ *ol bilmäk üçün män esiz sakınmadım anar örtüglüg. bütünlükün tanrı köndürmäs esiz sakınığlılar alını.* (TİEM 73, 177v/7)

“Bu, Aziz’in yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah’ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi.”

▪ *kayu kişi seznür ärsä yārj bermämäkni anar tanrı dünyä içrä āhirät içrä bağlasun yıp kök tapa yana kässün baksun näk elätür mü anıñ alı nä kim öfkä kaldürsä anar*³. (TİEM 73, 243v/4).

“Allah’ın ona (peygambere) dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini sanan kimse hemen yukarıya bir ip uzatsın, sonra (kendini intihar edip) boğsun da baksın bu hilesi kendisini öfkeliendiren şeyi giderecek mi?”

“Her kim ona (Muhammed’e) Allah’ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksın, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu bu yöntem, öfkeliendiği şeyi giderecek mi?”

(TİEM 73: 133r/3, 121v/7-8, 175v/2, 175v/5, 192r/2, 186v/4, 177v/4, 192r/1, 176r/2, 231r/5, 344r/1, 314v/6-7, 343v/6, 387v/7, 277r/1, 424v/1, 432v/8, 440r/1-2, 173v/4)

³ Al bu örnekte Elmalılı Hamdi Yazır’ın mealine göre *hile*, Diyanet’in mealine göre *yöntem* anlamında kullanılmıştır.

1.1.1.1. al altag

Yol, yöntem, araç, vasıta, hile.

“Yol, yöntem, araç, vasıta: İfadeye U II’de “Mittel und Kunstgriff” (1911: s. 48) karşılığı verilmiştir. İkilemeyi Şen (2002: s. 19) al altag “hile, yalan, hüner” ve Ölmez (2017: s. 250) al altag “alet, araç, vasıta, usûl, yöntem” olarak verir. TT III’te altağ sözcüğünün, alta- şeklinde; -ta-, -da- isimden fiil yapan ekten türemiştir. Ekin q̄sta- < *q̄z-ta-; istä- < iz-tä-; üntä- < ün-tä- (1930: s. 76) gibi oluşumlarda görüldüğü belirtilmektedir. İştikaklı ikileme olarak gördüğümüz bu oluşum içerisinde yer alan al sözcüğü, Clauson’da “bir şeyi yapmada kullanılan metot, yol, yordam” (EDPT 1972: s. 120) olarak geçer. Clauson, sözcüğün temelde nötr bir kelime olduğunu ve sonradan gayri resmi yöntemler uygularken bir şeyi gerçekleştirme anlamı kazandığını belirtir. Sözcük, gayri resmi olarak bu anlamda “hile” anlamına gelişip erken dönemlerde al çeviş ya da al altağ (1972: s. 120) olarak ikileme görevinde kullanılmaktadır. Al sözcüğünden türemiş altağ kelimesi ise, alta- fiiline götürülüp sözcüğün temelde “yol, yöntem” (1972: s. 130) anlamında olduğu ve sonradan “hile hurda” anlamına geçtiği görülmektedir. Erdal (OTWF 1991a: s. 455) alta- “aldatmak, kandırmak” fiilini “yol, yöntem; hile” anlamlarına gelen al sözcüğünden getirmektedir. Erdal (1991a: s. 179) altag kelimesini alta- fiili üzerine gelen fiilden isim -(X)g eki ile açıklamaktadır. Hamilton’a göre, al sözcüğü “araç, hile, savaş oyunu, çıkar yol, dolap” (2011: s. 132) anlamlarına gelmektedir.” (İSİ, 2019: 323-324)

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *yekler neḡ alın altağın tevin kürin belgürtmiş yır oyun üni ol...* (CBH, 169)

“Şeytanların hile ile, düzen ile, desise ile Huda ile işittikleri şarkı oyun sesidir.”

- *iyin al altag kılı yarlıkap asıg tusu kılmaklıg ulağı sapıḡı neḡeke tegi*

üzülmemeki kesilmemeki ol ürlüküg mengü tip... (AY/CK, 61/8)

“Ona göre hile kılıp, buyurup fayda kılmanın sırası ne gibi ölmemesi, o sabit, ebedi diye...”

- *yitiñ öngi öngi törlüg **al altag** üze bodi tigme tuyunmak köngülüg netegin bulurlar netegin bütürürler tip tiser. (AY/CK, 211/13-15)*

“Yedincisi başka başka yöntem üzerine bodhi denen uyanmak gönlünü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar diye sorsa...”

- *şlök ök inçe tip kiginç birti edgü edgü begler urısıya kuvrag arasınıt kutlug ülüglüg siz. **al altag** içinte ertingü uzanmaklıg siz. (AY/CK, 341/3)*

“Şiir de öyle deyip cevap verdi, iyi iyi bey oğluna cemaat arasında kutlu, kısmetlisiniz. Hile için de çok yeteneklisiniz.”

(AY/CK: 9/9, 34a/24, 34i/9, 37/8, 205/21, 211/20-24, 212/1-11, 217/22-23, 258/1-2, 258/17-22, 262/1-6, 262/9, 263/10-13,263/16, 263/19, 268/14-16, 263/20, 268/22-24, 269/11-22, 279/12-20, 317/4-9, 322/17, 363/20, 647/16-18, 679/4-5, 38/6-8, 211/16-20, 261/21-23)

- ***al altag** uzanmaklarıg taskarıp. Adınlarka asıglıg isig isletijiz. (TT, III 68)*

“Hile ve gevşekliği çıkarıp atarak başkaları için iyi, faydalı işler işlediniz.”

- ***al altag** uzanmaklarıg öntürüp...(TT, III 80)*

“Hile ve gevşekliği düzene sokup...”

- *yetiñ orunta upaya paramit tegme **al altag** paramit içinte katıglanurlar. (EUBMT, (AY 322))*

“Yedinci yerde upāya pāramitā denilen yöntem erdemi içinde çabalarlar.”

- *bo iki törlüg **al altaglar** içinte ürüg uzatı ertiñü ked uzanurlar yıçanurlar bo yetiñç al altag paramitlig tıtag tetir. (EUBMT, (AY 212))*

“Bu iki türlü yöntem içinde daima çok ustalık gösterirler. Bu yedinci yöntem pāramitālı sebeptir.”

1.1.1.2. al çeviş

Oyun, kurnazlık, hile, çare, yol, tarz, vasıta, tedbir.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *anta al çäviř aġu bergä men.* (İKP, 75/1)

“Size kurnazca bir oyun göstereceğim.”

- **allıġ çevişlig** kişiler altayı turur üskünde. (TT I 26)

“Aldatıcı kişiler karşında aldatıyorlar.”

- *süülüg kuvragınıng köngülleringe kirip alp atım edrem al çeviş bilig ayu*

birgey... (AY/CK, 193/21-22)

“Askerli toplulukların gönüllerine girip cesaret, erdem, yol ve yöntem ile bilgiyi söyleyeceğiz...”

1.1.1.3. al destân

Hile, tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *kâfirlerniñ alı dastânu meger yolsuzluk içre.* (RKÇ, 35/37a1)

“Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkmıştır.”

- *yanut berdi añar idisi kitârdi andın alları düstânları.* (TİEM 73, 176r/4)

“Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı.”

▪ *qorğunçsuz mu boldı anlar kim **al düstān** kıldılar esizliklär birlä yär kudi ıymaqqā tañrı anlarını yärkä azu kälsä anlarğa qın andın kim bilmäslär. (TİEM 73, 199r/4)*

“Kötü işler yapmak için tuzak kuranlar, Allah’ın kendilerini yere geçirmesinden veya (ansızın) bilemeyecekleri bir yerden kendilerine azap gelmesinden emin mi oldular?”

▪ *kılmadı mu **alları düstānların** yolsuzluqlar içrä. (TİEM 73, 448r/7)*

“Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?”

1.1.1.4. al et-

Tuzak, hile.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

▪ *kaçan tatarsa miz kişilärkä soyurqamaq ziyānda keğin tægdi. anlarğa ançada anlarğa **al etmāk** yalganka tutmaq biziñ bālgülärimiz içindä. ayğıl tañrı al yanutı tärkräk berikli turur. biziñ yalavaqlarımız bitirlär anı kim al kıllur silär. (TİEM 73, 155r/4-5)*

“İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapmışlardır. De ki: “Hileye karşı Allah’ın tedbiri daha çabuktur.” Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.”

▪ *kağğurmağıl anlar üzä bolmağıl tarlık içindä anıñdın kim **al etig** kıllurlar. (TİEM 73, 278r/8)*

“Sen de onların yüzünden üzülme, tuzak kurmalarından dolayı da canını sıkma.”

▪ *azu tilärlär mü **al etmāk**, anlar kim tandılar anlar taplamançığ. (TİEM 73, 387v/3)*

“Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar inkârcıların kendileridir!”

1.1.1.5. al keyd

Tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *bütünlükün iblisniñ **alı kâydi** ärür küfr ol. (TIEM 73, 67r/7)*

“Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.”

1.1.1.6. al kıl-

Tuzak kurmak, aldatmak, hile düşünmek; çare.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *seringil, ermez serinmeklik meğer tañrı birle, kaçğurmagıl olar üzer,*

*bolmağıl tarlık içinde andın kim **al kılur** erdiler. (RKÇ, 30/100b1)*

“Sabret! Senin sabrın ancak Allah’ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme.”

- *kim kim tileyür bolsa ’izzet, ol tañrıka ağırlık küşüşlük, barça añın tapa*

*ağar yahşı söz yime edğü iş kötrür anı, anlar kim **al kılurlar** yawuzlar birle, olarka kıñ katıg, olarnıñ alları, bu öğür ol helak bolur. (RKÇ, 33/70b1)*

(RKÇ: 28/60a6, 28/9b2, 33/83a3, 28/80a1-80b1, 30/52a2, 30/39b1)

“Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah’a aittir. Güzel sözler ancak O’na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.”

- *mägär kävräk tutılmışlar äränlärdin tişilärdin oğlanlardın umaslar **al***

*kırup könmäslär bir yolka*⁴. (TİEM 73, 70r/7).

“Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır.”

“Ancak hakikaten zebun olanlar, hiçbir çareye gücü yetmeyen ve hicret için yol bulamayan erkekler, kadın ve çocuklar müstesna.”

- *kaçan tatarsa miz kişilärkä soyurkamağ ziyānda keđin tągdi. Anlarğa*

ançada anlarğa al etmäk yalğanğa tutmağ biziñ bälğülärimiz içindä. ayğıl tañrı al yanutı tärkräk berikli turur. biziñ yalavaçlarımız bitirlär anı kim al kıtur silär. (TİEM 73, 155r/4-5)

“İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapsmışlardır. De ki: “Hileye karşı Allah’ın tedbiri daha çabuktur.” Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.”

(TİEM 73: 134r/3, 70r/7, 205v/7, 187v/1, 134r/3, 182r/4, 187r/9, 192r/1, 130v/6, 345v/2)

1.1.1.7. al tur-

Hile.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *kämişgil oñ äl älgiñdäki siñirsün ya’nı yutsun nä kalmışlarını. ol kim*

kıldılar yalğançı alı turur. (TİEM 73, 231r/9)

“Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret.”

⁴ *Al kıl-* bu örnekte hem Elmalılı Hamdi Yazır’ın hem de Diyanet’in mealine göre *çare* anlamında kullanılmıştır.

1.1.1.8. al yanut

Tuzağa karşılık tuzak kurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *kaçan tatarsa miz kişilärkä soyurkamağ ziyānda kedīn tēğdi. anlarğa*

*ançada anlarğa al etmāk yalğanğa tutmağ biziñ bālgülärimiz içindä. ayğıl tañrı **al yanutı** tärkräk berikli turur. biziñ yalavaçlarımız bitirlär anı kim al kılur silär. (TİEM 73, 155r/4-5)*

“İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapsmışlardır. De ki: “Hileye karşı Allah’ın tedbiri daha çabuktur.” Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.”

- *ançada al kılur saña anlar kim tandılar, yıgsalar seni azu öldürseler seni azu çıkarırsalar seni al kılurlar, **al yanutı berür tañrı, tañrı yanut berigilerde yeğrek ol.***

(RKÇ, 28/80b1)

“Hani kâfirler seni tutuklamak, öldürmek ya da (Mekke’den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”

1.1.2. alçı

Hilekâr, aldatan.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *bu **alçı** ajun kılkı irsel yayığ*

ısal bolma saqlan yolu keç tayığ (KB, 5231)

“Bu aldatıcı dünyanın hareketi vefasız ve dönektir; gafil olma dikkat et, yolu çok kaygandır.”

- *yana **alçı** bolsa kızıl tilkü teg*

titir buğrası teg kör öç sürse keg (KB, 2312)

“Aynı zamanda kızıl tilki gibi hilekâr olmalı; deve aygırı gibi kin ve öç gütmeli.”

(KB: 2327, 2312)

1.1.3. **alda-**

Aldatmak, kandırmak, hile yapmak, tuzak kurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *ol yağını **aldadı**. (DLT, 139/122)*

“O, hile yaparak düşmanı aldattı.”

- *kudruk katıg tügdümüz*

teñrig üküş ögdümüz

kemşip atıg tegdimiz

***aldap** yana kaçtımız (DLT, 237/206)*

“Atların kuyruklarını sıkı bir şekilde bağladık. Allahuteala’ya çok hamdettik. Kâfir saflarına hücum ederken getirilen tekbiri kastediyor. Üzerlerine saldırıp hile ve oyun için atları çevirerek onlardan kaçtık. Peşimizden gelsinler ki onlara hücum edip yenelim.”

- *va'dä bermäs anlarğa iblîş mägär **aldamağ**. (TİEM 73, 72v/8)*

“Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vadde bulunuyor.”

- *çın ekki yüzlüglär aldaşurlar tañrı dostları birlä ol **aldamağ** yanutı berür*

anlarğa. (TİEM 73, 75r/8)

“Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.”

(TİEM 73: 134r/2)

1.1.3.1. aldağlı

Aldatmanın karşılığını aldatarak veren.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *bütünlükün iki yüzlügler hilâf kılurlar tañrıka, ol tañrı **aldağlı** olarka,*

kaçan kıpsalar namazka kıparlar kahillükün, körkitürler boğunka, yad kılmazlar tañrını meger azkına. (RKÇ, 26/97a2)

“Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı pek az anarlar.”

1.1.3.2. aldamaklık

Aldatma.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *tağı munđagoğ kıldımız tegmä yalvaçka yağı kişilər yäklärindin pärilär*

*yäklärindin imläp körgütür ämäriläri ämärik ayıq etiği **aldamaklık** etiği. (TİEM 73, 106r/5)*

“İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar.”

1.1.3.3. aldaş-

Oyun oynamak, karşıdakini aldatmaya çalışmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *çın ekki yüzlüglär **aldaşurlar** tañrı dostları birlä ol aldamağ yanutı berür*

anlarğa. (TİEM 73, 75r/8)

“Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.”

1.1.4. añdı-

Hile yapmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *avçı keyikni **añdıdı**. (DLT, 157/136)*

“Avcı ceylana hile yaptı, onu elde etmek için gizlendi.”

- *ol anı **añdıdı**. (DLT, 157/136)*

“O, onu elde etmek için hile yaptı.”

- *uđu barıp soñdadı
tegre turup **añdıdı**
saçın kıra meñdedi
arjulayu er awar (DLT, 618/513)*

“Bir beyi yenen adamı niteleyerek diyor ki: Ata binerek onun peşinden gitti; onu hileyle yakalamak için etrafında döndü. Adamlar onun etrafını çevirdi ve saçını yoldu; etrafındaki kalabalığı çakallara benzetti. Çünkü onlar (çakallar), yalnız bir insana rastlarsa etrafını sarar ve onu yer.”

1.1.5. ar-

Aldatmak, kandırmak, hile, yanılsama.

KökT:

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *altun kümüş işg[iti] kotay buşsuz ança berür tavgaç bodun savı süçig agısı*

yımşak ermiş süçig [sa]vın yumşak agın arıp irak [bodu]nug anca yagutır ermiş [yagr]u kontok[da] kesre anyıg biligin anta öyür ermiş. (OY, BK K 4)

“(Çinliler) altın, gümüş, ipek (ve) ipekli kumaşları sıkıntısızca verirler. Çin halkının sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipeklerle kandırıp uzaktaki halkları öylece (kendine) yaklaştırmış. Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.”

(OY: KT G 5)

- *ol (anı) ārdı. (DLT, 96/89)*

“O, onu kandırdı.”

- *ardı sini kīz bodı anıñ tāl
yaylır anıñ artuçı burnı takı kıval. (DLT, 208/178)*

“Bir kız tasvir ederek diyor ki: Bedeni körpe, vücudu nazlı salınan, ardıç dalı gibi titreyen, burnu biçimli kız seni aldattı.”

- *ol anı ārdı yov/dı. (DLT, 471/377)*

“O, onu kandırdı ve aldattı.”

- *içi kiçki dünya öküş ardı halkıg
kayusunda men men ne munça sevittim (KB, 6562)*

“Çok eski olan bu dünya birçok halkları aldatmıştır; ben hangisindenim, neden onu kendime bu kadar sevdirdim.”

- *mini ardı dünya oğıdı seve*

könül birdim erse irikti ive (KB, 1172)

“Dünya beni aldattı, severek yanına çağırdı, ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı.”

(KB: 1173, 1373, 6122)

- *aygıl: ne körer siz ortaklığınızı, anlar kim okır sizler tañrıda adın,*

*körkitiñler maña neni, törüttiler yerdin azu olar ortak mu kökler içinde azu berdimiz olarka bitig, olar belgülig hüccet üze tururlar andın, yoq kim va'de bermez zālimler amaruları amarıka meger **armaq**. (RKÇ, 33/81b1)*

“De ki: Allah’ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır? Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sahip bulunuyorlar? Hayır, zalimler birbirlerine aldatmadan başka hiçbir şey vadetmezler.”

- *ol sizler tuttuñız tañrınıñ nişānlarını füsüzka, **ardı** sizni yaqın tiriglik, bu*

kün çıkarılmazsiz andın ermez olar hoşnūd bolğular. (RKÇ, 36/108b1)

“Bunun sebebi, Allah’ın ayetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır. Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah’ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez.”

(RKÇ: 33/66b1)

- *yolçıladı olarnnı **armak** birle. Kaçan tattılar erse yıgançı belgürdi ol*

*ekkegüke uvıt yinleri. yapçuru törçidiler ol ekki üze uştmah yapurgakıdın. ündedi olar ekkegüni yolçıladı olarnnı **armaq** birlä. (TİEM 73, 114r/3)*

“Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab’leri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.”

- *anlar kim tuttılar dñnlärini **oyun satu ardı** anlarnı yaqınraq tiriglik.*

(TİEM 73, 117v/11)

“Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı. İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve âyetlerimizi nasıl inkâr edip durdularsa, biz de onları bugün öyle unutturuz.”

(TİEM 73: 101v/3, 108r/5, 368v/1, 437v/1, 398v/1, 301v/8)

1.1.5.1. ar- ezügle-

Yalan söylemek, kandırmak. bk. **ezüg ar-**

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *yme tengin tirazugin çıgin tsunun şingın kavın kürin kürlikin tınlıgıarig*

artım ezügledim erser... (AY/CK, 135/8-10)

“Yine dengeyi sağlayan teraziyle hacmiyle, ölçüsüyle, hileyle canlıları kandırdım ise...”

1.1.5.2. arguç

İnsanın aldandığı nesnelere; aldatıcı nesne, ateş alevi, yıldız; kor. bk. **azguç**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *arguç ajun.* (DLT, 60/46)

“Dünya aldatmacadır.”

▪ *ançada ayur ekki yüzlüglär anlar kim köñülläri içindä sököllig va'dä kılmadı biziñkä tanrı anıñ yalavaçı mäğär arguçsız.* (TİEM 73, 304r/9)

“Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, “Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için va'adde bulunmuşlar” diyorlardı.”

▪ *aygıl ne körür silär ortaklarıñıznu anlar kim oqırlar tanrıda adın körgütüñlär maña ne törüttilär yärdä azu anlarğa ortaklık mu bar köklär içindä azu berdi mü anlarğa bitig anlar bälgülüg üzä andın yoq kim va'dä berür küç kılığlılar ämarilär ämarikä mäğär arguç.* (TİEM 73, 319r/5)

“De ki: “Allah’ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır?” Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de o kitaptan açık bir delile mi sahip bulunuyorlar? Hayır, zalimler birbirlerine aldatmadan başka hiçbir şey vadetmezler.”

(TİEM 73: 398r/6)

1.1.5.3. arış-

Karşılıklı aldatmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *onlar ikki arışdı.* (DLT, 101/93)

“İki kişi birbirini aldattı.”

1.1.5.4. arışgu

Karşılıklı, birbirini aldatma, karşılıklı aldanma.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol kün terär silärni ternäk küniñä ol turur arışgu kün ya'nı ziyän küni kim*

ketgünsä tañrıka ymä kılsa edgülig örtgäy andın esizligläriñi kigrür anı büstänlarğa aqar anıñ altınındın arıqlar mänü qalurlar anıñ tutaşı ol turur uluğ qurtulmaq. (TİEM 73, 411r/5)

“Toplanma vakti için Allah’ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün aldanışın ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah’a inanır ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır.”

1.1.5.5. armakçı

Hilekâr, aldatıcı, sahtekâr, hileci.

KökT: v

EUT: y

KarT: y

YUT: y

- *begleri bodunu tüzszüz için tavgaç bodun tevl[iğın] kürlüğün [üçün*

armakçı]sın için inili [eçili kıkşürtökin için begli bodunlğ] yoñaşurtokın için türük bodun elledök elin içğınu idmiş (OY, BK D 6)

“Beyleri (ve) halkı (arasında) kargaşa olduğı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğı için, aldatıcı olduğı için, kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı kışkırttığı için, Türk halkı! Yurt tuttuğın toprakları elinden almış.”

(OY: KT D 6)

1.1.5.6. arsız-

Aldanmak, aldatmak, kandırmak, sihir yapmak, büyülemek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *er arsızktı.* (DLT, 127/112)

“Adam aldandı ve o, aldanmış adamdır.”

- *tilin arsız il bol küdezigil özüñ*

tokışka ivinmegü kesgil sözüñ (KB, 2363)

“Sözle oyala, barış yap, kendini koru ve savaşa acele etme; işte bu kadar.”

- *iki küñki erter erejke bolup*

nelük arsızkar sen tiriglik bulup (KB, 3618)

“Hayatta iki günlük geçici huzur için neden kendini aldatıyorsun.”

(KB: 2726, 3230, 3529, 2722)

- *ol munuñ birlä kim aydılar yuğamağay bizkä ot mägär sanlıg küñlär. tağı*

arsızkturdu anlarnı dñnläri içindä ol närsä kim çatarlar ärdilär. (TİEM 73, 40r/9)

“Bunun sebebi, onların, "Bize, ateş sadece sayılı günlerde dokunacaktır." demeleridir. Uydura geldikleri şeyler dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır.”

- *harayna ayğaylar tañrıka, tep, ayğıl kayu **arsıkar** silär.* (TİEM 73, 253v/2)

“Allah’ındır diyecekler. Öyle ise nasıl aldaniyorsunuz? de.”

- *azu bu ol mu sü turur kim sü mü turur silärkä yârj berür silärkä bağırsak içidä öñin ärmäzlär kâfir mägär **arsıkmak** içrä.* (TİEM 73, 417v/6)

“Yahut Rahmân’dan başka size yardım edecek şu ordunuz (tarafdarlarınız) kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler.”

1.1.5.7. artız-

Kandırılmak, aldatılmak, aldanmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *nomçı men t(e)gmäkä **artızıp**...* (HUAŞT, 174)

“Vaizim ulaşmaya kandırmaya (arkasından gitmeye) ...”

1.1.5.8. artur-

Aldatmak, kandırmak.

KökT: v

EUT: y

KarT: y

YUT: y

- *bir kişi yanılısar uguşı bodunı böşükiñe tegi kıdmaz ermiş süçig savıña yımşak agısıña **arturup** üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikiñ.* (OY, KT G 6)

“Bir kişi yanıldığında soyu soppu, halkı (ve) akrabalarına varıncaya kadar sağ bırakmazmış, Tatlı sözüne, yumuşak ipeğine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin.”

- *süçig savıña yımşak agısıña **arturup** üküş türük bodun öltüg türük bodun*

ölsikiñ (OY, BK K 5)

“Tatlı sözüne, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin.”

1.1.5.9. arviş

Sihir, büyü.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *sukmuş keyikçe: arvişin su.* (EUDDM, 104)

“Gagalamış geyik gibi: büyülü su.”

- *anta ötrü ärvişçi qra kuzi alip yiti qata tarni ärviş sözlemiş kergäk.*

(TT V, 128- 130)

“Ondan ötürü büyücü kara kuzu alıp yedi defa büyü ve hileli söz söylemiş gerek.”

1.1.5.10. ar- yov- ~ ar- yuv-

Aldatmak, kandırmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: y

- *tevlig kürlüg köñüllüg erdiler karıçın çikin kürin kürilikin tınlıglarıg*

ardılar yuvdılar.. ol tıltagın anta ölüp tamuda togdılar. (MAYTR, 75/38-42)

“Hileli düşüncelere sahip idiler. Ölçeklerle, hilelerle insanları aldattılar. Bu sebepten orada ölüp cehennemde doğdular.”

- *ol anı ardı yovdı.* (DLT, 471/377)

“O, onu kandırdı ve aldattı.”

1.1.6. azguç

İnsanı şaşırta, yoldan çıkaran nesnelere. bk. **arguç**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

▪ *şopargıl kimni ussa sän anlardın ünüñ birlä kältürgil anlar üzä atlıgıñı yadağıñı ortaqlaşgıl anlar birlä mäl tawarlar içindä oğul kızlar içindä. va‘dä bergil anlarğa yäk mägär **arguç**. (TİEM, 211r/2)*

“(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrın ile kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vadlerde bulun. Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vadetmez.”

1.1.7. azgur-

Kandırmak, yoldan çıkarmak, yanlış yola götürmek, azdırmak, saptırmak, baştan çıkarmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

▪ *sakinçim(i)znı **azgurdukin** arkun... (HUAŞT, 19)*

“Düşüncemizi yoldan çıkarmak ve hileli hale getirmek...”

▪ ***azguruglı** yolka kim teser... (HUAŞT, 165)*

“Yanlış yola kim dese...”

1.1.8. buhtân (Ar.)

Yalan, iftira.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *nälük ançada eşittiñizlär anı aydınızlar kârâkmâz biziñkä sözlâşmäkimiz*

munni arıglık saña bu uluğ buhtân turur. (TIEM 73, 255r/8)

“Bu iftirayı işittiğiniz vakit; “Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah’ım! Bu, çok büyük bir iftiradır” deseydiniz ya!”

1.1.9. bus-

Pusuya yatmak, pusuya girmek. bk. **büs-**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *beg yagıka busdı. (DLT, 269/236)*

“Bey düşmanın pususuna girdi.”

- *tünle bile bastımız*
tegme yanak bustımız
kesmelerin kestimiz
mıñlak erin bıçtımız. (DLT, 218/187)

“Uygurlar üzerine yapılan gazayı tasvir ederek diyor ki: Geceleyin onlar üzerine baskın yaptık. Her taraftan pusuya yattık. Atlarının perçemlerini kestik ve Mıñlak erlerini öldürdük.”

1.1.9.1. busug

Pusu, tuzak. bk. **büsüg**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *urmuş ajun busugin kılmış anı bälig*
em sem añar tilenip sizde bulur yakıg (DLT, 205/175)

“Zaman beni mihnet tuzağına düşürdü ve beni yaraladı. Onun için (gönlüm) ilaç istedi ve devâyı sende buldu.”

(DLT: 187/160)

- *usanma ölümke saqınma uzun*

busuğdın çıkar teg çıkar ödsüzün (KB, 4826)

“Gafil olma, ölümü uzak sanma; beklemediğin anda onu pusudan çıkan düşman gibi karşında bulursun.”

- *çerigde bir ança busuğka kigür*

yadağ okçı tuşrup sen öndün yügür (KB, 2370)

“Askerin bir kısmını pusuya yatır, yaya okçuları harekete geçirerek kendin önden koş.”

(KB: 366, 5414, 6271, 1381, 1103)

- *kaçan kaçsa ağır aylar öldürünlär ortak katıglılarını kayda bulsa silär*

olarnı. tutuylar olarnı. bāklānlär olarnı olturuylar anlar üçün tegmä busuğda. ägär yansalar adaqın tutsalar namāznı bersälär zākātıñı kođu berinlär yollarını. bütünlükün tanrı yazuğ örtgän yarlıkağan. (TİEM, 139r/3)

“Haram aylar çıkınca, Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

1.1.9.2. busuglug

Pususu olan, pusu kurmuş olan.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *busuglug yagı.* (DLT, 248/218)

“Pususu olan düşman.”

1.1.9.3. busuk-

Pusuya düşmek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *er busuktu.* (DLT, 326/265)

“Adam pusuya düştü.”

1.1.9.4. busuş-

Karşılıklı olarak pusuya yatmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *begler busuşdı.* (DLT, 319/261)

“Beylerin her biri diğeri için pusuya yattı.”

1.1.10. bğülen-

Büyülenmiş.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *azu kāmşilsä anın tapa, gänç azu bolsa añar büstän yesä andın, ayur küç*

kılığlılar uđu barmazlar mägär ärkä bğilänmiş. (TİEM 73, 262r/1)

“Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceğı bir bahçesi olsaydı ya!

Zalimler, (inananlara): “Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz” dediler.”

1.1.11. bğüçi

Büyücü, yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydı müsä yalavaç ayur mu silär könilikni kaçan kim kälđi ärsä silärkä.*

yalғанçılıқ mu bu қurtulmas yalғанçılar ya'nı бүгүчиләр. (TIEM 73, 160r/9)

“Mûsâ: “Size hak gelince onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!” dedi.”

1.1.12. büs-

Pusu kurmak. bk. **bus-**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol kulin büsüg büsdi*⁵. (DLT, 193/166)

“O, pusu kurdu.”

1.1.12.1.büsüg

Pusu. bk. **busug**

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol kulin büsüg büsdi.* (DLT, 193/166)

“O, pusu kurdu.”

1.1.13. cadu (F.)

Sihir, büyü; sihirbaz, büyücü.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *tanladılar keldi olarka korqıtğuçı olardin, aydı kâfirler: bu cādū yalғанçı.*

(RKÇ, 34/47b3)

⁵ ‘O, kölesini çok dövdü’ anlamı için de uygundur.

“Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve şöyle dediler: Bu, yalancı bir sihirbazdır.”

- *atğıl ol ki seniñ sağ elginde turur, siñürsün anı kim kıldılar, bütünlükin anı kim kıldılar cādūnıñ etiği/alı, kurtulmaz cādū kayu yerde kim kelse.* (RKÇ, 31/55b1)

“Sağ elindeki (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.”

(RKÇ: 28/6a2, 36/57b2, 32/32a3, 28/6b3, 28/7a1, 28/9a2, 31/53a3, 31/55b2, 35/36a2, 34/20a1, 38/43a3)

- *biz kertgündimiz idimizke yarlıkasa biziñke yañluklarımıznı na kim yetisiz keltürdüy bizni anıñ üze cādūlukdın.* (TİEM 73, 231v/7)

“Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için Rabbimize inandık. Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

- *kaçan okılsa anlar üzä bälgülärimiz ayğaylar ärmäs bu mägär bir är tilär yandurmağ silärni anıdn tapnur ärdi atanızlar, ayğaylar ärmäz bu mägär yalğan koşulmuş, anlar kim tandılar yaraşıka kaçan kaldi ärsä anlarğa ärmäs bu mägär cādūluk bälgülüg.* (TİEM 73, 315v/6)

“Ayetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda; “Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır” dediler. Bir de, “Bu (Kur’an), uydurulmuş bir yalandır” dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, “Bu, ancak apaçık bir büyüdür” dediler.”

(TİEM: 274r/8, 268v/5, 235v/7, 268r/5, 283r/2, 389r/5, 153r/4, 122v/3, 359r/4)

1.1.13.1. caduluk

Büyücülük, sihirbazlık.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydılar ay müsä azu sän mü kämşürsän azu bolur mu miz kämşigilär aydı*

kämşinlär kaçan kämişdilär ärsä cādūluḡ birlä baḡladılar kişilär közlärini qorqıttılar olarnı kältürdilär uluḡ cādūluḡ. (TİEM 73, 122v/6-7)

“(Mûsâ), “Siz atn” dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindeki) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”

▪ *aydılar kaçan kältürsän biziñkä anın birlä bir nişän cādūluḡ kılsa män anıñ birlä ärmäs miz saña kertgünügli.* (TİEM 73, 123v/6)

“Dediler ki: Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.”

(TİEM 73: 163v/5, 160v/4, 12r/9, 231v/3)

1.1.14. çaşur- yonga- ~ çäşut yonga

İftira, leke, asılsız suç yükleme.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *til talaşur çasut yongaḡ tikileşir ...* (TT, I 74)

“Dile düşersin, dedikodun yapılır...”

▪ *yutuzinga yazintimiz ärsär tilin ezük yalğan saw sözledimiz erser, çaşurdumuz yongadımız erser...* (TT, IV 71)

“Eşimize karşı günah işledik, dil ile yalan söz söyledik, iftira attıysak ...”

1.1.15. çulvu

Yalan, küfür, iftira.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *uluḡ çulvu sav sözlädim ärsär...* (HUAŞT, 34)

“Büyük iftira ettim ise...”

- *y(a)vlak çulvu sav.* (HUAŞT, 59)

“Kötü, iftirah söz.”

1.1.16. darni ~ darani

Tılsım, tılsımlı söz.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

“**Darni** < skr. **dhāraṇī** (BTVIII 1977: s. 130): Arat kelimeyi darani: Türkçede daha umumi olan şekli ile darnı ve bazen tarnı) < skr. *Dhāraṇī* “tılsım, tılsım tabiri, tılsımı söz” (ETŞ 2007: s. 377) olarak açıklar. Sözcük, Sanskritçe *dhāraṇī* biçiminden Eski Uygurcaya *darni ~ darnı* ‘öğreti’ olarak geçmiştir. Uygur metinlerinde genellikle *dhāraṇī* sözcüğü *d(a)rni* biçiminde ilk hecede ünlüsü olmadan yazılır. Ancak metnimizde sözcüğün ilk hecede ünlülü *darni* şeklinde yazımı söz konusudur. Bu durum, eserin dilini belirlemesi açısından tam bir ölçüt olmasa da metnin tarihini 13. yüzyıl sonrasına götürmektedir. Bu durumu, Tantrik Budizm etkisinde yazılan *Sitātapatrādhāraṇī*de de görürüz. Eserde sözcük, *darni* (Kılıç Cengiz 2018: s. 263) şeklinde yazılmaktadır. Sözcük, etimolojik olarak Sanskritçe *dhr* ‘tutmak’ kökünden türemiştir. Terim, genellikle Budist tantralarda görülür ve bu uygulama zamanla yaygınlaşarak Tantrik edebiyatı geliştiren metinlere kaynak olmuştur. Bu terimle tantra arasında ince bir fark olsa da her ikisine de sekizinci yüzyıldan önce rastlanmaz. (Buswell ve Lopez 2014: s. 622). Bunlar, doğaüstü güçlerden canlıları koruduğu söylenen formüllerdir. *Dhāraṇī* sözcüğü, genellikle birinin Buda’nın öğretilerini duyduğunda onları koruması ve tutması anlamına gelmektedir. Çin Budistleri bu sözcüğü ‘koruyabilmek’ ve ‘tutma’ anlamında kabul eder. *Dhāraṇī* anlatan kişi sadece Buda’nın öğretilerini hatırlamayı değil, kötü etkilerden de kurtulmayı düşünmektedir.” (İSİ, 2019: 211-212)

▪ *kaçan darni tutdaçı kişi bo altun bermiş b(ä)lgüg körsär işim бүtdи tep bilmış қārgāk.* (AY/VI, 0960-0964)

“Tılsımı tutacak olan kişi, bu altın işareti görüp işimi tamamladım deyip bilmeli.”

▪ *ötrü ol üdün oğulum çanarşabe bir yigit körklä urı ät’özin bālgürtüp bo darni sözlädäçi kişikä kälip ay tözün tınlıg sännä üçün kañım vaişiravane maharaaçıg okıyur.* (AY/VI, 0932-0937)

“Sonra o vakit oğlum Jonarşabha (prens) genç, güzel, delikanlı bedeniyle ortaya çıkıp bu tilsimi söyleyecek kişiye gelip ey soylu canlı, sen ne için babam Vaisracana ahārāja’yı çağırıyorsun.”

(AY/IV: 1291, 0992, 1001, 1050, 1037, 1089, 0867, 0875, 0888, 0897, 0899, 0901, 0921, 1080, 0910, 1020-1021, 1092, 1106, 0849, 0861, 0868, 0899)

- *üçünç prabañkari yarutdaçı yaşıutdaçı atlıg orun ol kim ol bo orunta*

*bodisavatlar eşidip tutdaçı erdemleri üze **darani** tegme nomlarıg tüz tüp şadki kılıp sansız sakışsız dyanlıg bilge biliglig yaruklarıg anta ornatıp utunçsuz teprençsiz bolurlar.* (EUBMT, (AY 316))

“Üçüncüsü prabhākarī denilen aydınlatacak adlı yerdir. Bu yerde Bodhisattvalar işitip uygulayacakları erdemler üzerine dhāranī denilen kanunları dümdüz eyleyip sayısız dhyānalı ve bilgili ışıkları oraya yerleştirerek sarsılmaz olurlar.”

- *alkınmaksız isilmeksiz kertü savıg ötgürteçi nomlug ün atlıg **darani***

nom...(EUBMT, (AY 338))

“Bitmez tükenmez doğru sözü söyleyecek töreli ses adlı dhāranī kanun...”

- *yene y(e)me bo **darani** tegme nomnuñ erdemi köni yolça eltmeki ulug küç*

küsunte ornatmakı üze burhanlarınñ edgü erdemi... (EUBMT, (AY 461))

“Yine de bu dhāranī denilen kanun erdemi olan doğru yola ulaşması, büyük gücü elde etmesi üzerine Buddhaların iyi erdemi...”

1.1.17. destân (F.)

Hile, düzen, tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *tilediler anar **destan** kıldımız olarnı astınlar.* (RKÇ, 34/29a3)

“Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onları en alçak kimseler kıldık.”

- *aydı fir’avn kertgündünjüzlär mü anar män dästür bermişdä aşnu silär*

çınok bu düstân turur düstân kıldıñızlar anı kânt içrä çıkar silär andın boğunu. (TIEM 73, 123r/2)

“Firavun: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! dedi. Şüphesiz bu halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz!”

1.1.18. efsunçı

Büyücü, sihirbaz.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *bularda basa keldi efsunçılar*

bu yıl yeklig igke bu ol emciler (KB, 4361)

“Bunlardan sonra efsuncular gelir; cin ve periden gelen hastalıkları tedavi ederler.”

1.1.19. ezüg

Yalan, yanlış, hata, sahtelik.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *ili uluşu içinte.. yala yangku ezüg sav ... tev küir küninge asılır...*

(AY/CK, 552a/1-2)

“İli, ulusu içinde... Yalan yanlış söz... Aldatma gününe yükselir.”

- *yavız tip kodıkarturup ezügüg kirtü ermezic erür tip tidim erser...*

(AY/CK, 135/12)

“Kötüyü bırakıp yalanın da doğru olmadığını dedim ise...”

(AY/CK: 367/1, 507/5, 552a/13, 627/11-12, 254/7-9)

- *üzüg ağkangularıg kodup olarnı ok çınınça kertüsinçä biltäçi bilgä biligig*

almak ärür. (AY/IV, 2563)

“Yalan (yanlış) şeyleri ayırt etmeyi bırakıp onları gerçek ve hakiki bilen bilge bilgili olmaktır.”

- *üzüğün biltäçi bilgä bilig üzä nom ...* (AY/IV, 1298)

“Hileliyi bilecek bilge bilgi üzerine kanun...”

(AY/IV: 2555, 2568)

- *men toğa üzüg sözlämäs men...* (İKP, A.19)

“Ben hastalıklı yalan söz söylemem...”

- *men kaçan neñ ezük sözlemeçi men.* (MAYTR, 11, 11)

“Ben hiçbir zaman yalan söylemem.”

- *yavlak b(ä)lgü utlısı, idi üzüg bolmadı.* (ABH, 516)

“(Bu) fena işaretin sonucu hiç yalan olmadı.”

1.1.19.1. ezüg ar-

Hile, yalan, aldatma. bk. **ar- ezüg-**

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *bar erser... ezüg armak kişiler... artaturlar...* (AY/CK, 563/8-9)

“Var ise... hileci kişiler... hile yaparlar...”

- *tek yilviçi erning yilvi küçi üze yelenguklar közin bamakdın ötgürü ezüğün*

armakın bo montag at yangada ulatı tınlıglar kuvragın altun kümüşde ulatı ed tavarlar yükmeğin... (AY/CK, 385/19-23)

“Tek büyücü kişinin büyü gücü üzerine yalancıların gözüne ilişmekten ötürü hilelerini, bunun gibi at ve fil vb. canlıların beraber bulunmasını altın gümüşte vb. mal ve davalarının toplanması...”

- *tevlig kürlüg ezüg armak bolgu ermez...* (AY/CK, 443/11)

“Hilekâr, aldatıcı olacak değil.”

(AY/CK: 552a/21, 305/1-4)

- *üzüg armak* igid *yanluk yelâyü tört b(ä)lgürmiş yok tözlüg nomlarnıñ...*

(AY/IV, 427)

“Yalan bu dördü belirmiş boş esaslı kanunları...”

1.1.19.2. ezüg igid

Yalan. bk. **igid ezüg**

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *ol körmiş eşidmiş nomlarığ çınınca körüp kirtüsinçe sakınıp ezügin igidin*

bilirler... (AY/CK, 386/13)

“O, görmüş işitmiş kanunları doğruca görüp doğruca düşünüp hilesini bilir...”

- *bo mening savım neng ezüg igid bolu teginmez burkan nom bursang*

kuvrag üç erdining tanuklap çınınca kirtüsinçe ötünü teginür men tip tidi... (AY/CK, 537/7-10)

“Bu benim sözüm olan şey yalan olmaya yaklaşmaz. Burkan’ın kanunu olan topluluğun üç değerini bulup doğru bir şekilde söylemeye yeltenirim ben dedi.”

(AY/CK: 386/4, 371/8, 448/19-21)

- *yüz miñ turkı yertä yaruk yaltrık közüntürgäylär, bo mäniñ ötünmiş*

ötügüm üzüg igid bolu täginmägüsiñä atı kötrülmiş ayagka tägimlik tänrim, tanuk bolu yarlıkagay ärti tep ötündi. (AY/VI, 1100-1104)

“Yüz bin uzaklıktaki yerden parıltılı görünecekler. Bu benim söylediğim sözlerin yalan olmadığına yüce Tanrım, tanık olacak diye söyledi.”

1.1.19.3. ezük yalğan

Yalan, yanlış.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *inçip yime agı baramka azlanmakın başsız közsüz **ezük yalğan** savın sini*

sökti. (MAYRT, 13/1-2)

“Bunun üzerine yine mal ve servet yüzünden cimrileşmek dolayısıyla başsız, gözsüz yalan yanlış sözlerle sana sövdü.”

- *kim yime urunçak urmuş tavarag tanıp birmeserler **ezük yalğan** taulı*

sözleserler... (MAYTR, 83/56-58)

“Ve yine emanet olarak verilen malı inkâr edip iade etmeseler, yalan ve yanlış esaslardan, görüşlerden bahsetseler...”

(MAYTR: 82/29)

- *yutuzinga yazintimiz ärsär tilin **ezük yalğan** saw sözledimiz erser,*

caşurdumuz yongadımız erser... (TT, IV 71)

“Eşimize karşı günah işledik, dil ile yalan söz söyledik, iftira attıysak ...”

1.1.20. ezügçi

Yalancı, hilekâr.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *moning ugrayu tıltagı **ezügçi** yongagçı kişi erür... (AY/CK, 563/4)*

“Bunun tam olarak sebebi hileci ve iftiracı kişi olmasıdır...”

1.1.21. hile

1- Hile, tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *törü öngdi edgü uruldı tükel*

*isiz yitti ilde қоdуп **hile** al (KB, 5735)*

“Her tarafta iyi kanun ve idare hâkim oldu; kötüler hile ve sahtekârlıklarını terk edip oradan kayboldu.”

- *eñ aşnu yağıka kerek kerek **hile** al*

*bu **hile** bile қıl yağı мензи al (KB, 2356)*

“İlk önce düşmana karşı hile ve aldatmaya başvurulmalıdır; bu hile ağma düştüğü için utançtan düşman yüzünü kızartsın.”

(KB: 3892)

- *meniñ **hilem** қатıғ қawı turur. (RKÇ, 28/54a3)*

“Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz benim tuzağım çetindir.”

- *yüz evürdi bu kâfir, terdi yavuz etiği **hilesi** yana keldi. (RKÇ, 31/52a3)*

“Bunun üzerine Firavun ayrılıp, hilesini kuracak sihirbazlarını topladı, sonra geldi.”

- *taқи һilä қıldılar тақи **һilä** yanutu berdi тағrı. тақи тағrı мәкр қılғанларның*

yağşıraqı. (TİEM 73, 43v/2)

“Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”

2- Çare, tedbir.

- *bu törtünç kerek alçı **hile** bilir*

*bu **hile** bilir erke arslan ulır (KB, 2327)*

“Dördüncüsü hile ve kurnazlık yollarını bilmeli; çaresini bulan kişiye aslan bile baş eğer.”

- *meger küçsüz erenlerdin, urağutlardın, oğlanlardın yarağ bulmazlar*

hileka yime könülmezler yolka. (RKÇ, 26/66a1)

“Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır.”

1.1.22. igid

Yalan, yanlış, hata, hile, sahtekâr, hilekâr.

KökT: v

EUT: v

KarT: v

YUT: y

- *kagan olorup yok çigany bodunug kop kuvratdım çigany bodunug bay*

kiltum az bodunug üküş kiltım az[u bo] savımda igid bargu (OY, KT G 10)

“Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım. Hiç bu sözümde yalan var mı?”

- *kagan olorup yok çigany bodunug kop kuvratdım çigany bodunug bay*

kiltum az bodunug üküş kiltım az[u bo] savımda igid bargu (OY, BK K 8)

“Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğalttım. Hiç bu sözümde yalan var mı?”

- *igit söz.* (DLT, 37/24)

“Yalan söz.”

- *kaltı ters tetrü yangılmaklarıntın öngi üdrilmiş igid sakınçlıg kirlertin*

öngreerek ök tarıka tüketmiş... (AY/CK, 295/12-14)

“Eğer yalan yanlış yanımlardan başka seçilmiş hileli (kötü) düşünceliler kirlerinden daha önce uzaklaşıp kaybolmuş...”

(AY/CK: 388/7, 365/12, 287/4-6)

- *ol sakınçlarta y(ä)mä yorımatın igid sakınç turmiöta antak(ı)ya ok*

tuyunup barlı yoklı adkanmakıg ekägüni birlä ketärip yalañuz köñülüg ök körmäk ärü...
(AY/IV, 2085, 2287)

“O düşüncelerde yine yürümedin, hileli (kötü) düşünceye durduğunda onun gibi anlayıp varlığı yokluğu her ikisini de ayırarak gönülden giderip yalnız gönlü görmek gerekir...”

- *kişi ajunınta erken kişig tokığuçı toñlağıuçı erserler oğrı **igid** erserler... ol*

tnlıglarıg sanat tamuda örtlügyalınlıg temirlig çomağın bergen tokıyurlar tültürürler...
(MAYTR, 82, 21)

“Ve yine insanlar aleminde iken insanları döven, hırpalayanlar ve yalancı, dolandırıcı idi iseler; bu yaratıklara, Sanghâta adlı cehennemde aevli, demirden çomaklar ile, kamçılar ile vururlar, çarparlar.”

- ***igid** nomka... (HUAŞT, 186)*

“Uydurma kanun...”

- *neçe **igid igide**dimiz erser... (HUAŞT, 357)*

“Nice yalan söylediysek...”

1.1.22.1 igide-

Al, hile, hile işlemek, aldatmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *bilmätin täñrikä **igidü**yü montag... (HUAŞT, 33)*

“Bilmeden tanrıya hile işledi, aldattı bunun gibi...”

- *neçe **igid igide**dimiz erser... (HUAŞT, 357)*

“Nice yalan söylediysek...”

(HUAŞT: 173)

- *ulusın uz başgalı... bodunun karasın **igidgeli**... (AY/CK, 547/1-3)*

“Ulusun usta olanları... halkın avamını kandırdı...”

1.1.22.2. igid ezüg

Yanlış ve yanıltıcı, yalan. bk. **ezüg igid**

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *yürüñ nomlar erser kaltı bo **igid ezüg** atkañularnıñ ezügin armakın çınınca*

kirtüsinçe bilteçi çın kertü tüz bilge bilig erür... (AY/CK, 305/1-4)

“Beyaz kanunlar ise bu yalan bağların yalanını ve aldatmasını gerçeğince bilecek gerçek, düz bilgidir...”

- *olarta adınları barça **igid ezüg** titirler tip monçulayu sakınurlar...*

(AY/CK, 385/6)

“Onlarda başkalarının tamamı yalandır deyip bunun gibi düşünürler...”

(AY/CK: 34p/10-11, 305/3-5, 305/8-11, 305/12-15, 367/5, 536/12, 364/19, 34r/24, 305/14)

- *k(a)ltı bo eki törlüg nomlarta ämgäklig täğzinçtin taögaru üntürü*

*ıdmağaçı **igid üzüg** ağkangularıg kodup olarnı ok çınınca kertüsinçä biltäçi bilgä biligig almak erür... (AY/IV, 2562)*

“Ne zaman ki bu iki türlü kanunlarda sıkıntılı bölümü dışarı çıkarıp gönderecek hileli bağları koyup onların aslını, doğrusunu anlayacak bilge bilgiyi almak gerekir...”

(AY/IV: 2555, 2568)

1.1.22.3. igid yañlug

Yalan yanılış.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *agır ayak kop süzük kirtgünç köngül öritip nom tözin tuyunu **igid yanluk***

sakinçlarık öçürü kşantı kılsar... (AY/CK, 146/14-15)

“Saygı tüm temiz inançlı gönlü yükselterek aslını anlayarak yalan yanlış düşünceleri yok ederek bağışlamaktır.”

- *yene bo nom erdinig eşittükde **igid yanlug** sakınçlarig tarkarip tike*

kulgakın yığılmış köngülin tinglasunlar tip anta ötrü tengri tengrisi burkan şlok takşutın inçe tip yarlıkadı... (AY/CK, 581/15-20)

“Yine bu değerli kanunları işittiğimizde yalan yanlış düşünceleri uzaklaştırıp, kulak verip sıkıntısı artmış gönlü dinlesinler deyip ondan sonra tanrılar tanrısı Burkan şiiri şöyle deyip söyledi.”

(AY/CK: 50/2-4, 212/18-19, 218/16-17, 293/15)

- ***igid yanluk** sakınçlıg bulutğ ketärip... (AY/IV, 283)*

“Yalan yanlış düşünceli (sıkıntı) bulutlarını giderip...”

- *äzüg armak **igid yanluk** yeläyü tört b(ä)lgürmiş yok tözlug nomlarınğ...*

(AY/IV, 427)

“Yalan bu dördü belirmiş boş esaslı kanunları...”

(AY/IV: 2241)

1.1.23. keyd (Ar.)

Hile, düzen, tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ermez fir'avnnıñ **keydi** meger heläklık içinde. (RKÇ, 35/46a2)*

“Firavun’un tuzağı tamamen sonuçsuz kaldı.”

- *taķı ägür şabr kılsanız taķı kırksanız ziyān tegürmäs sizkā anlarnıñ*

käydläri närsä haķıķatdä tañrı anı kim kılurlar kapsağan. (TIEM 73, 49v/9)

“Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.”

1.1.23.1 keyd kıl-

Tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydı ay oğulçukum aymağıl tüşüñni kadaşlarıñka käyd kılğaylar saña.*

käyd kılmaq. çınok yäk kişilärkä düşmän turur bälgülüg. (TİEM 73, 173v/4)

“Babası şöyle dedi: Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”

1.1.24. kezzâb

Çok yalan söyleyen kimse, çok yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *kul ‘âc aħmed bendemen dip urmağıl lāf
riya birlen kılğan tā’at barça gūzaf
şeri’atda tariķatda kārıng ħilāf
āħıratda kezzâblarıñı ‘uryān kılur (DH, 54b)*

“Hoca Ahmed, “Ben kulum” diye söz söyleme; riya ile edilen ibadet hepsi gereksiz; şariat ve tarikatta işin doğru değil; ahirette yalancıları açığa çıkarır.”

1.1.25. köz bağla-

Büyü yapmak, büyülemek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydılar ay mūsā azu sän mü kāmşürsän azu bolur mu miz kāmşiglilär aydı*

*kāmşınlär kaçan kāmışdilär ärsä cādülük birlä **bağladılar kişilär közlärini** kırkıttılar olarnı kältürdilär uluğ cādülük. (TİEM 73, 122v/6)*

“(Mūsâ), “Siz atın” dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindekini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”

1.1.26. küreg

Kaçak, casus.

KökT: v

EUT: y

KarT: v

YUT: y

Kür ismi ve bundan türemiş *küre-* “kaçmak” fiili kaçmak eyleminin bir hileye işaret ettiğini doğrular. Hile önceden planlanan yol ve yöntemler dahilinde eyleme dökülebilen bir cesaret gerektirir. Olumlu ve olumsuz anlamdaki bu cesaret zeki olmanın ve uyanıklığın göstergesidir. *Kür* sözcüğü zamanla hile anlamını kaybederek cesaret ve yiğitlik için kullanılmaya başlar. Bir süre sonra ancak cesaretle eyleme dökülebilecek hile anlamındaki *kür* sözcüğünün anlam alanı artık cesaret ve yiğitlikle yer değiştirir ve hile anlamı unutulur. Sözcüğün anlamı genişler ve yeni anlamlarıyla da kullanılır (NALBANT, 2018: 160).

- *üç küreg kişi kelti savı bir kağanı sü taşıkdı on ok süsi kalısız taşıkdı ter*

yarış yazıda terilelim temiş ol savıg eşidip kagangaru ol savıg ıdtım kanta yan savıg yana kelti. (OY, T1 K 9 (33))

“Üç kaçak kişi geldi. (Üçünün de) sözleri aynı. “(Türgeş) kağanı orduyu harekete geçirdi. On Ok ordusu eksizsiz yola çıktı” dediler. “Yarış Ova’sında toplanalım” demişler. O sözleri işitip kağana, bu bilgiyi ilettim. Handan yanıt geldi.”

- *küreg savı antag tokuz oguz bodun üze kağan olortı ter tavgaçgaru kunı*

senjünüg idmiş kıtanygaru tañra eşimig idmiş sav ança idmiş azkına türk yoriyur ermiş. (OY, T1 G 2 (9))

“Kaçağın sözleri şöyleymiş: “Dokuz Oğuz halkının başına bir kağan geçti” der. (Dokuz Oğuzlar) Çin’e General Ku’yu göndermişler, Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler. Gönderdikleri haber şöyleymiş: Sayıları az olan Türkler (öylece) yaşıyorlarmış.”

(OY: T1 G1 (8), T1 K 5 (29))

- *küremiş kürek erdi uş bu özüm*

ecel tuttu iltür ne asğı sözüm (KB, 1118)

“Ben hayata kaçmış bir kaçaktım; şimdi ecel beni yakaladı ve geri gönderiyor, sözün ne faydası var.”

- *kürek men idimdin küremiş otun*

kamuğ öz yazukka kömüldi bütün (KB, 5710)

“Ben bir kaçağım, Rabbimden kaçmış bir asiyim; bütün varlığım boyunca günaha batmıştır.”

1.1.27. küret-

Aldatmak, aldanmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *işilerin küretip yazınsar a(mranmak) törü teginser...* (MAYTR, 80/ 4-5)

“Kadınlarımı aldatıp günah işlese ihtiras alışkanlığına ulaşsa...”

1.1.28. kür kürlik

Aldatma, büyüye müracaat etmeden yapılan hile, fesat, kandırma, çare.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *kürin kürilikin arıp yuwup erser...* (TT IV, 5)

“Hileyle kandırdım ise...”

1.1.29. kürle-

Aldatmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *näçä tävlädimiz **kürlä**dimiz ärsär, näçä...* (HUAŞT, 149-150)

“Ne kadar aldattık ise, ne kadar...”

1.1.30. kürlüg

Aldatıcı, aldatan, hileli, hilekâr, sahtekâr, hilekârlık, sahtekârlık.

KökT: v

EUT: v

KarT: y

YUT: y

Köktürk döneminde *kürlüg* tek başına “huysuz”, DLT’de *küri-*: “(at) ayaklarıyla yeri eşmek, huysuzlanmak” anlamındayken *tevlig kürlüg* kalıbıyla birlikte kullanıldığında hilekâr sahtekâr anlamını taşır. Uygur metinlerindeki örneklerde gördüğümüz üzere *kürlüg* sözcüğü tek kullanıldığında da *hile* anlamını taşımaktadır.

- *begleri bodunı tüzsüz üçün tavgaç bodun tevl[iğın] **kürlüğ**in [üçün armakçı]sın üçün inili [eçili kıkşürtökin üçün begli bodunlğ] yoñaşurtokın üçün türük bodun elledök elin içgını idmiş...* (OY, BK D 6)

“Beyleri (ve) halkı (arasında) kargaşa olduğu için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı kışkırttığı için, Türk halkı! Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.”

(OY: KT D 6)

- ***kürlüg** erserler telim öküş yazuqlarıña korğunçsuz aymançsız erserler...*

(MAYTR, 65/18)

“Hilekâr iseler, pek çok günahları yüzünden korkmaz, çekinmez iseler...”

- *kürlüg yazukuğ örtgüçü erserler tınlıglar munça türlüg tsuyluğ...*

(MAYTR, 83/61)

“Hilekârlar, günahını gizleyenler ise, canlılar bunca günahkâr...”

1.1.31. mekr (Ar.)

Hile, düzen, tuzak, aldatma.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ayğaylar anlar kim küçsüz tutuldılar anlarğa kim boynağuluk kıldılar:*

kendü tün kündüz mekri. (RKÇ, 35/50a3)

“Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara; hayır, bizi hidayetden saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır.”

- *taķı hılä kıldılar taķı hılä yanutı berdi taņrı. taķı taņrı mäkr kılğanlarını*

yaķşıraķı. (TİEM 73, 43v/2)

“Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”

- *munu täggäy anlarğa kim yazuk kıldılar ĥorluk taņrı üskindä katıg öçämäk*

katıg kim anın birlä kim mäkr etär ärdilär. (TİEM 73, 107v/2)

“Onlara bir âyet geldiği zaman, “Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verinceye kadar asla inanmayacağız” derler. Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılık ve yapmakta oldukları hilekârlık sebebiyle çetin bir azap erişecektir.”

1.1.32. oyun

Hile, düzen, desise, entrika.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *oyun sakışı ol bu dünya işi*
adağın tilese birür bu başı (KB, 5927)

“Bu dünya işi bir oyuna benzer; ayağını istersen, o sana başını verir.”

- *oyunğa katılma usa ay unur*
oyunğa katılsa boyun bağlanur (KB, 5928)

“Ey kudretli insan, mümkünse oyun oyununa düşme; bu tuzağa düşünce insanın boynu bağlanır.”

(KB: 4877, 5930, 5284, 709)

- *bütünlükin yakın tiriglik hem oyun yime efsūs turur. (RKÇ, 37/24b1)*

“Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.”

▪ *kaçan körseler satıgçılığını azu oynunu tarılgaylar anıy tapa, koğsalar seni*
adağın, aygıl ol tañrı üskinde eđgü turur oyundın hem satıgçılığdın, ol tañrı rüzi
bergenlerde eğgüreki turur. (RKÇ, 38/56b2)

“Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah’ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

1.1.33. ötrük

Hilekâr.⁶

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ötrük utun ogrılayu yüzke bakar*
elgin tüşüp birmiş aşığ başra kakar. (DLT, 63/50)

⁶ Oğuzca’da hilekâr anlamında kullanılmaktadır.

“Bugün sadece hilekâr ve adi adamlar kaldı. Konuğunun yüzüne hırsızmış gibi bakar. Yedirdiğini başına kakarak yolcu konuğunu minnet altında bırakır.”

1.1.34. saçıratgu

Tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

Bir çeşit tuzak.⁷

- *saçıratgudın korkmuş kuş kırk yıl adrı yıgaç üze konmas. (DLT, 430/336)*

“Tuzaktan korkup da kurtulan kuş, iki dalı olan ağaca kırk yıl boyunca konmaz.”

1.1.35. sihr

Sihir, büyü.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *biz kirtgündümüz idimizke yarlıkamak için bizni hatâlarımızı, ol kim*

*küçin tuttuñ bizni anıñ üze **sihr**din, tañrı yahşırağ turur hem bâki. (RKÇ, 31/57b3)*

“Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

- *aydılar: bütünlükün bu iki cādūlar tururlar, tileyürler kim çıkarırsalar sizni*

*yerinizdin **sihr**leri birle, kitersele yolunızda keçiğli. (RKÇ, 31/53b1)*

“Şöyle dediler: Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”

⁷ Tek gövdeye bitişik iki dal alınır; iki dalın arası, içinde ilmikler bulunan bir iple bağlanır; toprağa gömülerek üzerine yem atılır. Kuş yemleri yemek için üzerine konar; ilmik onun boynuna veya ayağına takılır; böylece yakalanır.

(RKÇ: 31/51a3, 33/58a2, 31/54b2)

1.1.36. tayındur-

Kandırmak, aldatmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

Kutadgu Bilig'in *tayığ* maddesine baktığımızda;

- *bu alçı ajun kılkı irsel yayığ
usal bolma saklan yolu keç tayığ* (KB, 5231)

“Bu aldatıcı dünyanın hareketi vefasız ve dönektir; gafil olma, dikkat et, yolu çok kaygandır.”

- *inançsız turur kut vefasız yayığ
yorırda uçar terk adakı tayığ* (KB, 670)

“Mutluluğa inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken hemen uçar, ayağı kaygandır.”

- *Bütünliğin anlar kim yüz ewürdiler sizdin, ol kün kim qarıştı iki ögür,
bütünlükin tayındurdu olarnı yek.* (RKÇ, 25/20a1)

“İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti.”

1.1.37. tegâbün

Aldanış, zarar.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol kün terer sizni cem' küninde, ol tağâbün küni.* (RKÇ, 38/70a2)

“Toplanma vakti için Allah’ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün aldanışın ortaya çıkacağı gündür.”

1.1.38. tetrül-

Aldanmak, aldatılmak, ayartılmak, (yanlış yöne doğru) ters çevrilmek, ters, yanlış.

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: y

- *az bilig iyin tetrülmekig ayıg kılınç iyin bulup közünür ajunta ayıg tüşke*

tegmış üç erenler... (TT, II 25-31)

“İhtiras bilgisine göre aldatılmış kötü hareket bulmuş şimdiki hayat şeklinde kötü karşılığa ulaşmış üç ermişler...”

- *bu tolp sansar içinteki tınlıglarıg neçe emgetgülık tolgatguluk irintürgülık*

boşanturguluk işler ködükler erser barça öpke bilig iyin tetrülmektin törüyür belgürer... (TT, II 38-48)

“Bu Samsāra içindeki canlılara ıstırap çecktirecek işler ise hep öfke gibi kötülüklerden doğar.”

- *köñülnüñ saçgusu üze telve bolup tersikmek tetrülmek alp emgek titir...*

(EUBMT, (AY 109/17-19))

“Gönlün, zihnin dağılması üzerine deli olup aldanmak zor ıstıraptır.”

1.1.39. tev

Aldatma, düzen, oyun, hile, fesat kandırma, entrika, aldatıcı, alçı.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *tevli turuş yolınta... (AY/CK, 564/10)*

“Hileli savaş yolunda...”

1.1.39.1. tev kür

Hile, aldatma, sahtekârlık.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *yok çıgay bolup tev kür tıtagınta... (AY/CK, 102/5)*

“Yoksul ve fakir olup aldatma sebebiyle...”

- *ili uluşı içinte... yala yangku ezüg sav... tev kür küninge asılır...*

(AY/CK, 552a/2)

“İli, ulusu içinde... İftira yankılı yalan söz... Aldatma gününe yükselir...”

(AY/CK: 554/4, 562/14, 564/10)

- *yekler neş alın altağın tevin kürin belgürtmiş yır oyun üni ol...*

(CBH, 169)

“Şeytanların hile ile, düzen ile, desise ile Hüda ile işittikleri şarkı oyun sesidir.”

- *bilim seniş utun rakşasa tevin kürin belgürtmiş kılınçın... (CBH, 173)*

“Bildim, ey küstah rakşasi, senin desise ile Hüda ile işlediğin amel...”

- *neş tevin kürin etüz iltinmek kergek ermez erdi. (MAYTR, 110/23)*

“Hiç hile ile vücudu sevketmek (yani istenilen âlemde doğmak) mümkün olmaz.”

1.1.39.2. tevl-

Aldatmak, tavlama, kandırmak.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *näçä **tüvlädimiz kürlädimiz ärsär, näçä...*** (HUAŞT, 149-150)

“Ne kadar aldattık ise, ne kadar...”

1.1.39.3. **tevlüg ~ tevlig**

Hile, aldatma, sahtekâr ve aldatıcı.

Kökt: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *anası **tevlüg** yuvka yapar oğlı têtig koşa kapar.* (DLT, 458/362)

“Anne çocuğa hile yaparak (ekmeği) ince pişirir; çocuk da zekidir, onları ikişer ikişer kapar⁸.”

(DLT: 240/208)

- *bilig baylık ol bir çığay bolđusuz*

*teğip oğrı **tevlig** anı alđusuz* (KB, 313)

“Bilgi hiçbir zaman fakirliğe düşmeyen bir servettir; hırsız ve dolandırıcının eli ona erişemez, alamaz.”

- *ķayu oğrı **tevlig** ķarakķı ķunuk*

ķayusı basımķı ölütki ķırık (KB, 1737)

“Kimi hırsız, sahtekâr, yankesici, dolandırıcı; kimi zalim olur, öldürücü ve yıkıcı olur.”

1.1.39.4. **tevlüg kürlüg ~ tevlig kürlüg**

Hile, hileli, hilekâr, sahtekâr, aldatıcı, yalancı.

Kökt: v

EUT: v

KarT: y

YUT: y

---

⁸ Bu söz iki dâhinin bir arada oluşu için söylenir.

“KT D 6, BK D 6, Tekin, sözlükte teblig için şu anlamı verir: ‘hilekâr, aldatıcı’ (1988: 168); Ergin ise ‘hileli, hilekâr, sahtekâr’ anlamını vermiştir. (1970: 131). Kürlüg için her iki naşir, aşağı yukarı aynı anlamı vermişlerdir. ‘Hilekâr, aldatıcı’ (Tekin 1988:153); (Ergin 1970: 123). İki sinonim kelimededen oluşmuş bir hendiadyoin olarak kabul edilebilir.” (Aydın, 1997: 417)

- *begleri bodunı tüzszüz için tavgaç bodun **tevl[igin] kürlügin** [üçün*

armakçı]sın için inili [eçili kikşürtökin için begli bodunlğ] yoñaşurtokin için türük bodun elledök elin içgını idmiş (OY, BK D 6)

“Beyleri (ve) halkı (arasında) kargaşa olduğu için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı kışkırttığı için, Türk halkı! Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.”

(OY: KT D 6)

- ***tevlig kürlüg** ezüg armak bolgu ermez... (AY/CK, 443/11)*

“Hilekâr, aldatıcı olacak değil.”

- *köngülin... **tevlig kürlüg** kılıkın... (AY/CK, 555/22)*

“Gönlün... hilekâr yaratılışınla...”

- *tüdüş kiriş kılmasar sn özüñge kamağ adatın özğai sn **tevlig kürlüg***

tapığçı... (TT, II Y 36.9.-182)

“Tutuşup girişmeyi bırakırsan kendini bütün tehlikeden kurtaracaksın, hileli ibadet eden...”

- *el içinte (toğuz yegirmi) **tevlig kürlüg** buyruk bar... (TT, I 63)*

“Ülke içinde (on dokuz) sahtekâr komutan var.”

- ***tävlüg kürlüg** äzüğ armak bolgu ärmöz... (AY/VI, 0981)*

“Hilekâr ve yalancı olmak olmaz.”

1.1.39.5. tevlüglen-

Kendini sahtekârlardan sayıp onların yolunu tutmak.

Kökt: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *er tevlüglendi.* (DLT, 404/315)

“Adam kendini sahtekârlardan saydı ve onların yolunu tuttu.”

1.1.40. tıl

Haberci, casus, durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan esir, tutsak, çayıt dil: haber, söz.

KökT:

EUT: y

KarT: v

YUT: y

Orhun yazıtlarında *til/tıl* sözcüğü ‘savaşta konuşturulmak üzere alınan tutsak’ anlamında kullanılmaktadır. Türkçenin birçok lehçesinde ve Eski Uygur Türkçesinde *til/tıl* sözcüğünün temel anlamda (dil) kullanılması Köktürkçede de temel anlamının bulunduğunu düşündürmektedir. Sözcüğün ‘tutsak’ anlamını anlam gelişmesi yoluyla sonradan kazandığı düşünüldüğünde ‘dil’ anlamının eskiden beri korunduğu düşünülebilir (AKSAN, 1971: 258).

- *bo süg élet tedi kıyınıg köñlünçe ay ben saña ne ayayın tedi kelir erser*

körü kelür kelmez erser erser tılıg savıg alı olor tedi... (OY, T1 K 8 (32))

“Bu orduyu sevk et dedi. “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver, ben sana (daha) ne diyeyim” dedi. “Gelirse (zaten) görürsün, gelmezlerse casuslardan haber alarak otur” dedi.”

- *tün akıtdımız bulçuka tañ üntürü tegdimiz tılıg kelürti savı antag yarış*

yazıda on tümen sü tērilti tēr... (OY, T2 B1 (36))

“Gece (boyunca) ilerledik. Bulçu’ya tan atarken ulaştık. Casusu getirdiler. Haberi şöyledir: “Yarış Ovası’nda yüz bin (kişilik) ordu toplandı” der.”

- *tıl tutım.* (DLT, 169/146)

“Düşmandan bir adam ele geçirdim.”

- *yagıdan **til** tuttu.* (DLT, 502/402)

“O, düşmandan casus yakaladı.”

1.1.41. tıñlaglı

Casus.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *eger çıksalar sizin içinizde arturmazlar sizke meger artuqluq, ewitgeyler erdi sizler ara tileyürler sizke bulgaklıknı, sizin içinizde **tıñlağlılar** ol olarka.* (RKÇ, 29/36a2)

“Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı.”

1.1.42. tuzak

Tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

I- Tuzak; avda kullanılan ağ.

- *karga kalı bilse munıñ ol buz sokar avçı yaşıp **tuzak** tapa meñke yakar.* (DLT, 214/184)

“Karga mihnet ve açlık hissederse buzu bile gagalar. Avcı kendini sakladığı takdirde, (karga) yemi görünce aldırmadan tuzağa bile girer.”

- *ödlek yarag közetti
ogrı **tuzak** uzattı
begler begin azıttı
kaçsa kalı kurtulur.* (DLT, 383/301)

“Zamane (felek), fırsat gözettiler; iplerini yerin altına döşedi. Böylece beyler beyini şaşırtdı. Burada sanki Afrâsiyab’ı kastetmektedir. Ondan (felekten), kaçmakla nasıl kurtulabilir?”

(DLT: 577/475)

- *bu dünya işi bek tuzakçı turur*

tuzakça ilinme sini berkitür (KB, 4824)

“Bu dünya işi sağlam bir tuzaktır; tuzağa düşme, seni sımsıkı yakalar.”

II- Erkeğin, sevgilisinin güzel olduğunu söylerken onun için kullandığı sözcük.
191/163.⁹

- *et'öz bir yağı ol idi sarp yağı*

kamuğ yirde yağmış tuzakı ağı (KB, 3637)

“Bu vücut bir düşmandır, çok çetin bir düşmandır; o her yere tuzağını ve ağını yaymıştır.”

1.1.43. tuzakçı

Tuzakçı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *tuzakçı körünmez meşin körkitür*

bezenmiş kelin teg köñül yilkitür (KB, 3567)

“Tuzak kuran görünmez, yalnız yemini gösterir; süslenmiş bir gelin gibi gönül çeler.”

- *bu dünya işi bek tuzakçı turur*

tuzakça ilinme sini berkitür (KB, 4824)

“Bu dünya işi sağlam bir tuzaktır; tuzağa düşme, seni sımsıkı yakalar.”

(KB: 3564)

---

⁹ Ye (1) ile *tuzakı* şeklindedir.

1.1.44. vidya

Bilgi, büyü sanatı.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *tenri teñrisi burkan kuanşı im pusarnıñ alqudın sınar kutadmağ erdemin*

nomlayu vidyağ kılmışın eşidigli kuvrağda sekiz tümen dört miñ tınığlar alkuğun tözkerinçsiz burkan kutıña köñül turğurdılar... (KİP, 218/221)

“Tanrılar tanrısı Burkan’ın, Kuanşı İm Pusar’ın her yere saadet götürme kabiliyetini anlattığını ve büyü gücünü açıkladığını işiten topluluktaki seksen dört bin canlı varlığın hepsi, anlaşılmasını güç Burkanlığa inandılar.”

1.1.45. yala ~ yala-

Suçlama, kara çalma, iftira, itham, kovlama, töhmet altında bırakma.

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: v

- *añar kurug yala yalaldı.* (DLT, 478/383)

“O, yalan bir ithamla suçlandı.”

- *yalaçı yuga.* (DLT, 455/358) ¹⁰

“Yufka ekmek.”

- *ol añar ogrı yaladı.* (DLT, 481/385)

“O; onu hırsızlık vb. şeyle suçladı.”

- *ili uluşu içinte... yala yangku ezüg sav... tev küir küninge asılır...*

¹⁰ Yufka ekmeğe bir şey dokunursa, inceliğinden hemen dağılır ve bundan aşçı itham edilir; “Onu sen kırdın denir.” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018: 358)

(AY/CK, 552a/1-2)

“İli, ulusu içinde... İftira, yalan söz... Aldatma gününe yükselir...”

1.1.46. yalğan

I- Yalan, iftira, uydurma.

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: v

- *yutuzinga yazintimiz ärsär tilin ezük **yalğan** saw sözledimiz erser,*

caşurdumuz yongadımız erser... (TT, IV 71)

“Eşimize karşı günah işledik, dil ile yalan söz söyledik, iftira attıysak ...”

- *iki neḡ birikse bir erde ḡalı*

bükendi ol erke mürüvvet yolu

bir ol yanşar erse kereksiz sözüḡ

*ikinç **yalğan** erse ol erniḡ tili (AH, 149/152)*

“Eğer bir insanda (şu) iki şey birleşirse, o insana mürüvvet yolu kapanmıştır. (Bunlardan) biri, lüzumsuz yere gevezelik etmek, ikincisi ise; yalan söylemektir.”

- *tili **yalğan** erdin yıraḡ tur teze*

keçür sen me ömrünḡ könilik öze (AH, 153/154)

“Yalan söyleyen adamdan uzak dur, kaç; sen ömrünü doğruluk ile geçir.”

- *derviş bolsaḡ tā’at ḡılḡıl ḡılma riya*

her ḡüşede tā’at ḡılḡıl taḡrım ḡüvā

***yalğan** derviş ḡayda barsa zarḡ u riyā*

‘ādil pādşāh tā’atların ‘iḡyān ḡılır (DH, 53a)

“Dervişsen ibadet et, iki yüzlülük etme; istediḡin yerde ibadet et, Tanrı’m görür; sahte derviş nereye gitse orada hile ve riya; Adil padişah ibadeti isyan derecesine yetirir.”

- *tili birle ummatmen dip **yalğan** sözler*

*kişi malın almak için hezyân sözler
halālını munda taşlap harām közler
nādānlarğa bu sözlerni ayğum kelür (DH, 55b)*

“Diliyle “ümmetim” diye yalan söyler; başkasının malını almak için sayıklar; helali burada koyup haramı arar; cahillere bunu söylemek istiyorum.”

(DH: 45a)

- *yalğan* söz. (DLT, 460/364)

“Yalan söz.”

- *üç işte yırak tur katığlan usa*

biri kılma beglik söz aydım kese

*takı biri **yalğan** biri sukluğ ol*

bu üç iş üçegü tüpi yokluğ ol (KB, 4106/4107)

“Mümkün olduğu kadar gayret et, şu üç işten uzak dur; biri beylik taslamadır, sözüm kesindir. Biri yalan, biri de tamahkârlıktır; bu üç işin üçü de sonunda insanı mahveder.”

- *çavıksa kim erse bu **yalğan** tilin*

savı bardı yalhuğ ara sen bilin (KB, 1671)

“Eğer biri yalan söylemekle şöhret bulmuşsa, bil ki o insanlar arasında daima bu şöhretle anılır.”

(KB: 848, 1326, 1667, 1668, 1671, 2037, 2039, 2041, 2062, 2324, 2507/2508, 4297, 5074, 5075, 5077, 5877, 5878, 6094, 337/338, 5887, 5873, 2042)

- *kim ol küç tegürmegenrek andın kim koşar tañrı üze **yalğannı**, ol indenlür müsülmānlıq tapa yime tañrı körsetmez köni yolnu bu küç kılığlı boğunlarka. (RKÇ, 38/43b2)*

“Kim, İslâm’a davet olunduğu halde, Allah’a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”

- *aymañlar anı kim şıfat kılur tilleriñiz yalğannı; bu helāl ol, bu harām tep. yaratsa sizler Tañrı üze yalğannı, bütünlükin anlar kim **yalğan** yaraturlar tañrı üze yalğannı, kurtulmaslar. (RKÇ, 30/94b2-95a1-2)*

“Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah’a karşı yalan uydurmak için, “Şu helâldir”, “Şu haramdır” demeyin. Şüphesiz, Allah’a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler.”

- *tañrıka neerseni yime oğrılık kılmağaylar ve zinā kılmağaylar,*

öldürmegeyler ‘ayallarını yime keldürmegeyler yalğan söz kim koşsalar anı eligleri ara adaqları ara, hilāf kılmağaylar saña edğülük içer, bey’et kılğıl olar birle yime yarlıkatu kılğıl olarnı tañrıdın kim idi yarlıkagan ulaşu yarlıkagan. (RKÇ, 38/38a1)

“Ey Peygamber! Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

(RKÇ: 34/49a1, 33/57b2, 30/60a2, 31/52b2, 38/3b1, 26/24b1, 27/47a3, 27/49a2, 30/88a1, 33/32a2)

- *anlar tanuqluk barmäzläz yalğannı kaçan kaçsälär asığsız sözdin kaçärlär*

ağırlanu. (TİEM 73, 266r/1)

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”

- *ymä ayğıl nä kılur nä azlar silärni mänim idim äğär okımağınız bolmasa*

yalğanka tuttuñızlar harayna bolur yepşürügli kın. (TİEM 73,266r/6)

“(Ey Muhammed!) De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”

(TİEM 73: 400v/5, 417r/5, 327v/5, 440v/1, 245v/4 , 401r/7, 424r/4-5, 235v/9, 255r/3, 334r/4, 329v/3, 245r/3, 246r/3, 250v/8, 250r/5, 250r/9, 251v/4, 253r/7, 263v/4, 264v/6, 264v/7, 267v/3, 267v/7, 270v/8, 270r/9, 271v/8, 271v/9, 272v/1, 272r/1, 272r/9, 279r/3, 289r/4, 291v/4, 293v/5, 293r/5, 294r/2, 294r/7, 315v/3, 315v/7-8, 318v/5-6, 321v/2, 325v/8, 328v/8, 330r/2, 330r/40, 336r/8, 337v/6, 339r/4, 339r/6, 341v/9, 343r/5, 347v/2, 359v/8, 381r/6, 381r/8, 385r/9, 389r/5, 390r/7, 391v/4, 398r/1, 409v/5, 411r/8, 416r/3, 419v/8, 426v/7, 428v/7, 432r/2, 433v/9, 434v/9, 437v/3, 279r/3, 385r/9, 250r/4,

262v/5, 293r/5, 312v/1, 355v/7, 429v/9, 22v/3, 108v/4, 210v/4, 215r/7, 214v/7, 201v/2, 104r/2, 168v/6, 70v/4, 215r/9, 143v/2, 202v/1, 5v/8, 106v/3, 174v/2, 210v/1, 85r/4, 202v/2, 117v/6, 36r/1, 45r/9, 45v/6, 47r/7, 64v/6, 200r/5, 205r/1, 158v/8, 159v/5, 93r/1, 109v/8, 115v/5, 164v/4, 231r/1, 85r/9, 38v/9, 51r/4, 97v/7, 96r/8, 115v/6, 204v/9)

II- Yalancı. ¹¹

- *ol tanrı bilür olar yalğanlar.* (RKÇ, 29/33b1)

“Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.”

- *ol tanrı tanukluk berür kim iki yüzlügler yalğanlar turur.*

(RKÇ, 38/58a1)

“(Fakat) Allah, o münafikların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.”

- *körmäs miz silärkä biziñ üzä artuqluğdın yoğ kim seznür miz silärni*

yalğanlar. (TİEM 73, 165r/9)

“Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz.”

- *körmöz mü sen anlarğa kim ekki yüzlüglüg kıldılar ayurlar kadaşlarıña*

anlar kim tandılar bitig idiläriñdin äğär çıkarılssa silär çıkğay oğ miz silärniñ birlä boyun sümägäy miz silär içindä kim ärsäkä tutaşı äğär tokışsalar yäri bergäy miz silärkä tanrı tannuqluğ berür anlar yalğanlar. (TİEM 73, 404v/4)

“Kitap ehlinde o inkâr eden kardeşlerine, “Yemin ederiz ki, siz (Medine'den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılsa, size mutlaka yardım ederiz” diyerek münafiklık yapanlara bakmaz mısınız? Halbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.”

(TİEM 73: 253v/3)

III- Büyü, sihir.

- *kaçan keldi erse olarğa könilik aydılar: bu yalğan biz anar tanığlıarmiz.*

¹¹ Bu örneklerde yalğan sözcüğüne eklenen +lAr çoğul ekiyle yalğanlar sözcüğü ‘yalancı’ anlamda kullanılmıştır.

(RKÇ, 36/49a1)

“Fakat kendilerine Hak gelince, “Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz” dediler.”

1.1.46.1. yalğan ay-

Yalan söylemek, iftira etmek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol tanrı siziñ idiniz turur, kamuğ neji törütgen ilâh yok meger ol, neçük*

yalğan ayur sizler. (RKÇ, 35/60a2)

“İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da (haktan) döndürülüyorsunuz?”

- *çopmak küninde körgey sen anlarnı kim yalğan aydılar tanrı üze.*

(RKÇ, 35/12b1)

“Kıyamet günü Allah’a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok?”

- *kıldılar tanrıka ortaklar pârîlärni yarattı olarnı yalğan aydılar añar*

oğlanlar kızlar biligsizin. (TİEM, 105r/2)

“Bir de cinleri Allah’a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah’a oğullar ve kızlar da uydurdular.”

1.1.46.2. yalğan ayt-

Yalan söylemek, uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *yarlıg ıdtımız Musā tapa kemişgil tayaķını, ançada ol siñürdi ne kim*

yalğan ayttılar erdi. (RKÇ, 28/8b1)

“Biz de Mûsâ’ya, “Elindeki değneğini at” diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.”

- *yarlıg ıdtımız mûsāka kâmişgil tep tayaķını. ançada ol siñürdi nâ kim*

yalğan ayttılar ärdi. (TİEM, 122v/8)

“Biz de Mûsâ’ya, “Elindeki değneğini at” diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.”

1.1.46.3. yalğan bol-

Yalan söylemek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydı bir är kertgünmiş fir’avn boğunındın kizlär ärdi imānını öldürür mü*

silär bir ärni kim aymaķ için mäniñ iđim kältürdi ök bälgülär iđiñizlärdin, ägär yalğan bolsa anıñ üzä yalğanlıķı ägär köni bolsa teggäy silärkä bir ança andın kim va’dä berür silärkä, bütünlükün tañrı köndürmäs anı kim ol täñdin kâçigli yalğanķa tutuğlı. (TİEM 73, 343r/3)

“Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü’min bir adam şöyle dedi: Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola erdirmez.”

1.1.46.4. yalğan çatıl-

Uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *kaçan kâldi ârsâ anlarğa mûsâ bālgülârimiz birlâ bālgülüglâr aydılar*

*ârmâz bu mägâr cādülük turur **yalğan çatılmış** eşitmâdimiz muni ozaķı atalarımız içindâ.*
(TİEM 73, 283r/2)

“Mûsâ, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar: “Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadı” dediler.”

1.1.47. yalğançı

Yalancı.

Kökt: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

1- Yalancı, yalan söyleyen.

- *aydı fir'avn: ey ögür, bilmedim sizke tañrıdın mende adın, yaķğıl maña*

ey Hâmân balçık üze, kılğıl maña ap menin için köşk, bolğay kim köz kemişgey men
*Mûsâ tañrısıña, men seznür men anı **yalğançıldın**.* (RKÇ, 32/26b1)

“Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım(!) Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum dedi.”

- *kim belgürtse olarğa ol kim adırtlaşurlar anın içinde, neme bilseler anlar*

*kim tandıar kim olar erdiler **yalğançılar**.* (RKÇ, 30/49b1)

“(Diriltecek ki) ayrılığa düştükleri şeyi onlara anlatsın ve kâfir olanlar da kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler!”

(RKÇ: 36/44b3, 29/34a1, 34/48a1, 25/8b2, 34/40b2, 34/78b2, 35/39a2, 35/45b2, 30/76b3, 38/12b3, 38/26a1, 35/36a2, 35/39b3)

- *andın soñra la'nât kılışalıñ taķı kılalıñ tañrınıñ la'nâti **yalğançılar** üzâ...*

(TİEM 73, 44r/5)

“Sonra gönülden dua edelim de Allah’ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.”

- *aydı bir gürüh anlar kim tandılar anıñ odunındın biz körär miz seni*

uğuşsuzluğ içrä biz seznür miz seni yalğançılardın. (TİEM 73, 118v/9)

“Kavminin ileri gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: Şüphesiz, biz seni akıl kıtlığı içinde görüyoruz. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz.”

(TİEM 73: 445r/9, 343v/4, 394v/5, 450r/4, 325v/5, 369v/7, 390r/2, 407r/8, 255r/4, 284r/3, 383r/4, 402v/4, 410v/1, 272r/8, 283r/6, 275r/9, 432r/4, 288v/9, 44r/5, 118v/9, 122v/1, 231r/9, 231r/3, 160v/3, 231v/1, 289v/4)

2- Sihirbaz, büyücü.

- *aydı bir gürüh fir’avn boğunındın çın bu yalğançı ol bilgän.*

(TİEM 73, 122v/1)

“Firavun'un kavminden ileri gelenler, dediler ki: Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır.”

- *aydılar çın bular yalğançı tururlar tilärlär kim çıkarsalar silärni*

yäriñizlärdin yalğançılıqları birlä elätsälär silärni fäzilräğ yoluñuzlardın. (TİEM 73, 231r/3)

“Şöyle dediler: Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”

(TİEM 73: 231r/9 ,160v/3 ,231v/1, 360r/8)

1.1.47.1. yalğançılık

Sihir, büyü.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *aydılar çın bular yalğançı tururlar tilärlär kim çıkarsalar silärni*

yäriñizlärdin yalğançılıqları birlä elätsälär silärni fäzilraq yoluñuzlardın. (TİEM 73, 231r/4)

“Şöyle dediler: Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”

- *kaçan okılsa anlar üzä bälgülärimiz bälgülüglär aydı anlar kim tandılar*

könilikkä kaçan kälđi ärsä anlarğa bu yalğançılıq turur bälgülüg. (TİEM 73, 368r/7)

“Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Hak (kitap Kur’an) için, düşünmeden “Bu, apaçık bir büyüdür” dediler.”

(TİEM 73: 160r/8, 160r/9, 230v/7, 231r/7)

1.1.48. yalgankat-

Yalanlamak, yalancı, şımarık.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *yalğanqattı şämüd boğunu şäliñni. (TİEM 73, 390v/9)*

“Bizim aramızdan vahiy ona mı verildi? Hayır o, yalancının, şımarığın biridir.”

1.1.49. yalğan kılguçı

Yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *la 'net kılındı yalğan kılguçılar. (RKÇ, 37/84a2)*

“Yalancılar kahrolsun!”

1.1.50. yalğan koş-

Yalan söylemek, iftira atmak, uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol tanrı yarlıkamaz ol kim ortak kıtsa aña taķı yarlıkar anda adını ol*

*kimdi kim tilese, kim kim artuķ kıtsa tanrıķa çın-oķ **yalğan koştı** uluğ yazuķni. (RKÇ, 26/23b2)*

“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”

- *ķın birle, çın-oķ nevmid boldı kim **yalğan koşsa**. (RKÇ, 31/52b3)*

“Allah’a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır.”

- *ķaçan oķılsa anlar üzä bälgülärimiz ayğaylar ärmäs bu mägär bir är tilär*

*yandurmaķ silärni andın tapnur ärdi atanızlar, ayğaylar ärmüz bu mägär **yalğan koşulmuş**, anlar kim tandılar yaraşıķa kaçan kaldi ärsä anlarka ärmäs bu mägär cädülük bälgülüg. (TİEM 73, 315v/5)*

“Ayetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda, “Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır” dediler. Bir de, “Bu (Kur'an), uydurulmuş bir yalandır” dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, “Bu, ancak apaçık bir büyüdür” dediler.”

(TİEM 73: 330v/7, 262v/4, 289v/5, 371v/6, 310v/7, 330v/7, 365r/3, 262v/4, 289v/5, 371v/6, 315v/5, 158v/7, 89v/8, 157r/4, 166r/4, 121r/2, 109r/2, 211v/5, 97r/9, 108v/9, 109r/3, 165r/1, 199v/7, 231r/2)

1.1.50.1. yalğan koşuğh

Yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ägär yığılmasa ekki yüzlüglär anlar kim köñülläri içindä ig turur **yalğan***

***koşuğlılar** mädiñä içindä lä-nusaltanikä ‘aläyhim yana **koşılaşmağaylar** säniñ birlä anıñ mäğär az. (TİEM 73, 310v/7)*

“Andolsun eğer münafiklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine’de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar (tuttukları yoldan) vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. Onlar da (bundan sonra) orada lanete uğramış kimseler olarak seninle pek az süre komşu kalacaklardır. Nerede bulunurlarsa, yakalanırlar ve yaman bir şekilde öldürülürler.”

- *vāy tegmä **yalğan koşuğlı**ka yazuğlığ. (TİEM 73, 365r/3)*

“Her günahkâr yalancının vay haline!”

(TİEM: 126r/1)

1.1.51. yalğanlık

Yalan.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *andıkarlar **yalğanlık** üze olar bilürler. (RKÇ, 38/10b1)*

“Onlar bile bile yalan yere yemin ederler.”

- *eger bolsa **yalğançı** anıñ üze **yalğanlık**. (RKÇ, 35/39a3)*

“Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir.”

(RKÇ, 34/40b1)

- *bilij anlar äriür **yalğanlık**larındın ayurlar. (TİEM 73, 329v/2)*

“Onlar elbette yalan söylüyorlar.”

1.1.51.1 yalğanlık kıl-

Yalan.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *soñlattı olarğa iki yüzlükni köñülleri içinde ol künke tegi kim körerler anı*

*anın kim hilâf kıldılar tanrığa anı kim va'de kıldılar anı, anı kim **yalğanlık kılur** erdiler.*

(RKÇ, 29/55b3)

“Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.”

1.1.52. yalğın sözle-

- 1) Yalan söylemek, uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol kim uluğlasa tanrı yarlığı hürmätläрни ol yegräk ol anar idisi üskindä,*

*halâl kılandı silärkä tört adaklığlar mägär ol kim oqılır silär üzä sıñardın turunlar arıqsızdın butlardın sınırdın turunlar **yalğın sözdin**. (TİEM 73, 244v/9)*

“Bu böyle. Kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”

- *anlar kim äzärlaturlar kertgünikli äränläрни kertgünmiş künçuylarını närsä*

*yazuq kılmadın kötürdilär ök **yalğın söz** ymä bälgülüg yazuq. (TİEM 73, 310v/3)*

“Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”

(TİEM 73: 255v/5, 255v/6, 255v/8, 273r/8 ,273r/9, 298v/6, 316v/8, 321v/4, 428v/6, 97r/8, 164v/5, 97r/9, 433r/3, 407v/3, 346v/8, 359v/2, 159r/9)

2) Yalancı.

- *her- âyine yaratur yalğannı anlar kim kirtgünmesler tañrı belgüleriñe*

bular, olar yalğan sözledeçiler ol ya`ni yalğançılar. (RKÇ, 30/88a3)

“Yalanı, ancak Allah’ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir.”

1.1.53. yalğan sözlegli

Yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *anlar kim tuttular bir mäscid ziyānlık tanmağ tarmak mü`minlär ara*

küďäzmäk üçün ol kişi kim tokuşdı tañrı birlä yalavaçı birlä munda öndün. andıkar oğ tilämädimiz mäğär edğülük. tañrı tanuqluğ berür anlar yalğan sözlüglilär. (TİEM 73, 150r/6)

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar.”

- *bälgürtgü üçün anlarka ol kim adnaşurlar ärdi anıñ içindä bilmäk üçün*

anlar kim tandular anlar yalğan sözlüglilär. (TİEM 73, 198v/7)

“(Diriltecek ki) ayrılığa düştükleri şeyi onlara anlatsın ve kâfir olanlar da kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler!”

(TİEM: 171r/4, 143v/1, 179v/3, 204r/2, 147r/6, 156v/6, 97r/7, 110v/2, 3r/4, 166v/3, 175r/9)

1.1.54. yalğan te-

Yalan söylemek, uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *köklar kapuğlarıña bakayın müsâ tanrısıña män seznür män **yalğan teyü**,*

taķı mundağoķ bāzāldi fir’avnka yawuz işi yanduruldı yoldın, ärmāz fir’avnunıñ alı mägär hālāklik içindä. (TİEM 73, 344v/9)

“Firavun dedi ki: Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Mûsâ’nın ilâhını görürüm(!) Çünkü ben, onun yalancı olduğuna inanıyorum. Böylece Firavun’a yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve doğru yoldan saptırıldı. Firavun’un tuzağı, tamamen sonuçsuz kaldı.”

1.1.55. yalğan tut-

Yalanlamak, tekzib etmek, inkâr etmek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- ***yalğan tuttı** olarda burun Nūh boğnı taķı öğürler olarda kiğin, oğradı*

heme kamuğ ümmet yalavaçlarıķa tutsalar anı, tartışsalar bātıl birle, bātıl kılsalar anıñ birle köni sözni, tuttı olarnı, neçük boldı meniñ kıñım. (RKÇ, 35/24a1)

“Onlardan önce Nûh’un kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı. Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için

batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardı. Bu yüzden onları kısıklıvrak yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış (gördüler)!”

- *kadaşım hārūnnı ol yaruḳrak mendin tilin, idğil anı meniñ birle yāriçi kim könike tutar meni, men ḳorḳar men kim **yalğın tutsalar** meni.* (RKÇ, 32/23b3)

“Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”

- *ḳatıḡlık ḳamuğ **yalğın tutğın** yazuḳluḡḳa.* (RKÇ, 36/91b1)

“Her günahkâr yalancının vay hâline!”

(RKÇ: 29/63b2, 33/59a1, 31/51a1, 34/95a2, 35/12a1, 437r/9, 37/71b2, 37/72a3, 28/25a2, 28/3a2, 28/17a1, 28/51a1, 28/51a3, 28/54a1, 30/92b3, 34/36a1, 35/64b1, 31/48b1, 25/27b3, 33/65b3, 28/25b1, 36/47a3, 33/56b3, 27/25a2, 34/50-51a, 33/58b2)

- *ägär yalğın tutsalar seni **yalğınḳa tuttilar** oḳ anlarda burun nūḫ boḡunu ‘ād boḡunu sāmūd boḡunu.* (TİEM 73, 245r/1)

“Ey Muhammed! Eğer seni yalanlarsa bil ki, onlardan önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de (peygamberlerini) yalanlamışlardı.”

- ***yalğın tuttilar** mägär boḡunnu päygāmbärni ḳaçan ḳäldi ärsä anlarḳa anlar bir iş içindä ḳatıḡ ḳarıḳ.* (TİEM 73, 381v/9)

“Hatta gerçek kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir hâldedirler.”

(TİEM 73: 141v/8, 195r/5, 10v/8, 121v/5, 95v/7, 110r/7, 101r/6, 110r/9, 111v/4, 122r/2, 136r/7, 230v/6, 129r/4, 81r/9, 89r/7, 90v/9, 98r/1, 98v/7, 99v/3, 116r/6, 118v/5, 118v/6, 121r/7, 121r/8, 124r/3, 125r/7, 125r/8, 129r/3, 129v/2, 136v/1, 157r/6, 157r/7, 157v/6, 160r/2, 160r/3, 160r/5, 161v/7, 204v/4, 110v/5, 115v/4, 119v/1, 100r/8, 97r/5, 115/6, 154v/5, 157r/9, 230r/8, 56r/3, 97v/5, 98r/5, 155r/4, 546r/3, 98r/6, 98r/7)

1.1.55.1. yalğın tutguçı

Yalan söyleyen.

Kökt: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *yorırlar yer içinde bakırlar neteg erdi **yalğın tutğıçılarnıñ soñı.***

(RKÇ, 30/47b3)

“Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”

1.1.55.2. yalğın tutuğlı

Yalanlamak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *bu adırmağ küni ol kim erdiñiz anıñ birle **yalğın tutuğlılar** siz.*

(RKÇ, 34/21a3)

“Onlara, işte bu yalanlamakta olduğunuz hüküm ve ayırım günüdür denilir.”

- *ayturmiz anlarğa kim küç kıldılar tatırlar ot kını ol kim erdiñiz anı **yalğın tutuğlılar.*** (RKÇ, 33/56b3)

“Zulmedenlere, yalanlamakta olduğunuz cehennem azabını tadın deriz.”

- *ķopardımız oğ tegmä gürüh içindä bir yalavaç tapnuñlar tañtıķa kim sıyardın turuñlar tañrıda adınķı tapuñğulardın. anlarda kimni yolķa köndürdi tañrı yana anlarda kimķa yaraşı boldı anıñ üzä esizlik. ayğıl yörüñlär yär içindä yana bakırlar nätäg ärdim **yalğınķa tutuğlılarnıñ soñı.*** (TIEM 73, 96r/8)

“De ki: Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün.”

- *yörüñlär yär içindä bakırlar nätäg ärdi **yalğın tutuğlılarnıñ soñı.***

(TİEM 73, 198v/3)

“Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”

(TİEM 73: 97v/7)

1.1.56. yalğan yarat-

İftira etmek, yalan söylemek, uydurmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

▪ *kıllurlar anjar kim bilmezler, bir ülüş andım kim rüzi kıldımız olarka, tañrı tuta and sorlur sizler andın kim **yalğan yaratur** sizler. (RKÇ, 30/57a1)*

“Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (mahiyetini) bilmedikleri şeylere (putlara) pay ayırıyorlar. Allah’a andolsun ki, uydurmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.”

▪ *kaçan kim tegşürsemiz bir belgü ornında tañrı bilgenrek anıñ birle kim indrür, aydılar: bütünlükin kim sen **yalğan yaratıñlı** sen, yoñ kim üküşrekleri bilmesler. (RKÇ, 30/86a3)*

“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber’e, “Sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”

(RKÇ: 30/77a2)

▪ *ıdtımız ād bodunıña kadaşları hūd yalavaçnı. aydı ay mäniñ boğunum tapnuñlar tañrıka yoñ silärkä bir idi anda adın. ärmäs silär mäğär **yalğan yaratıñlılar**. (TİEM 73, 167v/1)*

“Âd kavmine de kardeşleri Hûd’u gönderdik. Hûd, şöyle dedi: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. O’ndan başka sizin hiçbir ilâhınız yoktur. Siz, sadece iftira ediyorsunuz.”

- *kaçan täğsürsä miz bir bälgüni bir bälgü birlä ornıña tañrı bilgänräk turur*

anı kim indürür aydılar çın sän yalğan yaratıglı sän. (TİEM 73, 203v/6)

“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber’e, “Sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”

(TİEM 73: 268r/3, 286r/7, 289r/1)

1.1.57. yap yup kıl-¹²

Hile ve aldatmak, ayartmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *yap yup kıldı.* (DLT, 514/413)

“Hile kıldı, al etti.”

1.1.58. yeleyü

Aldatıcı, yalan.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *äzüg armak igid yanluk yeläyü tört b(ä)lgürmiş yok tözlüg nomlarnıñ...*

(AY/IV, 427)

“Yalan, aldatıcı bu dördü belirmiş boş esaslı kanunları...”

- *yänä çınlayu tözlüg nomlarığ ketärip yeläyü tözlüg nomlarığ tutmak üzä*

ağ tözlügin üzük tözlügin bölök tözlügin bilmäk... (AY/IV, 1730)

¹² Yup tek başına kullanılmaz; çiftiyle kullanılır. (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018: 405)

“Yine doğru esaslı kanunları bırakıp aldatıcı esaslı kanunları tutmak ve ad esasını, kesik esasını, bölük esasını bilmek...”

(AY/IV: 734, 1544, 1566, 1605, 1725, 1733)

▪ *nom atkaklıg ulug yarlıkançuçı köñül erser kaltı kamag tınlıg oğlanın nom kolusınça körüp mensiz menişsiz tözlügin bilip tınlıg titme atnıñ yeleyü tözlügin ukup erinçkemek tsuyurkamak erür.* (EUBMT, (AY 265))

“Dharma’ya bağlı büyük merhametli gönül ise bütün canlı oğulları, Dharma’yı istekle görüp benliksiz ve benliksiz esasını bilip canlı denilen adın aldatma tabiatını anlayıp onlara acımaktır.”

1.1.59. yelvi ~ yilvi

Büyü, sihir, aldatıcı görünüş, halüsinasyon.¹³

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: y

▪ *inçip yirtinçülüğ yilvi sav üze çınju tigme ertükteg çın kirtü tözüg biltürgü ukturgu üçün sözleyürler...* (AY/CK, 386/15-17)

“Kısaca dünyalık büyü söz ve hakikat diye adlandırılan doğru esaslı bildirge ve anlatı için söylüyorlar...”

▪ *üklimeki esilmeki erser ol yme tülke yilvike oğşatı erür...*

(AY/CK, 71/1-2-3)

“Çoğalırca o yine düşe, büyüye benzer...”

▪ *ötrü olar ol antag yilvining tözin tüpin adıra bilmedin ol yilvi küçinte*

¹³ Atalay yalwı, DTS, Clauson, Dankoff-Kelly yelwi. Clauson Moğolca cilbi/cilvi, Moğolcadan geri ödünçlemeyle Şor ve Tuvaca çilbi. Tekin, ünlünün inceliği için DTS’deki Eski Uygurca yelvik- ‘büyüye uğramak’ fiilini tanık gösteriyor. Hakas çelbe- ‘1- El sallamak, yelpaze sallayarak rüzgâr çıkarmak, 2- Büyü yapmak’, Anadolu ağızları ‘yalvı’ ‘büyü’, yalvı ‘büyü’, yalvıcı ‘büyücü’.

belgürtmiş. (AY/CK, 384/23-24)

“Bunun üzerine o bu şekilde büyüünün esasını ayıramadı. O büyü gücüyle ortaya çıkmış.”

(AY/CK: 292/11, 300a/23, 364/18, 384/13-14-15, 385/19-20, 389/18-24, 451/9, 475/7-8, 491/14-15, 656/5, 385, 12-13)

- *takı y(ä)mä k(a)ltı tül tæg yelvi tæg köyik tæg köligä tæg salkım tæg...*

(AY/IV, 2212)

“Ve yine eğer ki düş gibi, büyü gibi, köyik gibi, gölge gibi, salkım gibi...”

- *b[i]lignij ye[lvi] kömün tæg tısız ornagsız tözlügin. (AY/IV, 2436)*

“Bilincin büyü gibi geçici, yersiz esası.”

- *altı törlüg kaçıklar öz işlerin iderip özke özke adınaguda öñin öñin*

adkanur bilig erser yelvi teg çınsız yarpsız belgürer... (EUBMT, (AY 364))

“Altı türlü organ kendi işlerini götürüp kendisine ve başkasına türlü türlü bağlı bilgi ise sihir gibi yalandır...”

- *könülin biligin artatdımız ärsär, näçä yelvi yelvilädimiz ärsär...*

(HUAŞT, 146-147)

“Gönlü ve bilgiyi bozduysak, nice sihir yaptıysak...”

- *yelvi. (DLT, 458/362).*

“Büyü.”

- *birij maña sözkiye
menlig kara tuzkıya
yelvin tutar közkiye
muñum meniñ biliñe (DLT, 601/493)*

“Bir hazırlık yap ve bana bir sözcük söyle! Ey kara benli! Ey av tutan büyülü gözlere sahip güzel! Benim bu aşkla neler çektiğimi de bil!”

- *yelvin anıñ közi
yelgin anıñ özi
tölun āyın yūzi*

yardı meniñ yürek (DLT, 458/362)

“Sevgilisini niteleyerek diyor ki: Onun gözü büyüldür; onunla avlar. Kendisi ise yolcudur. Yüzü dolunay gibidir. O bana bir göz attı ve onunla kalbimi yardı.”

1.1.59.1. yelvik- ~ yelpik-

Büyülenmek.

KökT: y

EUT: v

KarT: v

YUT: y

- *yilvikip ağukup ölürgeli sakınsar yana ol oğ kıtaçıka tegir...* (KİP, 184)

“Bir kimse (canlı varlıklara) büyü yapıp (onları) zehirlemeği, öldürmeği düşünse de o kimseye saldırır.”

- *yilvi kömen üze yilvikmegülük...* (AY/CK, 475/7-8)

“Yalan üzerine yalan söylemek...”

- *tarkartaçı agular küçin tıdtaçı yilvikmekig kutsıramakig kiterteçi...*

(AY/CK, 471/19-20)

“Yok edecek zehirlerin yardımıyla engelleyecek, yalan söylemeyi, kutsuzlaştırmayı giderecek...”

- *sorgıl tanrı kulu oğlanına ançada kim kaldi anlarğa aydı anar fir’avn män*

seznür män seni ay müsā yilvikmiş. (TİEM, 213v/7)

“Andolsun, biz Mûsâ’ya apaçık dokuz mucize verdik. İsrailoğullarına sor (sana anlatsınlar): Hani Mûsâ onlara gelmiş ve Firavun da ona, “Ben senin kesinlikle büyülendiğini zannediyorum ey Mûsâ!” demişti.”

1.1.59.2. yelvi kömen ~ yilvi kömen

Sihir, büyü, aldatma ve aldanma.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *ulug azruaya kaltı üküş telim yilvi kömen uzanmakı üze belgürtmiş*

tnlıglarning köngül köngülteki nomların üze bo nom yörügin bilgeli ukgalı bultuklar... azrua tengri yene ötünti.: bo yilvi kömen uzanmakı üze belgürtmiş tnlıglarning et'özleri kentü neng inçip... (AY/CK, 389/18-24)

“Ey büyük Brahma, eğer pek çok aldatıcı görünüş maharetiyle ortaya çıkan canlıların gönül ve gönüllerindeki dharmalarıyla bu dharma yorumunu bilmeyi ve anlamayı bulurlarsa...”

- *inçe kaltı yilviçi er... azu yilviçinining tıtsısı erser... yme yilvi kömen işinge*

ked bütmiş erser... (AY/CK, 384/8-12)

“Eğer ki büyücü er... Veya büyücünün öğrencisi ise... Yine büyü işine çok fazla inanmış ise...”

(AY/CK: 300a/23, 451/9, 475/7-8, 605/12, 656/5)

- *b[i]lignıñ ye[lvi] kömün tæg tısız ornagsız tözlügin. (AY/IV, 2436)*

“Bilincin büyü gibi geçici, yersiz esası.”

- *yelvi kömün sakıg tæg, sakıngulaksız ärür siz, anı üçün yüküntür biz,*

ilinçsiz arıg köñüllügkä tep ötündilär... (AY/VI, 1160)

“Bir yanılsama, bir serap gibi akıl almaz, düşünülemezsiniz. Onun için bağımsız temiz bilince (Budaya) hürmet ederiz diye arz ettiler.”

- *ağun yilvin kömenin tnlıglarığ ölürgüçiler... (MAYTR, 81/43)*

“Zehir ve büyü ile yaratıkları öldürenler.”

1.1.60. yelviçilik

Büyü, sihir; falcılık, büyücülük.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

▪ *ägär ıdşa ärdimiz saña bir bitig kâğıd içrä yukasalar añar äligläri birlä ayğaylar ärdi anlar kim tandılar ärmäs bu mägär **yülviçilig** bälgülüg.* (TİEM 73, 96r/3)

“(Ey Muhammed!) Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkâr edenler, “Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir” diyeceklerdi.”

▪ *aydı ärmäs bu mägär **yülviçilik** turur.* (TİEM 73, 427r/3)

“Sonra arkasını döndü ve büyüklük taslayıp şöyle dedi: Bu, ancak nakledile gelen bir sihirdir.”

1.1.61. yelvilen-

Büyülenmek.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

▪ *ayğay ärdilär bütünlükün çünkä boldı közlärimiz biz boğunlar miz **yüvilän**mişlär kıldımız oğ kök içindä ükäk bözädimiz anı bağığlılarka.* (TİEM 73, 193r/2)

“Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıkmaya koyulsalar, yine “Gözlerimiz döndürüldü, biz herhâlde büyülenmiş bir toplumuz” derlerdi.”

1.1.62. yilviçi

Büyücü.

KökT: y

EUT: v

KarT: y

YUT: y

- *tek yilviçi erning yilvi küçi üze yalanguklar közin bamakdın ötgürü...*

(AY/CK, 385/19-20)

“Tek büyücü kişinin büyü gücü üzerine yalancılarn gözüne ilişmekten ötürü...”

- *inçe kaltı yilviçi er.... azu yilviçinining tutsısı erser..* (AY/CK, 384/9)

“Bunun gibi eğer ki büyücü er... Yoksa büyücünün öğrencisi ise...”

(AY/CK: 384/12)

1.1.63. yubıla- ~ yupla

Aldatmak, hile yapmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: y

- *ol anı yubiladı.*¹⁴ (DLT, 422/331)

“O, onu aldattı.”

- *tañut Hanı yubiladı*

ölüm birle töpüledi

kadaşları tabaladı

ölüm körüp yüzi agdı (DLT, 588/481)

“Tangut hanı, Katun Sını hükümdarına hile yaptı. Onun başına ölümcül darbeler vurdu. Kardeşleri bozguna uğrayanı ayıpladı; düşmanları bunun başına gelenlere sevindi. Kaçınılmaz ölümle karşılaşınca rengi soldu ve yüzü değişti.”

¹⁴ *Yubılar-yubilamak*, Oğuz ve Kıpçak lehçesidir. Diğer Türkler bunu çok az kullanırlar; aldatmaya yap yup derler; bundan da fiil türetilmez. (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018: 481)

1.2. YENİ UYGUR TÜRKÇESİ ALDATMA KAVRAMI

1.2.1. alda-

Aldatmak, kandırmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *quşni dan **aldaydu**, ademni gep.* (İZ, 2007: 40/14-15)

“Kuşu yem aldatır, insanı söz.”

- —*qérindaşlar! Emdi şamehsut bizge harva-harvida soğat emes, çérik*

*çiqiridu, ceñ-oyun emes; oynap yürüp ceren ovlaşmu emes, cerenniğu tuydurmay étivalimiz suğurnimu **aldap** yürüp soquvalimiz, qutriğan éyiq étilip kelsiçu? Bir oqta ölsiğu hop, bolmisa...* (İZ, 2007: 165)

“—Kardeşler! Şimdi Şahmaksut Şah bize hediye diye araba maraba değil, asker çıkaracak. Cenk oyun değil, koşa oynaya ceylan avlamak da değil, ceylanı da hissettirmeden vurabiliriz köstebeği de kandırıp vurabiliriz, ama ya kudurmuş ayı saldırırsa? Bir kurşunla ölse iyi de, ya ölmezse...”

1.2.1.1. aldām

Aldatıcı, tuzak.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *kimdu biri bayiği qoşaqłarni quliginij tüvidila yene éytivatqandek yürügi*

*çimildap, çirayi tatirip ketti. "li şufuniñ **aldām** haltisiğa çüşüp kettimmu-nime!" dep oylaytti u.* (İZ, 2007: 379)

“Her kimse, biri deminki şarkıları kulağının dibinde tekrar söylüyormuş gibi yüreği sızladı, yüzünün nuru solup gitti. “Li Şufu’nun tuzağına düştüm mü ne!” diye düşünüyordu o.”

1.2.1.2. aldan-

Aldanmak, kanmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ —*turpan helqimu, möydin helpidin bek hapa iken. Pul men sepke **aldinip** özigimu qildi, bizgimu qildi, deydu. Uyğur helqiniñ “kéyinki puşayman özüñge düşmen” digen maqali bek orunluq éytilğan söz. (İZ, 2007: 386)*

“—Turfan halkı da, Möydin Halife’den pek dertliymiş. Paraya, makama aldanıp kendini de yaktı bizi de yaktı, diyorlar. Uyğur halkının, “Sonradan pişman kendine düşman!” şeklindeki atasözü pek yerinde söylenmiş bir söz.”

▪ *-silerniñ hiyle-mikriñlarğa **aldan**ğinimdin bölek gunayim yoq.*

(İZ, 2007: 392)

“Sizin hilelerinize, kurnazlığınıza aldanmaktan başka günahım yok.”

1.2.2. aldi-

Aldatmak, kandırmak.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *amanqul bilen hociniyaz palğanlar her qançe qaram, batur bolsimu, téhi yaş, ularni gepke kirgüzmeñ asan, “**aldimaqqa** bala yahşi, huda ursun qaqvaşni” dep, hemmidin gep yimeydiğini seperqul. (İZ, 2007: 304)*

“Amankul ile Hocaniyaz Pehlivan, her ne kadar kaba, bahadır olsa da, daha genç, onlara söz anlatmak kolay. Hepsinin içinde laf geçmeyi Seferkul: “Aldatmak için çocuk iyi, Tanrı vursun homurdanan yaşlı kadını.” der.”

1.2.3. aygakçi

- 1- Casus.
- 2- Muhbir.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *ayğaq dostum, éytsaŋçu?* (UHKTSV,2019: 307)

“Casus dostum, söylesene?”

- *biraq, şamehsut vaŋ öziniŋ ayğaqçiliri arqiliq bu telepnamiŋ mezmunidin alliaçaŋ heverdar bolup bolğaçqa, héli künlergiçe ravaqqa çiqmidi.* (İZ, 2007: 38)

“Fakat Şahmaksut Şah, casusları vasıtasıyla bu talepnamenin içeriğinden çoktan haberdar olduğu için, uzun süre sundurmaya çıkmadı.”

- *tağdin qéçip kelgen dorğilar bilen ordidin evetilgen ayğaqçilarniŋ her küni digidek élip kélidigan heverliri ularni alağzade qilivetti...* (İZ, 2007: 155)

“Dağdan kaçıp gelen amirlerle saraydan gönderilen muhbirlerin hemen hemen her gün getirdikleri bu haberler, onları telaşlandırıyor...”

1.2.4. ayyârliq (Ar.)

Hilekâr, hilecilik, sahtekârlık.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *mazdaktiņ pikiriņše, sotsial teņsizlik kiřiler ortasında ziņkaliq, uriliq, jamanliq, ayyarliq, urislar, türlü apat häm bahitsizliqtı keltirip řiřaradi.* (Uz, 4)

“Mazdak’ın fikrine göre, sosyal eşitsizlik, insanlar arasında bir hayal kırıklığı, hırsızlık, kötülük, hilekarlık, savaş, çeşitli felaketler ve talihsizlik kaynağıdır.”

1.2.5. bahşi

Otçu, üfürükçü, efsuncu, büyücü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *almidek éçilğan yüzüm neķsidek, çéçek bergen sazendiler bahşidek. sendek kılğa tekkinimçe ey Havaz, kadaķ bolup ölginim niņ yahşidek.* (UHD, 2006: 321)

“Elma gibi yüzün ekşi gibi, // Çiçeklenen sazcular büyücü gibi. // Senin gibi kulla evleneceğime ey Havaz! // Pabuç çivisi olup ölmek daha iyi.”

- *qara qoyniņ térisigimu éliřip baqti, qırqılmiğan kök oğlaqnımu qan qilişip kördi, bahşimu oqup baqti, dahanmu çoqup baqti, hiç qaysisi payda qilmidi.* (İZ, 2007: 217)

“Kara koyunun derisine de sardılar, kırılmamış gök oğlagın kanını da sürdüler, bahşi da okudu, üfürükçü de dokundu, hiç birisi fayda etmedi.”

- *çoqan bahşi koşuma qaş, ahu köz, uzun kirpik, süt reņ, ottura boy, ottuz yaşlardiki güzel bir ayal idi. U pire oynavatqan öyniņ etrapidin nurgun yigitler egip kételmey, taņ atquçe avare bolup yürüşetti. Emma çoqan bahşi öziniņ etrapida pervane bolup yürgen bu mestanilerge héçbir iltıpat qilip qarımaytti. řuniņ üçün u pire bolğan öyge pohur, bivek yigitlerni kirgüzmeıtti.* (KZE, 2009: 117)

“Büyücü Çokan çatık kaşlı, ahu gözlü, uzun kirpikli, süt renkli, orta boylu, otuz yaşlarında güzel bir bayandı. Onun pire oynamakta olduğu evin etrafından birçok yiğit uzaklaşamaz, sabaha kadar, avare avere dolaşırlardı. Ama büyücü Çokan etrafında pervane olan bu

hayranlarına (büyülenmişlere) ilgi gösterip de bakmazdı. Bu nedenle o pireli eve şehvet düşkününü yiğitleri sokmazdı.”

1.2.6. ca (Ç.)

Sahte, yalan, doğru olmayan.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

Ca adem “Sahte adam”, *ca gep* “Yalan söz”, *ca gep kılmağ* “Yalan söylemeyin” (YUTS, 2013: 56)

- *mini atsağ ustağ at,*
na ustağ yéqin kelme.
sol köksümni çellep at,
ca ustağ yéqin kelme! (UHKTSV,2019: 75)

“Beni vuracaksan ustaca vur, // Beceriksizsen yaklaşma. // Sol göğsüme nişan alıp vur, // Sahte ustaysan yaklaşma!”

1.2.6.1. cadu (F.)

- 1- Hayvan besininde kuru otu kesmek için kullanılan büyük bıçak.
- 2- Büyücülük, sihirbazlık.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

Cadu kılmağ ‘Büyücülük yapmak’.

- *bu ayalniğ piriliqini şayi köñliqini égiz kötürüp turğan köksi, ak köñliqiniğ üstini çömkep uçup, yelpüniğ turğan qapqara çaçlıri, lepildep turğan kirpiki astidiki cadu közliri qarap turğuçılarni meptun qilatti.* (ZKE, 2009: 117)

“Bu kadının peri gibi ipek gömleğini iki tarafından kaldıran göğsü, ak gömleğinin üstüne inen düşüp uçuşan, dalgalanan kapkara saçları, kırtıkça yanıp sönen kirpikleri altındaki sihirli gözleri ona bakıp duranları meftun etti.”

- *cadu köz gül kirpiki birle yüerde bir qarap,
taş köñülni çoğuşundek éritip kildi harab. (AY, 2015: 39)*

1.2.6.2. caduger (F.)

Büyücü, sihirbaz.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *asman gümbizi uniñ közige huddi qara perencige orinivalğan qorqunçluq bir caduger momaydek körünetti, pilildap turğan yultuzlar bolsa, şu caduger momayniñ perence içide parqirap turğan séhirlilik közlige ohşap kététti. (İZ, 2007: 91)*

“Gökyüzü kubbesi, onun gözüne tıpkı kara peçeye bürünmüş korkunç bir büyücü nine gibi görünüyordu. Uçuşup duran yıldızlar ise, bu büyücü ninenin peçe içinde parıldayıp duran sihirli gözlerine benziyordu.”

- *hey caduger şamehsut, tapqan hileñni qara! —didi qara bosuq tépçeklep turup. (İZ, 2007: 199)*

“Kara Bosuk ayağını yere vurarak: Hey büyücü Şahmaksut, bulduğun hileye bak! — dedi.”

- *biteret yer dessimeydiğanlığığa qarap, evliyadek teqva musulman iken deptimen. Tova! Uniñ caduger, iblis, béşiğa selle orap, perice ton kiyivalğan tedan tülke ikenligini nedin biley. (İZ, 2007:256)*

“Abdestsiz adım bile atmadığına bakıp, evliya gibi takva sahibi bir Müslümanmış demiştim. Tövbe! Onun büyücü, o iblis, başına sarık dolayıp, gocuk giymiş kurnaz bir tilki olduğunu nereden bileyim.”

▪ *mesilen, men oquğan «İbni sina» da qatta alim tarihy téxiçe réalliq boyiçe yézilmay, séxirge süpitide yézip epsanılaşturulğan. men ösmür vaqtimda bu kitabni oqup, uni alim süpitide tonumay, **caduger** derviş iken dep tonuğan idim. (ZKE, 2009: 97)*

“Mesela; okuduğum İbna Sina da büyük âlim, geçmişten günümüze gerçekçi bir şekilde yazılmayıp, büyücü sıfatında yazıp efsaneleştirilmiş. Ben gençliğimde bu kitabı okuyup onu alim sıfatında tanımayarak, büyücü derviş olarak tanıdım.”

▪ *torğay çon çilliganda oruşqa başlığan idim, muşu vağqiçe dem almay oruvatimengu. Sekiz xoluq bağniñ etrapidiki qorayğu, uni «sup» depla yigivétidigan **caduger** emesmen. (ZKE, 2009: 165)*

“Toygar büyük davete çağırdığında biçmeye başlamışım, işte tam o anda nefes dahi almaksızın biçiyorum. Sekiz xo¹⁵luk bağın etrafındaki kurumuş ve onu “sofa” diyerek hemen yığacak büyücü değilim.”

▪ *elkise: Sahipcamalniñ ata-anisi: —**Cadiger** yigit kızimizni azdurğan ohşaydu, uni öltürüvéteyli, -dep vezir-vuzurlarni yigip, meslihet kılip kéneşti. Baturlarni yigip uruş kılip öltürmekçi boldi. (UHD, 2006: 409)*

“Elkıssa, Sahipcamal’in babası ile annesi: —Sihirbaz yigit, kızımızın başını döndürmüş olmalı. Onu hemen yok edelim, diyerek vezirlerini toplayıp danıştılar. Bahadırları toplayıp savaşarak öldürmek istediler.”

1.2.6.3. cadugerlik (F.U.)

Büyücülük, sihirbaz.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *u, öz béşidiki bu ikki hevptin téz qutuluş üçün, yapon samurayliridin ögengen **cadugerlik** neyrini bilen şundaq çirayliq bir ton tikip kiyivaldiki, bu tonniñ “ilğarliq” gülliri huddi altun béliqniñ teñgiliridek parqirap, hetta stalindek meşhur*

¹⁵ Xo: 1.64 kilo ağırlığındaki ölçü birimi.

erbañniñmu közini qamaşturuvetti —de, uni macuñyiñniñ çañgilidin qutquzuvaldi. (İZ, 2007: 412)

“O, kendi başındaki bu iki tehlikeden tez zamanda kurtulmak için, Japon samuraylarından öğrendiği sihirbazlık oyunuyla öyle güzel bir kaftan dikip giydi ki, bu kaftanın “öncülük” gülleri tıpkı altın balığın pulları gibi parıldayıp, hatta Stalin gibi meşhur erbabın da gözünü kamaştırdı ve onu Macunyin’in avucundan kurtardı.”

1.2.7. casus (Ar.)

Casus, ajan.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *biraq yañ çañcuñ casuslar bergen mehpi melumatlar arqiliq tömürniñ*

meqsididin allıqaçan heverdar bolup turğaçqa, “sizdek muhim kişimizni qorallıq toqunuş boluvatqan yerge evetsem, qolumdaki isil şemşerni paşa öltürüşke işletkendem iş bolıdu, yénimda turup maña eqil körsitip turğiniñiz tüzük” dep unimidi ve şu kündin başlap, her küni digidek “herbi kəñeş” ötküzüş banisi bilen uni öz nazariti astıǵa élivaldi. (İZ, 2007: 387)

“Fakat General Yan, casusların verdiği gizli malumatlar vasıtası ile Timur’un maksadından çoktan haberdar olduğu için, “Sizin gibi önemli bir adamımızı silahlı çatışma olan yere gönderirsem, elimdeki asil kılıcı sivrisinek öldürmeye kullanmış gibi bir iş yapmış olurum. Yanımda durup bana akıl vermeniz daha doğru.” deyip bunu onaylamadı. Bugünden başlayarak hemen hemen her gün “Askeri İstişare” düzenlemek bahanesiyle onu kendi nezareti altına aldı.”

- *silerniñ heviriñlar bolmısa kérek, deptu Camsin Dorci, -hazir Cyan Cyéşi*

Macuñyiñ koşunini atalmış dölet armiyisiniñ ottuz altınçı diviziyisige özgertip, uni şu diviziyiniñ komandirliǵıǵa teyinlidi. Uniñ üstige, yékında Yapon cahangirliki Cuñgoniñ şerkiy şimalidiki üç ölkini qoral küçi bilen bésivaldi. Emdi Şıncañgımu tacavuz kilişniñ yolını izdep, Macuñyiñniñ komandanlıq ştabıǵa öz casuslırını kirgüzüptu. Mustapa

Kamal teripidin Türkiyidin koğlap çikirilgandin kéyin ottura asiyada korallik eksilinkilabiy heriketlerde bolup, ahir tégişlik cazasini tartқан Enver pašaniñ bezi kaçқun ofitsérliri, mesilen, Kamal Kazim hazir Macuñyiñniñ kéşida iken. Démek Macuñyiñdek eksiyetçi yene silerniñ sépiñlarga қоşuluş aldida turған şaraitta, hazirçe silerge yardım bergili bolmaydu. (OZ, 2019: 382)

“Sizin haberiniz yok galiba demiş Camsin Dorci, şimdi Cyang Cyeşi, Macungying’in ordusunu devlet ordusunun otuz altıncı tümenine yükseltmiş, onu bu tümenin komutanlığına atadı. Dahası yakın zamanda Japon İmparatorluğu Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuzeydoğusundaki üç şehri silah zoruyla işgal etti. Şimdi Şincang’a da saldırmanın fırsatını kolluyor, Macungying’in karargâhına casuslarını yerleştiriyormuş. Mustafa Kemal tarafından Türkiye’den kovulduktan sonra Orta Asyada Geri Devrimcilik hareketlerinde bulunup, sonunda cezasını çeken Enver Paşa’nın bazı kaçak bürokratları, mesela Kemal Kazım şimdi Macungying’in yanındaymış. Demek ki Macungying gibi gericiler yine sizlerin safına katılma yolunda, bu yüzden artık size yardım edemeyiz.”

1.2.8. dahan (F.)

Otçu, üfürükçü, efsuncu.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *qara qoyniñ térisigimu élišip baqti, qırqılmiğan kök oğlaqnimu qan qilişip*

kördi, bahşimu oqup baqti, dahanmu çoqup baqti, hiç qaysisi payda qilmidi. (İZ, 2007: 217)

“Kara koyunun derisine de sardılar, kırılmamış gök oğlagın kanını da sürdüler, bahşı da okudu, üfürükçü de dokundu, hiçbiri fayda etmedi.”

1.2.9. acayip- garayip

- 1- Sihirli, büyü.ü.
- 2- Olağanüstü.
- 3- Şahane, harikulade.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *yasavullar elçilerini Göroğlığa melum kıldı. Emir Göroğlı yasavullardın ularni telep kıldı. Yasavullar elçilerini emir Göroğlıniñ aldığa başlap élip kirdi. Elçiler özliriniñ zengiler şahiniñ elçisi ikenlikini éytip emir Göroğlığa bir parçe het sundı. Emir Göroğlı u hetni oqup kördi. Uniñda **acayıp – ğarayıp** sözler bar idi. (UHD, 2006: 376)*

“Askerler durumu Göroğlı’na ilette. Göroğlı elçileri kendi huzuruna çağırte. Elçiler Emir Göroğlı’nun huzuruna geldiler, kendilerinin Zengiler Şahının elçisi olduklarını söyleyip Emir Göroğlı’na bir mektup sundular. Göroğlı mektubu okudu. Mektupta abuk sabuk sözler vardı.”

1.2.10. epsun (F.)

Büyü, üfürükçülük.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *sanga **epsunni** ögitip qoyay. (ÇUEBH, 2009: 78)*

“Sana büyüü öğreteyim.”

- *Sun Wukung sürini yadlap, **epsunnu** oqup turup, birla silkinip bir tüp qarighaygha özgerdi. (YUGFTTÇ, 2018: 47)*

“Sun Wukung sihirli sureyi aklından geçirerek, efsunu tekrarlayarak silkinip bir çam ağacına dönüştü.”

- *asman hudasığa miñ ketle şükürkim, maña hiris kılip kélivatқан ikki yirtkuçniñ biri- hazirki zaman herbiy ilmiy ve siyasiy savaqtin bihever bolgini bilen yerlik milletlerniñ arzu-ümidlerini özige gevdilendürgen Hociniyaz yeni baş egmes tağ kaplini méniniñ séhir-**epsun**lirim bilen maña asanla ram boldu. (OZ, 2019: 500)*

“Gök Tanrı’ya binlerce şükür ki bana kin güden iki yırtıcıdan biri, günümüzün askeri ve siyasi bilgilerinden bîhaber olduğundan yerli halkların isteklerine kendini adayan Hocaniyaz yani baş eğmeyen dağ kaplanı, sihir ve efsunlarımla bana kolayca tabi oldu.”

▪ *li şufuniş séhir-epsuni şu künila öz küçini körsitişke başlığan idi, yeni ürümçidin kelgen li darin noruz damollini zindandin çiqirip bériptu, digen gepler pütün şeher ve yézilarğa pürketti. (İZ, 2007: 356)*

“Li Şufu’nun sihri bugünden itibaren gücünü göstermeye başlamıştı. Yani Ürümçi’den gelen Li Darin, Noruz Damolla’yı zindandan çıkarmış, şeklindeki sözler bütün şehirlere ve köylere yayıldı.”

▪ *mana şu çağda senmu kutulisen, menmu aman kalimen. Şunişdin kéyin müşük öz epsunliriniş çaşkanğa kar kılmaydığanlıķığa közi yétip, cim boptu. (OZ, 2019: 494)*

“İşte o zaman sen de kurtulacaksın, ben de hayatta kalacağım dedikten sonra, kedi sözlerinin büyüünün fareyi etkilemediğini anlayıp sessiz kaldı.”

1.2.10.1 epsunkar

Büyüleyici.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *çékidin aşkan féodallıķ zulum ve istibdatniş galcirane kutraşliri, evliyalıķ tonıģa oralģa sérin suhen iblislariniş epsunkar hiyle-mikirliri ve ottura esir cahalitidin miras kalģan leniti nadanlıķ eneniliri, -mana şulariniş mesum kırbani bolģan Tömür Helpe; Kıumul helkiniş issiķ kénini ellik neççe yil şorap, ahir karģiş astida paleç bolup yatķan Şamehsut; zulmet ve cahaletniş danişmen himayiçisi bolģan parasetlik hökümdar Yan Zişsin ve uniş tasadipiy ölümi; sériķ sakallıķ harvikeş Hesén Dolanniş éçinişliķ tekdiri-mana bular şu paraşniş mavzusi idi. (OZ, 2019: 50)*

“Haddini aşan feodal zulüm ve istibdadın kudurmuşça kışkırtmaları, evliyalık cübbesine sarılan iftiracı iblislerin büyüleyici hileleri ve ortaçağ cehaletinden miras kalan lanetli

cahillik ananeleri,-işte bunların masum kurbanı olan Halife Timur, Kumul halkının sıcak kanını elli yıl kadar içtikten sonra beddua yüzünden felç olup yatan Şahmaksut, zulüm ve cehaletin bilge koruyucusu olan ferasetli hükümdar Yang Zingşin ve onun ani ölümü, sarı sakallı arabacı Hasan Dolan'ın acıklı kaderi- işte bunlar bu sohbetin konusuydu.”

1.2.11. **eyyar** (Ar.)

Hileci, sahtekâr.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *kemiki **eyyar** bir muellek éytip badereptarni ézikturup qoydi. U qatmu qat öylerdin ötüp, meliçe dilsuz ésip qoyulğan cayğa kirdiler, uniñ yénida özi töt ser kélidiğan pütün bir öyni yaki ademni içige sélivalsa, yene töt ser kélidiğan qolbarini yénidin çiqirip, közni yumup açquçe meliçe dilsuzni uniñ içige sélip qaçtiler... (ZKE, 2009: 97)*

“Sahtekâr Kemiki bir takla attıktan sonra Badereptar'ı yolundan saptırdı. O, sıra sıra evlerden geçerek, Melike Dilsuz'un asıldığı yere girdiler, onun yanında kendisi dört ser.¹⁶ gelecek bütün bir evi yani insanı içine alabilse yine dört ser gelecek kollarını yeninden açıp, gözü açıp kapatıncaya kadar, Melike Dilsuz'u onun içine koyup kaçtılar...”

▪ *—belli-belli, kemek **eyyar**ğa apirin, -dep, kitabqa qolini sozatti. Men uniñ qoliğa qarap turginimda, -he, he, keni, oqi, uniñdin kéyin qandaq boldi? -Déğiniçe aldımğa kélip, oquşqa aldirittatti. (KZE, 2009: 97)*

“—Güzel, güzel, Sahtekâr Kemik'e aferin, diye kitaba elini uzattı. Ben onun eline baktığımda “He, he, hadi, oku, ondan sonra ne oldu?” der demez önüme gelip okumamı istedi.”

1.2.12. **hile** ~ **hili** (Ar.)

Hile.

KökT: y

¹⁶ 35 grama eşit ağırlık birimi.

EUT: y

KarT: v

YUT: v

Héle işlemek ‘hile kullanmak’, héle kılmak ‘hile yapmak.’

▪ *hey caduger şamehsut, tapqan hileñni qara! -didi qara bosuq tépçeklep turup. (İZ, 2007: 199)*

“Hey büyücü Şahmaksut, bulduğun hileye bak! dedi Kara Bosuk ayağını yere vurarak.”

▪ *biz qandaq qilip teyci beg göcamniñ layiği bolalaymiz" dep bu teklipni ret qilğan idi. Haşir teyci muşu işlarni eslep, öziniñ tapqan hilisidin memnun bolğan halda, mundaq oylaytti: "heqler bir dañgalda ikki pahtek soqsa, men bir dañgalda üç pahtek soqidigan boldum. Birinçi, hoşur begdin öçümni alimen, ikkinçi, reqibim noşirvanniñ dosti noruz damollini dağda qoyimen. (İZ, 2007: 220)*

“Biz nasıl yapıp da Teyci Bey Hocam’ın dengi olabileceğiz?” deyip bu teklifi reddetmişti. Haşir Teyci, işte bu olanları hatırlayıp, kendi bulduğu hileden memnun bir şekilde şöyle düşünüyordu: İnsanlar bir taşla iki kuş vursa, ben bir taşta üç kuş vurmuş olacağım. Birincisi, Hoşur Bey’den öcümü alacağım, ikincisi; rakibim Noşirvan’ın dostu Noruz Damolla’yı kızdıracacağım.”

▪ *düşmen çoñ hililerdin aciz qalğan çağdila, dostluq zencirini qimirlitidu. Andin dostluq süriti bilen şundaq işlarni qiliduki, hiçqandaq düşmen uni qilişqa qadir bolmas. (İZ, 2007: 343)*

“Düşman, büyük hilelerden aciz kaldığı zaman dostluk zincirini kımıldatır. Sonra dostluk sureti ile öyle işler yapar ki, hiçbir düşmanın bunu yapmaya gücü yetmez.”

1.2.12.1. hile mikir

Hile ve kurnazlık, hile hurda.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

▪ *li şufu bu geplerni qilivatqanda, " hey, bu çaşqan burut **hile-mikir** kitavini mendin ciqraq oquptiken, muşundaq yollar bilen hizmet körsitip, yañ çañcuñniñ aldida téhimu yüz tépip kétidiğan boldi" dep oylap olturğan ambalmu, "belli li darin, eqil-danişliriğa men teslim" dep uniñ külkisige qoşuldi. (İZ, 2007:353)*

“Li Şufu bu sözləri söylerken, “Hey, bu fare bıyıklı hile ve kurnazlık kitabını benden daha çok okumuşmuş. Bu gibi yollarla hizmet gösterip General Yan’ın nazarında daha da yüz bulacaktı.” diye düşünüp duran Başkan da: “Evet Li Darin, akılınıza, bilginize hayranım.” deyip onunla birlikte güldü.”

▪ *silerniñ **hiyle-mikriñ**largğa aldanginimdin bölek gunayim yoq.*

(İZ,2007:392)

“Sizin hile ve kurnazlıklarınıza aldanmaktan başka günahım yok.”

▪ *çékidin aşqan féodallıq zulum ve istibdatniñ galcirane kutraşliri, evliyalık toniğa oralğa sérin suhen iblislerniñ epsunkar **hiyle-mikir**liri ve ottura esir cahalitidin miras qalğan leniti nadanlıq eneniliri, -mana şularniñ mesum kurbani bolğan Tömür Helpe; Kumul helkiniñ issik kénini ellik neççe yil şorap, ahir kargış astida paleç bolup yatқан Şamehsut; zulmet ve cahaletniñ danışmen himayıçisi bolğan parasetlik hökümdar Yan Ziñşin ve uniñ tasadipiy ölümü; sériq saqallıq harvikeş Hesén Dolanniñ éçinişlik tekdiri-mana bular şu parañniñ mavzusi idi. (OZ, 2019: 50)*

“Haddini aşan feodal zulüm ve istibdadın kudurmuşça kışkırtmaları, evliyalık cübbesine sarılan iftiracı iblislerin büyüleyici hileleri ve ortaçağ cehaletinden miras kalan lanetli cahillik ananeleri,-işte bunların masum kurbanı olan Halife Timur, Kumul halkının sıcak kanını elli yıl kadar içtikten sonra beddua yüzünden felç olup yatan Şahmaksut, zulüm ve cehaletin bilge koruyucusu olan ferasetli hükümdar Yang Zingşin ve onun ani ölümü, sarı sakallı arabacı Hasan Dolan’ın acıklı kaderi- işte bunlar bu sohbetin konusuydu.”

▪ *-mana emdi ant içküçidin kutulup, kan içküçige tutulğan oñşaymiz. Ciñ Şurénniñ elpaziğa qariganda, u Yan Ziñşingğa oñşaş **hiyle-mikri**ge emes, kiliçqa köprek tayinidiğandek kilidu. (OZ, 2019: 35)*

“İşte şimdi yemin etmekten kurtulup kan dökmeye yakalanmış gibiyiz. Cing Şuren’in suratına bakıldığında, o Yang Zingşin gibi hileci ve kurnaz değil, kılıca çok fazla başvuracak gibi.

- *toqquz eldin şahzadiler kéler éken,*
Yüsüf, Rustem süpet şirlar kéler éken.
héle - mişirlik séhirgerler kéler éken,
dostlar maña icazet beriñ halisen lilla! (UHD,2006: 474)

“Dokuz ülkeden şehzadeler gelirmiş, // Yusuf, Rüstem gibi aslanlar gelirmiş. // Hileli, sihirli kurnazlar gelirmiş, // Dostlar bana destek olunuz, içinizden gelirse.”

1.2.13. karamet (Ar.)

Sihir, büyü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *melum boluşıçe, içkiriside mancu hanga qarşı karamet işlar boluvatqidek,*
bu işlarğa sun cunşen digen kişi yolbaşçiliq qilidigen. (İZ, 1985: 44)

“Anlaşıldığına göre, ülke içerisinde Mançu Han’a karşı umulmayacak işler oluyormuş. Bu işlere Sun Cunşen (Sun Yatsin) denen kişi önderlik ediyormuş.”

- *Tömür helpe pursetni genimet bilip içki ölkilerde mancu hanga qarşı*
karamet işlar boluvatqanlığını, neççe miñ yildin buyan helqni yelkisidin bésip kélivatqan
hanliq tüzümniñ emdi uzaqqa barmay güm bolidiğanlığını éytip kélip mundaq didi:
"mancu hannıñ ecili yéqinlap qaldi. (İZ, 1985: 79)

“Timur Halife, bu fırsattan istifade ederek, içteki ülkelerde Mançu Han’a karşı hayırlı işlerin olacağını, binlerce yıldan bu yana halkı sömüren şahlık düzeninin çok geçmeden yok olacağını söyleyip şöyle dedi: Mançu Han’ın eceli yaklaştı.”

- *Şamehsut uniñdin qaçimen dep, çoñqur orekke yiqilip çüşti. orekte qanğa*

milengen yi şinfu qismaq közlerini alayıp, "he, senmu keldiñmu?" deytti. Yaalla, yaalla bu nime karamet?... (İZ, 1985: 218)

“Şahmaksut ondan kaçacağıın derken derin bir çukura yıkılıp düştü. Çukurda kana bulanmış Yi Şinfu, kısılı gözleriyle sertçe bakarak, “He, sen de mi geldin?” diyordu. Ya Allah, ya Allah bu ne keramet?..”

1.2.14. kazzap (Ar.)

- 1- Yalancı.
- 2- Şarlatan, kaltaban.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

- *-anlimidim dimenlar, qoğunni yalguz yimenlar, zide qoğun-uşuqniñ, tavuz*

digen siygeknin, qara kava-osağaqniñ, çaqoğun-oğriniñ, çilge digen bezgeknin, bişekşin-qarni yamanniñ, qariqaş-çirayliqniñ, kökçi-noçiniñ, bésivaldi-poçiniñ, şeker süyi-hénimniñ, aqnavat-cénimniñ, qotur kökçi-ehmeqniñ, posti piyaz qassapniñ, ümbe-dümbe kazzapniñ... (İZ, 2007: 339)

“—Duyduk duymadık demeyin, kavunu yalnız yemeyin! Ezik kavun utanmazın, karpuz denen sidiklinin, karakabak osuranın, alaca kavun hırsızın, yuvarlak kavun sıtmanın (sara hastası), bişekşin kötü niyetlinin, karakaş güzelin, gökçe cesurun, basıpaldı palavracının, şekersuyu hanımın, aknavat canımın, kotu kökçi ahmağın, postipiyaz kasabın, ümbe-dümbe yalancının¹⁷...”

- *qumul helqi bu kazzapniñ (6) qandak "evliya"lığını bilip qalğay!*

(İZ, 2007: 293)

“Kumul halkı, bu yalancının nasıl bir evliya olduğunu anlasın!”

---

¹⁷ Kavun türleri: Bişekşin, karakaş, gökçe, basıpaldı, şekersuyu, aknavat, kotu kökçi, postipiyaz, ümbe-dümbe.

1.2.15. kiltak

- 1- Tuzak, oyun, ilmikli kapan, kapan.
- 2- Eyer kaşı.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

Çaşkan kıltığı ‘Sıçanapanı’, *kiltakka çüşmek* ‘Tuzağa düşmek’, *kiltakka çüşürmek* ‘Tuzağa düşürmek’.

▪ *Seyfun tohti éli palganniñ kiltaqqa çüşmeydiğanlığını sezgeç, "éytqanliri heq gep, men helpemge hemmidin burun qol bergen adem Mundin kéyinmu gedemge gupa qilimen" didi. (İZ, 2007: 307)*

“Seyfun Tohti, Ali Pehlivan’ın oyuna gelmeyeceğini anlayıp, “Doğru söylüyorsun! Ben Halifeme herkesten önce el vermiş insanım. Bundan sonra da sözüme bağlı kalacağım.” dedi.”

▪ *Amanqullar yaqub yasavulni yurt içige küp-kündüzi epkirmigen bolsa, bu “ségizhan” allıqaçan kiltaqqa çüşken bolatti. (İZ, 2007: 245)*

“Amankullar Yakup Yasavul’u memleket içine güpegündüz getirmemiş olsa, bu Saksagan çoktan tuzağa düşmüş olacaktı.”

1.2.16. kuvluk-şumluk

Kurnazlık, hilebazlık.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *validatorlar buniñdin baş-altä jil ilgiri zaman tälivigä muvapiq jariy*

*qilingan edi. Biraq unij sälbiy täräplirimu käsp boldi. Birinçidin, validatorlar jämiyätlik transportniñ 50 payiziğa ornitildi, yäni birpütün sistema şakillänmidi. İkinçidin, yol häqqi näq pul bilän tölinätti. Älvättä, näq pul bar jayda **kuvluq-şumluq** bolidiğini täbiyyü. Şunlaşqa uniñdin vaz keçişkä toğra kälidi. Ändi «Oñay» elektronluq bilet sistemisiniñ ijabiy täräpliri köp ekänligini täkitligän toğra. Bu sistemida näq pul yoq. (Uygavz)*

“Elektronik toplayıcılar bundan beş altı yıldan önce uygun şekilde yayınlanmıştı. Fakat onun olumsuz tarafları da ortaya çıktı. Birincisi, elektronik toplayıcılar toplumsal ulaşımın yüzde ellilik kısmına yerleştirildi, yani bütün bir sistem oluşturulmadı. İkinci olarak, yol hakkı peşin para ile işletildi. Elbette, peşin paranın olduğu yerde kurnazlık da olması tabiidir. Bu şekilde ondan vazgeçmek isabet oldu. Şimdi “Kolay” elektronik bilet sisteminin olumlu taraflarının bulunduğunu yinelemek doğrudur. Bu sistemde peşin para yok.”

1.2.17. mekkar (Ar.)

Hilekâr, kurnaz.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *emma bu **mekkar** düşmen bizniñ her bir basqan qedimizni qandaq qilip mundaq éniq körüp turgandu? (İZ, 2007: 245)*

“Fakat bu kurmaz düşman, bizim attığımız her bir adımı nasıl olup da böyle net bir şekilde görüp duruyormuş?”

1.2.18. meptun (Ar.)

Meftun, büyüü, hayran.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

Meptun bolmaq ‘hayran olmak, büyülenmek’.

➤ *gahida, tağ quşliriniñ navasiğa meptun bolğan halda, qazaq helqiniñ “bulbul torğay” digen meşhur nahşisini éytip, yiraq-yiraqlarğa karap, niminidu oylaytti. (İZ, 2007: 68)*

“Bazen de, dağ kuşlarının melodisiyle büyülenmiş bir halde, Kazak halkının “Bülbül Toygar” dedikleri meşhur şarkılarını söyleyip, uzaklara bakarak bir şeyler düşünüyordu”.

➤ *uniñ içige kirgen kişi uygur milli mimarçiliq senitiniñ acayip durdanilirigä meptun bolup qalatti. (İZ, 2007: 261)*

“Onun içine giren kişi, Uygur milli mimari sanatının paha biçilmez eserleriyle büyülenip kalıyor.”

1.2.19. mestane (F)

1- Sarhoş gibi.

2- Büyülü, sihirli.

KökT: y**EUT: y****KarT: y****YUT: v**

➤ *çoqan bahşi koşuma qaş, ahu köz, uzun kirpik, süt reñ, ottura boy, ottuz yaşlardiki güzel bir ayal idi. U pire¹⁸ oynavatqan öyniñ etrapidin nurgun yigitler egip kételmey, tañ atquçe avare bolup yürüsetti. Emma çoqan bahşi öziniñ etrapida pervane bolup yürngen bu mestanilerge héçbir iltipat qilip qarimaytti. Şuniñ üçün u pire bolğan öyge pohur, bivek yigitlerni kirgüzmeitti. (KZE, 2009: 117)*

“Büyücü Çokan çatık kaşlı, ahu gözlü, uzun kirpikli, süt renkli, orta boylu, otuz yaşlarında güzel bir bayandı. Onun pire çalmakta olduğu evin etrafından birçok yiğit uzaklaşamaz, sabaha kadar, avare avere dolaşırlardı. Ama büyücü Çokan etrafında pervane olan bu büyülenmişlere ilgi gösterip de bakmazdı. Bu nedenle o pireli eve şehvet düşkünü yiğitleri sokmazdı.”

¹⁸ Bir çalgı aleti.

1.2.20. mikirlik (A.U.)

Hileli.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *toqquz eldin şahzadiler kéler éken,*
Yüsüf, Rustem süpet şirlar kéler éken.
*héle - **miqirlik** séhirgerler kéler éken,*
dostlar maña icazet beriñ halisen lilla! (UHD,2006: 474)

“Dokuz ülkeden şehzadeler gelirmiş, // Yusuf, Rüstem gibi aslanlar gelirmiş. // Hileli, sihirli kurnazlar gelirmiş, // Dostlar bana destek olunuz, içinizden gelirse.”

1.2.21. mugemberlik

Kurnazlık, sinsilik.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- —*er kişi qerip qalğanda, yaş qizlarğa nikalansa, yaşirip qalğidekmiş, - didi momay **muğemberlik** bilen külüp. (İZ, 2007: 99)*

“—Nine kurnaz bir şekilde gülerek: Erkek adam yaşlanınca, genç kızlara nikâhlanırsa gençleşirmiş, dedi”.

- —*biz müşkül ehvalda qalduki —dédi Li Yüñ **muğemberlik** bilen, -Kumulda öz henzurilirimizdin hotun élip çiqayli dések, ular bu yerge kélişni hālimisa, bu yerdiki çentular biz bilen toylişişni ret qılsa, biz muşundaq ötivérimizmu? (OZ, 2019: 196)*

“—Biz müşkül durumda kaldık dedi Li Yüng kurnazlıkla. Kumul da kendi insanlarımızdan kadın alalım desek, onlar buraya gelmeyi istemiyor. Buradaki halk da bizimle evlenmeyi reddederse, biz bu şekilde ne yapacağız ki?”

➤ —*hatircem boluñ canabliri, -dep muğemberlik bilen küldi Şüy Şyencan, -u kërini elçilikke mañul dëgüzüşini men üstümge alimen.* (OZ, 2019: 219)

“—Rahat olun efendim deyip kurnazca güldü Şüy Şyencamg. O yaşlı kadını elçiliğe razı etme görevi bende.”

➤ *uniñ üstige, şamehsutniñ puqralarğa nisbeten qattiq köñüllügi, bolupmu uniñ muğemberlik bilen oynap turidiğan qoñur közliri nemitullağa zadi yaqmaytti.* (İZ, 2007: 103)

“Üstelik Şahmaksut’un vatandaşlara karşı nisbeten sert tutumunu, özellikle de kurnazca oynayıp duran kahverengi gözlerini Nimetullah hiç sevmiyordu.”

1.2.22. neyreñ (F)

Hile, dalavere, oyun, büyücülük.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

Neyreñ işletmek ‘Oynamak; hile yapmak’.

➤ *méhribanu heyret ve gezep bilen alatopilañ kötirip, bu süyiqestniñ sirini eçişqa nemitullani buyruydi. Nemitulla qattiq teptiş qilip, şamehsutniñ neyrini ikenligini éniqlap çiqidu.* (İZ, 2007: 103)

“Mehribanu hayret ve öfkeyle feryat figan edip, bu suikastin sırrını çözmesi için Nimetullah’ı görevlendirir. Nimetullah sıkı bir araştırma yapıp Şahmaksut’un oyunu olduğunu öğrenir.”

➤ *u, öz béşidiki bu ikki hevptin téz qutuluş üçün, yapon samurayliridin*

ögengen cadugerlik neyriji bilen şundaq çirayliq bir ton tikip kiyivaldiki, bu tonniñ “ilgarliq” gülliri huddi altun béliqniñ teñgiliridek parqirap, hetta stalindek meşhur erbapniñmu közini qamaşturuvetti –de, uni macunjiñniñ çañgilidin qutquzuvaldi. (İZ, 2007: 412)

“O, kendi başındaki bu iki tehlikeden tez kurtulmak için, Japon samuraylarından öğrendiği sihirbazlık oyunuyla öyle güzel bir kaftan dikip giydi ki, bu kaftanın “ilericilik” gülleri tıpkı altın balığın pulları gibi parıldıyor, hatta Stalin gibi meşhur erbabının da gözünü kamaştırıyordu ve onu Macunyin’in elinden kurtardı.”

1.2.23. perihân (F.)

Büyücü, sihirbaz, efsun, üfürükçü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

“Uygur Dilinin İzahlı Sözlüğü” (sayfa 222)’nde, “Bakşı” maddesi şu şekilde açıklanmıştır: “Geçmiş zamanlarda halk arasında destan söyleyicisi, Kasideleri ezbere söyleyebilen sanatçı. Halk arasında “Bakşı” sözcüğü “Şaman”, “Kuşnaç”, “Perihon” anlamlarında da kullanılır. Kazak, Kırgızlarda günümüzde “Efsunger”, “Dahan” (Duahan), “Perihon” anlamında kullanılmaktadır. Geçmişte “Bahşı” sözcüğü “Carrah”, “Kâtip”, “Şaman”, “Destancı” anlamlarında kullanılmıştır. Halk arasında destan söyleyici sanatkâr anlamında “Bahşı” sözcüğünden başka sözcükler de kullanılmıştır.” (UHD, 2006: 85)

1.2.24. po (Ç.)

1- Top.

2- Aldatma, hile, oyun, yalan, palavra. (Mcz.)

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- *toqquz pay po atquzup,
harvuni téz mañguzup,
toqquz dervaziğa yüzdin,
tört yüz çirik turğuzup.* (UHKTSV, 2019: 72)

“Dokuz asker oyun ile, // Arabayı koşturup, // Dokuz kapıya yüzerden, // Dört yüz asker yerleştirdiler.

- —*bu qara çoqur acayip hakavur nimiken, atqan polirini qarimamdiğan téhi! -didi şyetey burnidin gelite bir avaz çiqirip.* (İZ, 2007: 265/19)

“—Bu kara çilli herif, kendini bağenmişin tekiymiş, attığı palavralara da bir bakın! dedi Şyetey burnundan tuhaf bir ses çıkarıp.”

- *gep arisida, şyeteyni birmunçe qağap, “men u epyunkeşniñ atqan poliriğa işinip kétiptimen, isit-isit” dep saqilini yuluşqa başlidi.* (İZ, 2007: 194/3)

“Söz arasında, Şyetey’e birçok küfür edip, “Ben o afyonkeşin attığı yalanlara inanmışım. Yazık, çok yazık!” deyip sakalını yolmaya başladı.”

1.2.25. poçi

Palavracı.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

- —*añlimidim dimeñlar, qoğunni yalguz yimeñlar, zide qoğun-uşuqniñ,
tavuz digen siygeknñ, qara kava-osağaqniñ, çaqoğun-oğriniñ, çilge digen bezgeknñ,
bişekşin-qarni yamanniñ, qariqaş-çirayliqniñ, kökçi-noçiniñ, bésivaldi-poçiniñ, şéker
süyi-hénimniñ, aqnavat-cénimniñ, qotur kökçi-ehmeqniñ, posti piyaz qassapniñ, ümbe-
dümbe kazzapniñ...* (İZ, 2007: 339)

“—Duyduk duymadık demeyin, kavunu yalnız yemeyin! Ezik kavun utanmazın, karpuz denen sidiklinin, karakabak osuranın, alaca kavun hırsızın, yuvarlak kavun sıtmalının (sara hastası), bişekşin kötü niyetlinin, karakaş güzelin, gökçe cesurun, basıpaldı

palavracının, şekersuyu hanımın, aknavat canımın, kotu kökçi ahmağın, postipiyaz kasabın, ümbe-dümbe yalancının¹⁹...”

1.2.26. remmal (Ar.)

Büyücü, üfürükçü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *buningda awwal ewliyalargha taet-ibadet qilisen, remmallargha pal achquzisen, shu arqiliq qabahetliktin saqlinip, saadetke érishish yolini bileleysen.* (YUGFTTÇ, 2018: 82-83)

“Bunda önce evliyalara ibadet eder, büyücülere büyü yaptırırsın, bu sayede gūnahtan korunup, mutluluğā ulaşmanın yolunu öğrenebilirsin.”

1.2.27. sahta (F.)

Sahte, uydurma.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

Sahta höccet ‘Sahte belge’, *sahta kılmak* ‘Hile yapmak’.

➤ —*ħacim, Ürümçige kelgendin buyan özleniñ ayağlırı çikiıp kedemlırı ildamlap kıaldi- he! Yene Tömür ħelpini yoklap kelgen oħşımamdıla, -dédi u sahta tebessum bilen kinaye kılip.* (OZ, 2019: 126)

“—Hacım, Urumçi’ye geldiğınızden beri sizin adımlarınız hızlandı sanki! Yine Tömür Halifeyi ziyaret etmekten geliyorsunuz sanki dedi sahte bir gülümsemeyle kinayeli bir şekilde.”

¹⁹ Kavun türleri: Bişekşin, karakaş, gökçe, basıpaldı, şekersuyu, aknavat, kotu kökçi, postipiyaz, ümbe-dümbe.

➤ —*bu néme dégenliri, Caŋ Cisanij edibini bergenliridin kéyin, özleni*

bilmeydiğan kişi qalmidi, -dédi Abduréhim Dorga. Andin çirayığa sahta külke yügürtüp, sözini davamlaşturdi: (OZ, 2019: 259)

“—Bu ne demek, Cang Cisa’nın haddini bildirdikten sonra, sizi tanımayan kalmadı dedi Abdurehim Dorga. Sonra yüzüne yalandan bir gülümseme kondurup sözlerine devam etti.”

1.2.28. sahtilaştır- (F.U.)

Sahte hale getirmek.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *ular häqiqiy ähvalni sahtilaştırurup mundaq дәp yazidu: «1759-jili 1-ayda,*

5000 manju çerigi yardımğä kälди. Jav Huy muhasirini bösüp çiqip, yardımğä kälğän qoşun bilän uçrişip, şimal täräptiki Aqsuğa çekinip, qayturma hujumğa täyyarlandı...» (Uygavz)

“Onlar gerçek durumu sahteleştirip şu şekilde yazdı: 1759 yılında bir ayda, 5000 Mançu askeri yardıma geldi. Cav Huy kuşatmasını basıp çıkararak, yardıma gelen askerlerle karşılaşp, güneydeki Aksu’ya çekilip tekrar hücumu hazırlandı...”

1.2.29. sahtipez (F.)

Sahtekâr.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *u héç isqa yarimaydiāan sahtipez bir adem iken. (ÇUEBH, 2009: 99/112)*

“O hiçbir işe yaramaz sahtekâr bir adammış.”

1.2.29.1. sahtipezlik

Sahtekârlık.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ —*he, uquldi. Metniyazniñ bu qiliqi oyun emesken, östenge béristin qéçiskende, bu némidégen sahtipezlik? He, mana qarañlar?! – dédi.* (ÇUEBH, 2009: 100/113)

“—Evet, anlaşıldı, Metniyaz’ın bu davranışı eğlence için değilmiş, kanal kazmaya gitmekten kaçmakmış. Bu ne sahtekârlık? İşte görün! dedi.”

1.2.30. sihir (Ar.)

Sihir, büyü.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

➤ *teyci öz séhriniñ qançilik tesir qilğanlıgıdin memnun bolup yine sorıdi.* (İZ, 2007: 221/13)

“Teyci kendi sihrinin ne kadar tesir ettiğinden memnun olup yine sordu.”

➤ *bu gepler tömür helpini hiyalğa sélip qoydı. Li şufu öz séhriniñ uniñga tesir qilğanlıgını körüp, iç-içidin hoşal boldı ve şu kündin başlap, tömür helpini özige téhimu ram qilişqa kirişti. U her küni yérim kéçide qopup, estayidil halda taharet alattide, namaz bamdatqiçe şam yoruğida quran oquytti.* (İZ, 2007: 362)

“Bu sözler Halife Timur’u düşünceye saldı. Li Şufu kendi sihrinin ona tesir ettiğini görüp içten içe memnun oldu ve bugünden başlayarak Halife Timur’u kendine daha da boyun eğdirmeye girişti. O, her gün gece yarısında kalkıp canı gönülden abdest alıyordu ve sabah namazına kadar mum ışığında Kur’an okuyordu.”

➤ *asman hudasiga miñ ketle şükürkim, maña hiris kılip kélivatқан ikki*

yirtkıçniñ biri- hazırkı zaman herbiy ilmiy ve siyasiy savaqtin bihever bolğini bilen yerlik milletlerniñ arzu-ümidlerini özige gevdilendürgen Hociniyaz yeni baş egmes tağ kaplini meniñ séhir-epsunlirim bilen maña asanla ram boldu. (OZ, 2019: 500)

“Gök Tanrı’ya binlerce şükür ki bana kin güden iki yırtıcıdan biri, günümüzün askeri ve siyasi bilgilerinden bîhaber olduğundan yerli halkların isteklerine kendini adayan Hocaniyaz, yani baş eğmeyen dağ kaplanı sihir ve efsunlarımla bana kolayca tabi oldu.”

1.2.30.1. sihir epsun

Sihir, büyü, efsun. ²⁰

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *Li şufuniñ séhir-epsuni şu künila öz küçini körsitişke başlığan idi, yeni*

ürümçidin kelgen li darin noruz damollini zindandin çiqirip bériptu, digen gepler pütün şeher ve yézilarğa pürketti. (İZ, 2007: 355)

“Li Şufu’nun sihri bugünden itibaren kendisini göstermeye başlamıştı. Yani Ürümçi’den gelen Li Darin, Noruz Damolla’yı zindandan çıkarmış, şeklindeki sözler bütün şehirlere ve köylere yayıldı.”

➤ *asman hudasiga miñ ketle şükürkim, maña hiris kılip kélivatқан ikki*

yirtkıçniñ biri- hazırkı zaman herbiy ilmiy ve siyasiy savaqtin bihever bolğini bilen yerlik milletlerniñ arzu-ümidlerini özige gevdilendürgen Hociniyaz yeni baş egmes tağ kaplini meniñ séhir-epsunlirim bilen maña asanla ram boldu. (OZ, 2019: 500)

“Gök Tanrıya binlerce şükür ki bana kin güden iki yırtıcıdan biri, günümüzün askeri ve siyasi bilgilerinden bihaber olduğundan yerli halkların isteklerine kendini adayan Hocaniyaz yani baş eğmeyen dağ kaplanı sihir ve efsunlarımla bana kolayca tabi oldu.”

²⁰ Sihir ve efsun sözcükleri ayrı ayrı “sihir, büyü” anlamı taşımalarının yanında ikileme *séhir epsun* şekliyle de kullanılmaktadır.

1.2.30.2. sihirlik (A.U.)

Sihirli.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *asman gümbizi uniñ közige huddi qara perencige orinivalğan qorqunçluq bir caduger momaydek körünetti, pilildap turğan yultuzlar bolsa, şu caduger momayniñ perence içide parqirap turğan **séhirlik** közlige ohşap kêtetti. (İZ, 2007: 91)*

“Gökyüzü kubbesi onun gözüne tıpkı kara peçeye bürünmüş korkunç bir büyücü nine gibi görünüyordu. Uçuşup duran yıldızlar ise, bu büyücü ninenin peçe içinde parıldayıp duran sihirli gözlerine benziyordu.”

➤ *Menlik Niyaz hoylidin çikivatqanda, qandaqtur bir **séhirlik** küç uni gecgisidin tartivatqandek, kedemliri égirlişip, arkisiğa, arkida kélivatқан işik, péşayvanlarğa ihtiyarsiz qaraytti. (OZ, 2019:165)*

“Benli Niyaz avludan çıktığı sırada sihirli bir güç onu omzundan çekiyormuş gibi adımları yavaşlayıp arkasına, arkadaki kapı ve balkonlara zorlukla baktı.”

➤ *talağa çıqsa "darin", öyge kirse "gocam" dep carañlaydığan nazliq tavuşlar huddi bir **séhirlik** elleydek uniñ köñlini böşükke bölep uhatmaqta idi. (İZ, 2007: 376/18)*

“Sokağa çıksa “Darin”, eve girse “Kocam” diye çınlayan nazlı sesler tıpkı bir sihirli ninni gibi onun gönlünü beşiğe beleyip uyutmakta idi.”

1.2.30.3. sihirgerlik

Sihir.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *seltenetlik shah aliyliri, bu ewliya ezem qandaq **séhirgerlikni** öginip keldikintang, palta, qilichlar bilen chanap, otchaqmaqlar bilen köydürüp baqsaqmu mit qilmay saq turidu.* (YUGFTTÇ, 2018: 93)

“Saltanatlı şah hazretleri bu büyük evliya hangi sihirleri öğrendiyse, yakmaya çalışsak da ona hiçbir şey olmadı.”

➤ *tokkuz eldin şahzadiler kéler éken,*

Yüsüf, Rustem süpet şirlar kéler éken.

*héle - mişirlik **séhirgerler** kéler éken,*

dostlar maña icazet beriñ halisen lilla! (UHD,2006: 474)

“Dokuz ülkeden şehzadeler gelirmiş, Yusuf, Rüstem gibi aslanlar gelirmiş. Hile ve aldatmacı sihirbazlar gelirmiş, dostlar bana destek olunuz, içinizden gelirse.”

➤ *bu sözlerdin kéyin sultan “Bezm başlasun” dep işaret kildi. Aval patiha oқuldi, kéyin saz, gezeller yañridi, қошақlar carañlidi, ussullar oynandi, muқamlar küylendi, kizikçilar, **sibirgerlikler** boldi, hemme şatliққа toldi, meylar içildi, nazu - nemetler yiyildi. Ahirida gezelhan sahipcamal servi nazlarğa növet keldi. Ular yüz hil naz bilen nazlap, pipa ravaplrini sazlap, gezel oқuşқа başlıdi... (UHD, 2006: 472)*

“Bu sözlerden sonra sultan, “Eğlence başlasın” işareti verdi. Öncelikle Fatiha okundu, sonra saz çalındı, gazel okundu, koşma söylendi, dans edildi, makamlar icra edildi. Şakacılar, cambazlar hazır bulundu. Herkes memnun oldu, şaraplar içildi, çeşitli yemekler yenildi. Sonunda gazelci ve güzel ev sahibine sıra geldi. Onlar yüz çeşit naz edip, pipa³³² ve rebaplarını hazırlayıp gazel okumaya başladılar...”

1.2.31. sihirçi (A.U.)

Sihirci.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *Rum bilen Şamdin, Bağdat bilen Nildin, Amu bilen Sirdin, bek köp*

*ellerdin, yırak- yékin şehirlerdin, yeza - kişlaklardin yüzlep negmişiler, sazendiler, kanayçılar, sünneyçiler, davazlar bilen oyunçılar, **sehirçiler** bilen kızıkçılar, şairlar bilen dastançılar kélişti. Karvan - karvan soğa - salamlar yétip keldi. (UHD, 2006: 523)*

“Rum ile Şam’dan, Bağdat ile Nil’den, Amu ile Sir’den ve daha pek çok ülkeden, uzak yakın şehirlerden, köy ve kasabalardan yüzlerce sazendeler, zurnacılar, cambazlar, rakkaseler, şarkıcılar, sihirbazlar, şairler, destancılar, koşmacılar geldi. Kervanlar dolusu hediyeler getirdiler.”

1.2.32. sinçi

Casus, dil avcısı.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *ahşamdin buyan, hiçnimini tuymay qattiq uhlavatidu, -ayse appaq şu*

*geplerni qilip turğanda, uniñ **sinçi** közliri şamehsutniñ közliri bilen uçrişip qaldi. (İZ, 2007: 189)*

“Akşamdan bu yana, hiçbir şey duymadan derin derin uyuyor. Ayşe Appak bu sözleri söyleyince, onun casus gözleri Şahmaksut’un gözleriyle karşılaştı.”

➤ *—on neççe yildin béri, -dédi Burhan, **sinçi** közlerini uniñdin üzmei.*

(OZ, 2019: 43)

“—On yıldan fazladır dedi Burhan, casus gözlerini ondan ayırmadan.”

1.2.33. sirtme

Tuzak, kapan.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *hayt-huyt digiçe, ikki çérik ağamçini sayit tunçiniñ boynıǵa sirtmaq qilip saldi.* (İZ, 2007: 396)

“Bir anda, iki asker halatı Sayit Tunçi’nin boynuna kement yapıp yerleştirdi.”

1.2.34. suhen (A.U.)

İftira, bühtan.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *çékidin aşkan féodallıq zulum ve istibdatniñ galcirane kutraşliri, evliyalık tonıǵa oralǵa sérin suhen iblislarniñ epsunkar hiyle-mikirliri ve ottura esir cahalitidin miras qalǵan leniti nadanlıq eneniliri, -mana şularniñ mesum kurbani bolǵan Tömür Helpe; Kumul helkiniñ issik kénini ellik neççe yil şorap, ahir kargiş astida paleç bolup yatqan Şamehsut; zulmet ve cahaletniñ danişmen himayiçisi bolǵan parasetlik hökümdar Yang Zinşin ve uniñ tasadipiy ölümü; sérik sakallıq harvikeş Hesén Dolanniñ éçinişlik tekdiri-mana bular şu parañniñ mavzusi idi.* (OZ, 2019: 50)

“Haddini aşan feodal zulüm ve istibdadın kudurmuşça kışkırtmaları, evliyalık cübbesine sarılan iftiracı iblislerin büyüleyici hileleri ve ortaçağ cehaletinden miras kalan lanetli cahillik ananeleri,-işte bunların masum kurbanı olan Halife Timur, Kumul halkının sıcak kanını elli yıl kadar içtikten sonra beddua yüzünden felç olup yatan Şahmaksut, zulüm ve cehaletin bilge koruyucusu olan ferasetli hükümdar Yang Zingşin ve onun ani ölümü, sarı sakallı arabacı Hasan Dolan’ın acıklı kaderi- işte bunlar bu sohbetin konusuydu.”

1.2.35. tilsim (Ar.)

Fusun, büyü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *neççe miñliğan kişi yaşap kelgen Huyçenğ şehri kandaqtur birer sebebler bilen mañmay qalğan töt-beş öylük kişini hésabka almiğanda, huddi çöçeklerdiki ademsiz tilsim sheherge oñşışip qaldi. (OZ, 2019: 314)*

“Binlerce kişinin yaşadığı Huyçeng şehri, neden gidemedikleri bilinmeyen dört beş evlik kişiyi saymazsak, tıpkı masallardaki insansız büyülü bir şehre benziyordu.”

➤ *tañ étip qarlık çokkılardin çiçilğan kuyaş nurliri aq şayığa bésilğan zerdek yaltıraşka başlığanda, pütüti cilğisi huddi uzaq yıllar uykuğa bend qilingan tilsimattek cimcit yatatti. (OZ, 2019: 393)*

“Güneş doğup karlı tepelerden yansıyan güneş ışıkları beyaz ipek kumaşa işlenen altın gibi parlamaya başladığında Pütüti çukuru uzun yıllar boyunca uyuyan sihirli insanlar gibi sessizce yatıyordu.”

1.2.35.1. tilsimlik (A.U.)

Füsunlu, büyülü.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *härqaysi bir-bir maqaliğa mäsrum bolğusi uşbu mavzular, şundaqla Tuğluqjan aka Talipovniñ käskin ziddiyätlik kişilik turmuşiniñ tohsän tilsimlik rohiy halitini, tüzülüşini körüş, çüşiniş, vujudän his qiliş häm ularni ilmiy asasta tählil qilğan bir halättä, bädiyy täpökkür qiliş iqtidariniñ näqädär hayatiy vä näqädär yüksäkligini häm ipadiläydu. (Uygavz)*

“Her biri birer makaleye mazmun olacak bu konular, şu halde Tuğlukcan abi Talipov’un keskin bir muhalefet edici kişilik olarak hayatının 90 büyülü ruhi durumunu, yapısını düzenlenişini görme, düşünüş, hissiyat ve onları ilmi esasta tahlil eden bir halette, sanatsal düşünme gücünün ne kadar hayati ve ne kadar yüksek olduğunu da ifade eder.”

1.2.36. töhmet (Ar.)

İftira.

KökT: y**EUT: y****KarT: y****YUT: v**

Töhmet kılamak ‘İftira etmek’.

➤ *elkise: Kızlarnıñ içide sarayğa qaraydığan bir kénizek kız bar idi. U**kénizek kız **töhmetçi** idi. U körgenlirini şu boyıçe emes, bir yerge tokkuzni ketip, hanga hever berdi. Ularnı köptürüp çaqtı. (UHD, 2006: 407)*

“Elkıssa, Cariyelerin içinde saraya bakan bir kız vardı. O iftiracı biriydi. Bu cariye, olup bitenleri bire dokuz katarak, hana haber verdi, han çok öfkeleni.”

1.2.37. yala

İftira.

KökT: y**EUT: v****KarT: v****YUT: v**➤ *yala çaplımaq. (YUTS, 2013: 455)*

“İftira etmek.”

1.2.38. yalğan

Yalan.

KökT: y**EUT: y****KarT: v****YUT: v**

yalğandin ‘Yalandan’, *yalğan éytmaq* ‘Yalan söylemek’, *yalğan gep kılmak* ‘Yalan söylemek’. (YUTS, 2013: 456)

➤ *bu gépim yalğan bolsa, mana qolumda turğan muşu uluğ quran-ı kırım méni ursun.* (İZ, 2007: 369/24)

“Bu sözüm yalan ise, işte elimde duran şu yüce Kur’an-ı Kerim beni çarpsın.”

➤ —*saña nediki ilim? Yalğan gep qılma!* (İZ, 2007: 61)

“—Sana nerede ilim? Yalan söyleme!”

➤ *Seperqul het oquyalmişimu, ehvalni derhal çüşinip “yalğan! Ezbirayi yalğan!” dep vaqirap taşlıdi.* (İZ, 2007: 93)

“Seferkul okuma yazma bilmese de, durumu hemen anlayıp “Yalan! Allah aşkına yalan!” deyip bağırarak kâğıdı fırlattı”.

➤ *dimek, muşu nuqtida momay yalğan éytqan idi.* (İZ, 2007: 98)

“Demek, işte bu noktada yaşlı kadın yalan söylemişti.”

➤ —*qumulda isyan çiqirişqa adem evetkiniñçu? -Yalğan.* (İZ, 2007: 392)

“—Kumul’da isyan çıkarmaya adam göndermedin mi? -Yalan.”

➤ *yalğan éytsam, öz uvalim özümge.* (İZ, 2007: 231)

“Yalan söylersem, kendi vebalim kendime.”

➤ *şahitliğim yalğan bolsa, méni quran ursun, -didi üveyis elem, fiñ haciniñ qolidin quranni élip...* (İZ, 2007: 370)

“Şahitliğim yalan ise, beni Kur’an çarpsın, -dedi Üveyis Elem, Fin Hacı’nin elinden Kur’an’ı alarak...”

➤ *bu gepler ambal bilen şyeteyniñ izzet-nepsige qattiq tekken bolsimu, ambal yalğan külkige zorlap cim olturuvaldi.* (İZ, 2007:264)

“Bu sözler Başkan ile Şyetey’in izzeti nefislerine çok fazla dokunmuş olsa da Başkan yalandan gülmeye çalışarak sessizce oturabildi.”

➤ *muşundak ademgimu yalğan éytsa, Huda rava körmemu?* (OZ, 2019: 67)

“Böyle bir adam da yalan söylerse, Allah reva görmez mi?”

➤ —*miltikim yok, okya bilen atқан, -dédi Hociniyaz, **yalğan** éytivatқini üçün şelperdek kızirip ketti.* (OZ, 2019: 75)

“—Tüfeğim yok, ok ve yay ile vurdum dedi Hocaniyaz. Yalan söylediği için elma gibi kızardı.”

➤ —*ezbirayi huda rast göcam, -dédi қаңшалық kelgen burutluқ çérik, -gépimiz **yalğan** bolsa, bizni nan ursun, қан қусup öleyli.* (OZ, 2019: 285)

“—Vallahi doğru dede dedi uzun burunlu ve bıyıklı asker, dediğimiz yalansa, ekmeğe çarpsın, kan kusup ölelim.”

1.2.38.1. yalğanlik

Yalan olma hali.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

➤ *yalğanliğı sirtidin körünüp turudu...* (YUTS, 456)

“Yalan olduğu besbelli...”

1.2.39. yalğançı

Yalancı.

KökT: y

EUT: y

KarT: v

YUT: v

➤ *kip-kizil yalğançı...* (YUTS, 2013:456)

“Tam bir yalancı...”

➤ *bu dunyadur özi pani,*

çembilniñ boldum sultani.

yalğançı uşbu dünyani,

kördüm, arman qalmidi. (UHD, 2006:386)

“Bu dünya fanidir, geçer, // Çembil’in sultanı oldum. // Yalancı bu dünyayı, // Gördüm armanım yok.”

➤ *birkinge bar dimeymen,*

men yoluñda qurban men,

yalğançı dost bolmaymen. (UHD, 2006:396)

“Kimseye sen de gel demem. // Ben yoluna kurban olayım, // Yalancı dost olmam asla.”

➤ —*hey yalğançı kazzap, Hacim bilen ceñ kılğusi yoq ikenimiş téhi! (OZ,*

2019: 444)

“—Ey yalancı kezzap, Hacım ile savaş yapası yokmuş bir de!”

1.2.40. yaliharlık (U.F.)

İftiracılık, bühtancılık.

KökT: y

EUT: y

KarT: y

YUT: v

➤ *uniñ satira, yumorlirida parihorluq, hiyanät, yalihorluq, suhançiliq vä*

ädäp-ählaqqa yat başqimu illätlär ötkür kinayä qilinidu. (Uygavz)

“Hicvinde mizah, yolsuzluk, ihanet, kötülük, iftira ve ahlaksızlık kınanır.”

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihî Türk lehçelerinden Eski Türkçe ve günümüz Yeni Uygur Türkçesi sahasında “aldatma” sözcüğü temelinde şekillenen söz varlığının Türk dilinin erken dönem metinlerinden itibaren dilimize yerleşimini ve kullanılmasını ve tarihi süreçteki gelişimini, “aldatma” etrafında tespit edilen sözcüklerin anlam yapısını ortaya koyan müstakil bir sözlük niteliğindedir.

Türklerin dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, farklı milletlerle etkileşimde bulunması Türkçenin gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır. Tarihî seyir içinde Türkçenin kullanım alanının giderek genişlemesi, Türk diline ait söz varlığının da artmasını sağlamış, bu durum incelenen eser ve sözlüklerde aldatma ve aldatma etrafındaki söz varlığının çeşitliliğiyle ortaya konmuştur.

Çalışmamız eş anlamlılık, yakın anlamlılık ve bunları kapsayan kavram alanı çerçevesinde incelendiğinde; ikilemeler ve yabancı kelimelerle birlikte toplamda Köktürkçede 8, Eski Uygur Türkçesinde 43, Karahanlı Türkçesinde 76, Yeni Uygur Türkçesinde 62 olmak üzere aldatma ve aldatma anlamı taşıyan sözcük tespit edilmiştir.

Türk dilinin ilk yazılı metinleri olan Orhun Yazıtlarında eş anlamlı *tev* ve *kür* kelimelerinden oluşan *tevlig kürlüg* ‘hilekâr, sahtekâr’ şeklinde kullanılan ikilemelere rastlanılmıştır. İfadeyi kuvvetlendirmek için oluşturulduğu düşünülen bu ikilemeler Türkçenin anlatım gücünün yanında, aldatma sözcüklerinin Türklerin ilk yazılı metinlerinden itibaren kullanıldığının yani sözcüğün arkaik bir özellik taşıdığına göstergesidir. İki den fazla sözcüğün ard arda sıralandığı örnekler bazı araştırmacılar tarafından ikileme başlığı altında incelenirken bazıları da bu örnekler için üçleme dörtleme gibi terimler kullanmıştır. Uygur metinlerinde hendiadyoinler bazı cümlelerde altı hatta yedi tane bile bulunabilir. Uygur Türkçesinde hendiadyoinlerin bol bulunması dilin zengin yapısını ortaya koyan bir kanıttır (ÇAĞATAY, 1978: 30). Özellikle Eski Uygur Türkçesinde böyle yapıların çok sık tekrarlandığı gözlemlenmiştir. Eş anlamlılarıyla, yakın anlamlılarıyla ya da aynı kökten türetme yoluyla oluşturulan birçok ikilemenin sık başvurulan bir anlatım yolu olarak çalışmamız dahilinde kullanıldığı görülmüştür. Eski Uygur Türkçesinde tespit ettiğimiz aynı kavram alanına sahip farklı sözcüklerden meydana getirilmiş ikili, üçlü, dörtlü ve beşli yapıların tek bir anlam çevresinde birleşmesi, tek bir kavram olarak sıklıkla kullanılması anlatılmak istenen

yargıyı pekiştirme, anlatım gücünü arttırma amacına uygunluk sağlamış olmalı düşüncesindeyiz.

Hile, al altag, al çeviş, al kıl-, kür kürlik sözcüklerinin hile, aldatma anlamının yanında *çare, yöntem, metot, usul* gibi anlamları da mevcuttur. Tuzak kurmak, hile yapmak, kurnazca düşünmek için önceden planlama ve planlanan şeyler için bir akıl yürütme ve bir çıkış yolu, çözüm arama söz konusudur. Dolayısıyla hile yapmayı planlayan birey uygun metotlara, çarelere başvurduğu için aldatma ile ilgili sözcükler aynı zamanda bir yöntemi ifade eden yapılar olarak da kabul edilmektedir.

Köktürk ve Uygur Türkçesinde kullanılan *tevligin kürlüğün, alın altagın, kürin kürlükün* gibi ikilemelerin oluşumunda iki kelimedede de +In vasıta hali eki kullanılmıştır. Bu ikilemelerin, hangi yol ve vasıta kullanarak işin yapıldığını veya bir şeyin gerçekleştiğini anlatmak için oluştuğunu ve kullanıldığını düşünebiliriz.

Çalışmamız, eski Türkçeden bugüne kadar devam eden, diğer çağdaş Türk lehçelerinde olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde de kullanımını sürdüren *al+da-(n/t)-* ve *yalgan > yalan* kelimeleri dışındaki söz varlığının unutulup kavram dairesinden çıktığını, İslamiyetin kabulüyle birlikte Arapça ve Farsça'dan Türkçeye geçen söz varlığının arttığını “*dahan, epsun < efsun, ayyar, hile, mekr, sahte, sihir*” gibi kelimeler vasıtasıyla da bize göstermektedir. Sadece gerekli ve dilde olmayan kavramların karşılanması için eski Uygur Türkçesi döneminde Sanskritçe ve Soğdça gibi dillere müracaat edip kelimeler alan Türkçenin, İslamiyetin kabulünden sonra girdiği kültür dairesi içerisinde bu defa Arapça ve Farsçadan kelime alışverişi yaptığını, bu kelimelerden bir kısmının yüzyıllar içerisinde terk edilip kullanım alanından çıktığını, Türkçe kavram dairesine yerleşerek farklı ifadeler ve söz kalıpları içerisinde anlam dairesini genişleten ve kullanımda kalanların bugün bile varlıklarını sürdürdüklerini görmekteyiz. Diğer bir durum da aldatma konulu söz varlığının başlangıçta (belki eser azlığından) daha az, günümüze doğru geldikçe daha fazla olduğudur.

Eski Türkçe sahası ve Yeni Uygur sahasında sınırladığımız metinler birbiri ile karşılaştırıldığında Köktürkçede kullanılmaya başlayıp tüm dönemler boyunca kullanılmaya devam etmiş diyebileceğimiz aldatma ile ilgili herhangi bir sözcüğe rastlanmamıştır.

Bu çalışma ile belirlediğimiz eserler dahilinde Türk milletinin aldatma için kullandığı sözcükler dönem dönem sınıflandırılmıştır. Aldatma söz varlığına dahil edilen

sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aldatma sözcüğünün zihinde oluşturduğu çağrışımlardan yola çıkarak kavram alanını da kapsayan bir inceleme olmuştur. Çalışmamız Türkçenin söz varlığı yönünden nitelik ve niceliklerini, değerini, zenginliğini, anlatım gücünü bizlere sunması bakımından önemlidir.

Aldatma ve etrafındaki söz varlığı başlıklı aşağıda yer alan tabloda (Tablo-1) Köktürk, Eski Uygur, Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerine ait sözcükler aldatma sözcüğü etrafında oluşan kavram alanlarına göre sınıflandırılmıştır. İlk sütundaki kutucuklar aldatma sözcüğü ve etrafında oluşan kavramları gösterirken, ikinci sütundaki kutucuklar bu kavramlara ait sözcük veya sözcük gruplarını göstermektedir. Üçüncü sütundaki kutucuklarda ise, söz veya sözcük gruplarına bağlı olarak "yalanı, büyüü, tuzağı, hileyi, aldatmayı ve sahte olmayı" kendine alışkanlık ya da meslek edinen kişiler için kullanılan sözcüklere yer verilmiştir.

Tablodan hareketle şu yorumları yapmak mümkündür:

- 1- *Yalan ~ iftira* anlamını ifade eden sözcük veya sözcük grupları en fazla Karahanlı döneminde görülmekle beraber diğer dönemlerde de bulunmaktadır. Yalancılık ile ilgili sözcük veya sözcük grupları da aynı şekilde çoğunlukla Karahanlı Türkçesi döneminde görülmüştür.
- 2- *Büyü ~ sihir* anlamını ifade eden sözcük veya sözcük grupları Köktürk Türkçesinde görülmezken, çoğunlukla Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir. Büyücülük ile ilgili sözcük ve sözcük grupları çoğunlukla Köktürk Türkçesi döneminde görülmeyen bazı söz varlığı Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 3- *Tuzak ~ oyun ~ düzen ~ kurnaz* anlamını ifade eden sözcük veya sözcük grupları Köktürk Türkçesi döneminde görülmezken, çoğunlukla Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 4- *Çare ~ yol ~ yöntem* anlamını ifade eden sözcük grupları Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi döneminde görülmüştür ve çoğunlukta değildir.
- 5- *Hile* anlamını ifade eden sözcük veya sözcük grupları en fazla Karahanlı döneminde görülmekle beraber diğer dönemlerde de bulunmaktadır. Hilekârlık ile ilgili sözcük ve sözcük grupları tüm dönemlerde görülmüştür.

- 6- *Aldatmak ~ kandırmak* anlamını doğrudan ifade eden sözcük veya sözcük grubu tüm dönemlerde görülmesine rağmen çoğunlukla Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde görülmektedir. Aldatıcılık ile ilgili sözcük ve sözcük grupları tüm dönemlerde görülmüştür.
- 7- *Sahte* anlamını ifade eden sözcükler Eski Uygur ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmüştür ve çoğunlukta değildir. Sahtekârlık ile ilgili sözcük ve sözcük grupları neredeyse tüm dönemlerde eşit şekilde görülmüştür.
- 8- *Casus* anlamını ifade eden sözcükler Köktürk, Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmüştür ve çoğunlukta değildir. Eski Uygur Türkçesi döneminde *casus* anlamını karşılayan bir sözcük veya sözcük grubu görülmemiştir.

Tablodaki söz varlığına bakıldığında yalan, yalancılık, aldatmak, aldanmak gibi söz varlığı hala yaygın olarak kullanılmaktadır. İnsan karakterindeki her şey söz varlığında ifadesini bulacaktır. Bu da aldanma ve aldatmanın ne kadar hoş görülmesine de söz varlığı olarak kullanımda olduğunu göstermektedir.

Sözcüklerin dönem dönem kullanımlarını daha açık bir şekilde gösterebilmek amacıyla hazırlanan tablolaştırılmış dizin (Tablo- 2) aşağıda yer almaktadır.

**TABLO 1-
ALDATMA VE
ETRAFINDAKİ
SÖZ VARLIĞI**

ALDATMA VE ETRAFINDAKİ SÖZ VARLIĞI			
	YALAN/İFTİRA	Al, ar- ezügle-, buhtân, çulvu, darni, ezüg, ezüg ar-, ezüg igid, ezüg yalğan, igid, igid ezüg, igid yanglug, yala-, yalğan, yalğan ay-, yalğan ayt-, yalğan bol-, yalğan koş-, yalğanlık, yalğan kıl-, yalğan te-,yalğan yarat-, ca, suhen, töhmet	<u>YALANCI</u> Ezüğçi, kezzâb, tevlüg kürlüg, yalğan, yalğançı, yalgankat-, yalğan kılguçı, yalğan koşuglu, yalğan söz, yalğan sözlegli, yalğan tutguçı, poçı, yalihârluk
	BÜYÜ/SİHIR	Arsık-, arviş, bügilen-, cadu, köz bağla-, sihr, vidya, yalğançılık, yelvi, yelvilen-, epsun, epsunkar, karamet, meptun, mestane, sihir epsun, tilsim, tilsimlik	<u>BÜYÜCÜ</u> Bügüçü, cadu, caduluk, efsunçı, yelviçilik, yelviçi, bahşi, caduger, cadugerlik, neyren, perihân, remmal, dahan
	TUZAK /OYUN/DÜZEN/KURNAZ	Al çeviş, al destan, al et-, al keyd, al kıl-, al yanut, alda-, busug, destan, hile, keyd, keyd kıl-, mekr, oyun, saçıratgu, tev, tuzak, aldama, kiltak, sirtme, neyren, po, hile mikir, kuvluk- şumluk, mugemberlik	<u>TUZAKÇI</u> Tuzakçı
	ÇARE/YOL/YÖNTEM	Al altag, al çeviş, al kıl-, kür kürlük	
	HİLE	Al, al altag, al çeviş, al destan, al et-, al tur-, alda-, andı-, ar-, destan, ezüg ar-, hile, igid, igide-, keyd, mekr, oyun, tev, tevlig, yap yup kıl-, yubıla-, hile mikir, neyren, po	<u>HİLEKÂR</u> Alçı, armakçı, ezügçi, igid, kürlüg, ötrük, tevlig kürlüg, ayyârlıq
	ALDATMAK/KANDIRMAK	Alda-, aldaş-, ar-, ar- ezügle-, arsız-, artız-, artur-, ar-yov-, azgur-, azguç, kür kürlük, tayındur-, tev, aldi-, al kıl-, aldamaçlık, arguç, arışgu, ezüg ar-, igide-, küret-, kürl-, mekr, tetrü, tev kür, tevl-, yap yup kıl-, yelvi kömen, yubıla-, po	<u>ALDATICI</u> Arguç, armakçı, kürlüg, tev, tevlig, tevlig kürlüg, aldama, aldaglı
	SAHTE	Ezüg, ca, sahta, sahtilaştur-	<u>SAHTEKÂR</u> Armakçı, igid, kürlüg, tev kür, tevlig, tevlig kürlüg, tevlüglen-, ayyârlıq, eyyar, sahtipez, sahtipezlik
	CASUS	Küreg, tıl, aygakçı, casus, sinçi	

TABLO 2- TABLOLAŞTIRILMIŞ DİZİN

TESPİT EDİLEN SÖZCÜK	KÖKTÜ RK	UYGUR	KARAHANLI	YENİ UYGUR
al			DLT: 53/39, 167/144, 410/321, 622/519 KB: 2356, 4445, 5735, 1863 RKÇ: 28/9b2, 28/73b2, 26/44b1, 25/2a2, 31/55b1. TİEM 73: 243v/4, 344r/1, 314v/6-7, 343v/6, 448r/7, 387v/7, 277r/1, 278r/8, 387v/3, 424v/1, 432v/8, 440r/1-2, 345v/2, 187v/1, 231r/9, 67r/7, 177v/7, 133r/3, 121v/7-8, 175v/2, 175v/5, 192r/2, 192r/1, 71v/7, 186v/4, 177v/4, 134r/3, 182r/4, 187r/9, 192r/1, 130v/6, 205v/7, 70r/7, 199r/4, 134r/3, 173v/4, 176r/4, 176r/2, 209v/9, 231r/5	YUTS
al altag		TT: TT III 68, TT III D 2607-121- 122, TT III 80 AY/CK: 61/8, 211/13- 15, 34i/3, 9/9, 34a/24, 34i/9, 37/8, 205/21, 211/20-24, 212/1-11, 217/22-23, 258/1-2, 258/17-22, 262/1-6, 262/9,		

	263/10- 13,263/16, 263/19, 268/14-16, 263/20, 268/22-24, 269/11-22, 279/12-20, 317/4-9, 322/17, 363/20, 647/16-18, 679/4-5, 38/6-8, 211/16-20, 261/21-23 EUBMT: (AY 322, 212)		
al çeviş	İKP: 75/1 AY/CK: 193/21-22 TT I 26		
alçı		KB: 2327, 2312, 5067, 5231	
alda-		DLT: 139/122, 237/206 TİEM 73: 134r/2, 167v/7, 72v/8, 75r/8	İZ: 40/14-15, 165
aldaglı		RKÇ: 26/97a2	
aldam			İZ: 379
aldamaklık		TİEM 73: 106r/5	
aldan-			İZ: 386, 392
aldaş-		TİEM: 75r/8	
al destân		RKÇ: 35/37a1 TİEM 73: 448r/7, 199r/4, 176r/4	
al et-		TİEM 73: 278r/8, 387v/3, 155r/4-5	
aldimak			İZ: 304
al keyd		TİEM 73: 67r/7	
al kıl-		RKÇ: 30/39b1, 30/100b1, 30/52a2, 28/80a1-80b1, 33/83a3, 33/70b1, 28/9b2, 28/60a6. TİEM 73: 155r/4-5, 134r/3, 70r/7, 205v/7,	

			187v/1, 134r/3, 182r/4, 187r/9, 192r/1, 130v/6, 345v/2 TİEM 73: 231r/9 RKÇ: 28/80b1 TİEM 73: 155r/4-5 DLT: 157/136, 618/513 DLT: 96/89, 208/178 KB: 1172, 1173, 6562, 1373, 612 RKÇ: 33/66b1, 36/108b1, 26/82a1, 33/81b1 TİEM 73: 368v/1, 437v/1, 398v/1, 301v/8, 108r/5, 117v/11, 101v/3, 114r/3
al tur- al yanut			
ağdı- ar-	OY: KT G 5, BK K 4		
arbala-		EUTS	
ar- ezügle-		AY/CK: 135/8-10	
arguç			DLT: 60/46 TİEM 73: 319r/5, 398r/6, 304r/9
arış- arışgu armakçı	OY: KT D 6, BK D 6		DLT: 101/93 TİEM 73: 411r/5
arsık-			DLT: 127/112 KB: 2363, 2726, 3230, 3529, 3618, 2722 TİEM 73: 253v/2, 417v/6, 40r/9
artız- artur-	OY: KT G 6, BK K 5	HUAST: 174	
arviş		EUDDM: 104 TT: TT V 128- 130	
ar- yov- ~ ar- yuv- aygakçı		MAYTR: 75/ 38-42	DLT: 471/377 İZ: 38, 155 UHKTSV: 307

ayy�rliq		Uz:4
azgur-	HUAST: 19, 165	
bahşı		UHD: 321 İZ: 217 KZE: 117 YUTS
buht�n ~ b�htan	TİEM 73: 255r/8	YUTS
bus- busug	DLT: 269/236, 218/187 DLT: 187/160, 205/175 KB: 366, 5414, 6271, 1381, 4826, 2370, 1103 TİEM: 139r/3	
busuglug	DLT: 248/218	
busuk- busuş-	DLT: 326/265 DLT: 319/261	
b�gilen- b�g�ci	TİEM 73: 262r/1 TİEM 73: 160r/9	
b�s- b�sug	DLT: 193/166 DLT: 193/166	
ca		UHKTSV: 75 YUTS: 56
cadu	RKÇ: 28/6a2, 36/57b2, 32/32a3, 31/55b1, 28/6b3, 28/7a1, 28/9a2, 31/53a3, 31/55b2, 34/47b3, 35/36a2, 34/20a1, 38/43a3 TİEM 73: 315v/6, 274r/8, 268v/5, 235v/7, 268r/5, 283r/2, 389r/5, 153r/4, 231v/7, 122v/3, 359r/4	ZKE: 117 AY: 39
caduger		İZ: 91, 199, 256 ZKE: 97, 165 UHD: 409
cadugerlik		İZ: 412
caduluk	TİEM 73: 122v/6-7, 163v/5, 123v/6, 160v/4, 12r/9, 231v/3	
calik		YUTS
casus		İZ: 387 OZ: 382
çaşur- yonga- ~çaşut yonga	TT: TT I 74, TT IV 71	

çulvu	HUAST: 34, 59		
dahan			İZ: 217
darni ~ darani	AY/VI: 0960-0964, 0932-0937, 1291, 0992, 1001, 1050, 1037, 1089, 0867, 0875, 0888, 0897, 0899, 0901, 0921, 1080, 0910, 1020- 1021, 1092, 1106, 0849, 0861, 0868, 0899 EUBMT: (AY: 57, 182, 316)		
destân		RKÇ: 34/29a3, 35 TİEM 73: 123r/2	
acayip- garayip			UHD: 376
efsunçı epsun		KB: 4361	ÇUEBH: 78 YUGFTTÇ: 47 OZ: 500, 494 İZ: 356 OZ: 50 YUTS
epsunkar epsün tüpsün ezüg ~ ezük	AY/CK: 367/1, 507/5, 552a/13, 627/11-12, 254/7-9, 135/12, 552a/1-2 AY/IV: 2555, 2563, 2568, 1298, ABH: 516 İKP: A.19 MAYTR: 11,11		

ezüg ar-		AY/CK: 563/8-9, 385/19-23, 552a/21, 305/1-4 AY/IV: 427,	
ezügçi		AY/CK: 563/4	
ezüg igid		AY/CK: 34p/10-11, 34r/23-24, 305/12-15, 367/5, 385/6, 386/4, 536/12, 371/8, 386/13, 364/19, 537/7-10, 448/19-21 AY/VI: 1100-1104	
ezük yalğan		MAYTR: 13/1-2, 82/29; 83/56- 58 TT: TT IV 71	
eyyar			ZKE: 97
gerlik			YUTS
girram			YUTS
hile ~ hili		KB: 2327, 2356, 3892, 5735 RKÇ: 28/54a3, 26/66a1, 31/52a3 TİEM 73: 43v/2	İZ: 199, 220, 343
hile mikr			İZ: 353, 352, 392 OZ: 50, 35 UHD: 474
igid	OY: KT G 10, BK K 8	AY/CK: 295/12-14, 388/7, 365/12, 287/4-6. HUAŞT: 139, 186, 357 MAYTR: 82, 21	DLT: 37/24

	AY/IV: 2087,2285	
igide-	HUAST: 33, 173, 357	
	AY/CK: 547/1-3	
igid ezüg	AY/CK: 34p/10-11, 305/3-5, 305/8-11, 305/12-15, 367/5, 536/12, 364/19, 34r/24, 305/14, 305/1-4, 385/6.	
	AY/IV: 2562, 2555, 2568	
igid yanlug	AY/CK: 50/2-4, 212/18-19, 218/16-17, 293/15, 146/14-15, 581/15-20	
	AY/IV: 283, 427, 2241	
işengüsiz		YUTS
karamet		İZ: 44, 79, 218
kazzap~ kezzâb	DH: 54b	İZ: 339, 293
keyd	RKÇ: 35/46a2 TİEM 73: 49v/9, 173v/4	
keyd kıl-	TİEM 73: 173v/4	
kiltak		İZ: 307, 245
köz bağla-	TİEM 73: 122v/6	
kuvluk- şumluk		Uygavz

küreg	OY: T1 G1 (8), T1 G 2 (9), T1 K 5 (29), T1 K9 (33)	KB:1118, 5710	
küret-		MAYTR: 80/ 4-5	
kür kürlik		TT: TT IV 5	
kürle-		HUAST: 149-150	
kürlüg	OY: KT D 6, BK D 6	MAYTR: 65/ 18, 83/61	
lakilditiş			
mangi		EUTS	
mantra		EUTS	
mekr		RKÇ: 35/50a3 TİEM 73: 107v/2, 43v/2	
mekkar			İZ: 245
meptun			İZ: 68, 261
mestane			ZKE: 117
mikirlik			UHD: 474
moguç		EUTS	
mugemberl ik			İZ: 99, 103 OZ: 196, 219
neyreş			İZ: 103, 412
oşgançula- oyun		EUTS	
ötrük		KB: 5927, 5928, 4877, 5930, 5284, 709 RKÇ: 37/24b1, 38/56b2 DLT: 63/50	
pentur-			YUTS
perihân			UHD: 85
pirip			YUTS
po			UHKTSV: 72 İZ: 265/19, 194/3
poçi			İZ: 339
remmal			YUGFTTÇ: 82-83
saçıratgu		DLT: 430/336	
sahta			OZ: 126, 259
sahtilaştır-			Uygavz
sahtipez			ÇUEBH: 99/112
sahtipezlik			ÇUEBH: 100/113

sidi	EUTS		
sihir		RKÇ: 31/51a3, 33/58a2, 31/53b1, 31/54b2, 31/57b3	İZ: 221/13, 362 OZ: 500
sihirçi			UHD: 523
sihir epsun			İZ: 355 OZ: 500
sihirgerlik			YUGFTTÇ:93 UHD:474, 472
sihirlik			OZ: 184, 165 İZ: 376/18, 91
sinçi			İZ: 189 OZ: 43
sirtme			İZ: 396
suhen			OZ: 50
süpküşli- tayındur-			YUTS
tegâbün		KB: 670, 5231 RKÇ: 25/20a1	
tetrül-	TT: TT II 25- 31, TT II 38- 48 EUBMT: AY 109/17-19	RKÇ: 38/70a2 TİEM: 165v/2 KB: 1670, 1902, 1984, 5507, 5337, 6545, 6591	
tev	AY/CK: 564/10		
tılsim			OZ: 314, 393
tılsimlik			Uygavz
tingçi	EUTS		
tev kür	AY/CK: 102/5, 552a/2, 554/4, 562/14, 564/10 CBH: 169, 173 MAYTR: 110/23		
tevla-	HUAST, 149-150		
tevlüg		KB: 313, 1737	
~tevlüg		DLT: 240/208, 458/362	

tevlüg kürlüg ~tevlüg kürlüg	OY: KT D 6, BK D 6	AY/CK: 555/22, 443/11 TT: TT I 63, TT II Y 36.9.-182 AY/VI: 0981		
tevlüglen- til	OY: T1 K8 (32), T2 B1 (36)		DLT: 404/315 DLT: 169/146, 502/402	
tıılaglı töhmet tuzak			RKÇ: 29/36a2 DLT: 191/163, 214/184, 383/301, 577/475 KB: 3637, 4824 KB: 3567, 4824, 3564	UHD: 407
tuzakçı vidya yadçı yala ~ yala- yalgan		KİP: 218-221 EUTS AY/CK: 552a/1-2 TT: IV 71	DLT: 455/358, 478/383, 481/385 AH: 149/152, 153/154 DH: 45a, 53a, 55b DLT: 460/364 KB: 848, 1326, 1667, 1668, 1671, 2037, 2039, 2041, 2062, 2324, 2507/2508, 4106/4107, 4297, 5074, 5075, 5077, 5877, 5878, 6094, 337/338, 5887, 5873, 2042 RKÇ: 34/49a1, 33/57b2, 30/60a2, 31/52b2, 38/3b1, 26/24b1, 27/47a3, 27/49a2, 30/88a1, 30/94b2-95a1- 2, 33/32a2, 38/43b2, 29/33b1, 38/58a1, 36/49a1, 407r/9 33/20b3, 38/38a1 TİEM 73: 400v/5, 417r/5, 327v/5, 440v/1, 245v/4 , 401r/7, 424r/4-5, 235v/9, 255r/3, 334r/4, 329v/3, 245r/3, 246r/3, 250v/8, 250r/5, 250r/9,	YUTS: 455 İZ: 369/24, 61, 93, 98, 392, 231, 370, 264 OZ: 264, 67, 75, 285 YUTS: 456

251v/4, 253r/7, 263v/4,
 264v/6, 264v/7, 267v/3,
 267v/7, 270v/8, 270r/9,
 271v/8, 271v/9, 272v/1,
 272r/1, 272r/9, 279r/3,
 289r/4, 291v/4, 293v/5,
 293r/5, 294r/2, 294r/7,
 315v/3, 315v/7-8,
 318v/5-6, 321v/2,
 325v/8, 328v/8, 330r/2,
 330r/40, 336r/8, 337v/6,
 339r/4, 339r/6, 341v/9,
 343r/5, 347v/2, 359v/8,
 381r/6, 381r/8, 385r/9,
 389r/5, 390r/7, 391v/4,
 398r/1, 409v/5, 411r/8,
 416r/3, 419v/8, 426v/7,
 428v/7, 432r/2, 433v/9,
 434v/9, 437v/3, 279r/3,
 385r/9, 250r/4, 262v/5,
 293r/5, 312v/1, 355v/7,
 429v/9, 22v/3, 108v/4,
 210v/4, 215r/7, 214v/7,
 201v/2, 104r/2, 168v/6,
 70v/4, 215r/9, 143v/2,
 202v/1, 122v/8, 5v/8,
 106v/3, 174v/2, 210v/1,
 85r/4, 202v/2, 117v/6,
 36r/1, 45r/9, 45v/6,
 47r/7, 64v/6, 200r/5,
 205r/1, 158v/8, 159v/5,
 93r/1, 109v/8, 115v/5,
 164v/4, 231r/1, 85r/9,
 38v/9, 51r/4, 97v/7,
 96r/8, 115v/6, 204v/9,
 165r/9

yalgan ay-

RKÇ: 35/60a2, 35/12b1
 TİEM: 105r/2

**yalgan ayt-
 yalğan bol-
 yalğan
 çatıl-**

RKÇ: 28/8b1, 122v/8
 TİEM 73: 343r/3
 TİEM 73: 283r/2

yalğançı

RKÇ: 36/44b3, 29/34a1, UHD: 386, 396
 34/48a1, 25/8b2, OZ: 444
 34/40b2, 34/78b2, YUTS: 456
 35/39a2, 35/45b2,
 30/49b1, 30/76b3,
 32/26b1, 38/12b3,

	38/26a1, 35/36a2, 35/39b3 TİEM 73: 445r/9, 360r/8, 343v/4, 394v/5, 450r/4, 325v/5, 369v/7, 390r/2, 407r/8, 255r/4, 284r/3, 289v/4, 383r/4, 402v/4, 410v/1, 272r/8, 283r/6, 275r/9, 432r/4, 288v/9, 44r/5, 118v/9, 122v/1, 231r/9, 231r/3, 160v/3, 231v/1	
yalgançılık	TİEM 73: 368r/7, 160r/8, 160r/9, 230v/7, 231r/4, 231r/7	
yalgankat- yalgan kılguçı yalgan koş-	TİEM 73: 390v/9 RKÇ: 37/84a2 RKÇ: 26/23b2, 31/52b3. TİEM 73: 310v/7, 330v/7, 365r/3, 262v/4, 289v/5, 371v/6, 315v/5, 158v/7, 89v/8, 157r/4, 166r/4, 121r/2, 109r/2, 211v/5, 97r/9, 108v/9, 109r/3, 165r/1, 199v/7, 231r/2	
yalgan koşuglı yalganlık	TİEM 73: 310v/7, 365r/3, 126r/1 RKÇ: 34/40b1, 38/10b1, 35/39a3	YUTS: 456
yalganlık kıl- yalgan sözle-	TİEM 73: 329v/2 RKÇ, 29/55b3 TİEM 73: 244v/9, 255v/8, 273r/8, 273r/9, 298v/6, 316v/8, 321v/4, 428v/6, 97r/8, 164v/5, 97r/9, 433r/3, 407v/3, 310v/3, 346v/8, 255v/5, 255v/6, 359v/2, 159r/9 RKÇ: 30/88a3	
yalgan sözlegli	TİEM:198v/7, 150r/6, 171r/4, 143v/1, 179v/3, 204r/2, 147r/6, 156v/6, 97r/7, 110v/2, 3r/4, 166v/3, 175r/9	
yalgan te-	TİEM 73: 344v/9	

yalgan tut-

RKÇ: 29/63b2, 33/59a1,
31/51a1, 34/95a2,
35/12a1, 437r/9,
37/71b2, 37/72a3,
28/25a2, 28/3a2,
28/17a1, 28/51a1,
28/51a3, 28/54a1,
30/92b3, 34/36a1,
35/64b1, 31/48b1,
25/27b3, 33/65b3,
28/25b1, 36/47a3,
33/56b3, 35/24a1,
32/23b3, 27/25a2, 34/50-
51a, 33/58b2
TİEM 73: 141v/8,
195r/5, 10v/8, 121v/5,
95v/7, 110r/7, 101r/6,
110r/9, 111v/4, 122r/2,
136r/7, 230v/6, 129r/4,
81r/9, 89r/7, 90v/9,
98r/1, 98v/7, 99v/3,
116r/6, 118v/5, 118v/6,
121r/7, 121r/8, 124r/3,
125r/7, 125r/8, 129r/3,
129v/2, 136v/1, 157r/6,
157r/7, 157v/6, 160r/2,
160r/3, 160r/5, 161v/7,
204v/4, 110v/5, 115v/4,
119v/1, 100r/8, 97r/5,
115/6, 154v/5, 157r/9,
230r/8, 56r/3, 97v/5,
98r/5, 155r/4, 546r/3,
98r/6, 98r/7, 381v/9,
245r/1

**yalgan
tutguçı**

RKÇ: 30/47b3=16:36

**yalgan
tutuglı**

RKÇ: 34/21a3, 33/56b3
TİEM 73: 97v/7, 96r/8,
198v/3

**yalgan
yarat-**

RKÇ: 30/57a1, 30/77a2,
30/86a3
TİEM 73: 268r/3, 286r/7,
289r/1, 203v/6, 167v/1

yalihârluk

Uygavz

yalkan-

EUTS

yap yup kıl-

DLT: 514/413

yeleyü	AY/IV: 427, 734, 1544, 1566, 1605, 1725, 1730, 1733 EUBMT: AY 265	
yelvi ~ yilvi	AY/CK: 292/11, 386/15-17 300a/23, 364/18, 384/13-14- 15, 385/19- 20, 386/116- 17, 389/18- 24, 451/9, 475/7-8, 491/14-15, 656/5, 71/1- 2-3, 384/23- 24, 385, 12- 13 AY/IV: 2212, 2436 EUBMT: AY 364 HUASt: 147	DLT: 458/362, 601/493, 458/362
yelviçilik		TİEM 73: 427r/3, 96r/3
yelvik- ~ yelpik-	KİP: 184 AY/CK: 475/7-8, 471/19-20	TİEM 73: 213v/7
yelvi kömen ~yilvi kömen	AY/CK: 300a/23, 389/18-24, 451/9, 475/7- 8, 605/12, 656/5, 384/8- 12 AY/IV: 2436 AY/VI: 1160 MAYTR. 81/ 43	
yelvilen- yilviçi	AY/CK: 384/12,	TİEM 73: 193r/2

385/19-20,
384/10

yubıla~
yupla-

DLT: 422/331, 588/481

Yukarıda yer alan tablolaştırılmış dizinde (Tablo-2) sözcükler alfabetik sıraya uygun biçimde dizilmiştir. Tespit edilen sözcükler, Köktürk, Eski Uygur, Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerindeki kullanım şekillerine göre, sözcük hangi döneme ait ise o sütunda metinde geçen numaralarıyla verilmiştir. Tablolaştırılmış dizin sözcüklerin dönemsel olarak karşılığını görmek bakımından büyük kolaylık sağlamıştır.

İncelemiş olduğumuz eserlerden hareket ederek oluşturulan Tablo-2'ye dair yorumlar şu şekildedir:

➤ ***Kullanımına Tek Bir Dönemde Rastlanılan Sözcükler***

- 1- *Armakçı* ve *artur-* sözcükleri yalnızca Köktürk Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 2- *Al altağ, al çeviş, arbala-, artız-, arviş, azgur-, ar- ezügle-, çaşur- yonga- ~ çaşut yonga, çulvu, darni ~ darani, ezüg ~ ezük, ezüg ar-, ezügçi, ezüg igid, ezük yalğan, igide-, igid ezüg, igid yañlug, küret-, kür kürlik, kürle-, mangi, mantra, moguç, oşgançula-, sidi, tetrü, tev, tingçi, tev kür, tevla-, vidya, yadçı, yalkan-, yeleyü, yelvi kömen ~ yilvi kömen* ve *yilviçi* sözcükleri yalnızca Eski Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 3- *Alçı, aldaglı, aldamaklık, al destân, al et-, al keyd, al kıl-, al tur-, al yanut, aңdı-, arguç, arış-, arışgu, arsik-, buhtân ~ böhtan, bus-, busug, busuglug, busuk-, busuş, bügilen-, bügüçi, büs-, büsüg, cadu, caduluk, destân, efsunçı, keyd, keyd kıl-, köz bağla-, mekr, oyun, ötrük, saçıratgu, tayındur-, tegâbün, tevlüg ~ tevlig, tevlüglen-, tıñlaglı, tuzak, tuzakçı, yalğan ay-, yalğan ayt-, yalğan bol-, yalğan çatıl-, yalğançılık, yalgankat-, yalğan kılguçı, yalğan koş-, yalğan koşuglı, yalğanlık kıl-, yalğan sözle-, yalğan sözlegli, yalğan te-, yalğan tut-, yalğan tutguçı, yalğan tutuglı, yalğan yarat-, yap yup kıl-, yelviçilik, yelvilen- ve yubıla- ~ yupla-* sözcükleri yalnızca Karahanlı döneminde görülmektedir.
- 4- *Aldam, aldan-, aldi-, aygakçı, ayyârliq, bahşi, ca, caduger, cadugerlik, calik, casus, dahan, acayip-garayip, epsun, epsunkar, epsün tüpsün, eyyar, gerlik, girram, hile mikr, işengüsiz, karamet, kiltak, kuvluk- şumluk, mekkar, meptun, mestane, mikirlik, mugemberlik, neyrej, pentur-, perihân, pirip, po, poçi, remmal, sahta, sahtilaştur-, sahtipez, sahtipezlik, sihirçi, sihir epsun, sihirgerlik, sihirlik, sinçi, sirtme, suhen, süpküşli-, tilsim, tilsimlik, töhmet* ve *yalihârluk* sözcükleri yalnızca Yeni Uygur Türkçesinde görülmektedir.

➤ ***Kullanımına İki Dönemde de Rastlanılan Sözcükler***

- 1- *İgid, kürlüg ve tevlüg kürlüg ~ tevlüg kürlüg* sözcükleri Köktürk ve Eski Uygur Türkçesinde görülmüştür.
- 2- *Ar-*, *igid*, *küreg* ve *tl* sözcükleri Köktürk ve Karahanlı Türkçesi döneminde görülürken, diğer dönemlerde görülmemektedir.
- 3- *Ar- yov-* ~ *ar- yuv-*, *igid*, *yala* ~ *yala-*, *yalgan* ve *yelvi* ~ *yilvi* sözcükleri Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 4- *Yala* ~ *yala-* ve *yalgan* sözcükleri Eski Uygur ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir.
- 5- *Al*, *alda-*, *buhtân* ~ *böhtan*, *cadu*, *hile* ~ *hili*, *kazzap* ~ *kezzâb*, *sihir*, *yala-* ~ *yala*, *yalgan*, *yalgançı* ve *yalganlık* sözcükleri Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülürken, diğer dönemlerde görülmemektedir.

➤ ***Kullanımına Üç Dönemde de Rastlanılan Sözcükler***

- 1- *İgid* sözcüğün Köktürk, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde kullanıldığı görülmüştür.
- 2- *Yala* ~ *yala-* sözcüğün Eski Uygur, Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde kullanıldığı görülmüştür.
- 3- *Yalğan*²¹ sözcüğünün Eski Uygur, Karahanlı, Yeni Uygur Türkçesi dönemlerinde kullanıldığı görülmüştür. Yeni Uygur Türkçesi döneminde “sahte, yalan, doğru olmayan” anlamında kullanılan *ca* sözcüğüyle karşılaştığımızda *y* ~ *c* ses denkliliğini görmekteyiz. Aldatma sözcüğü etrafındaki söz varlığı değerlendirildiğinde *cadu*, *caduger*, *cadugerlik*, *caduluk*, *calık* sözcüklerinin *yalan* sözcüğüyle ilgili olabileceğini düşünebiliriz.

➤ ***Diğer Sözcükler***

- 1- *Al* sözcüğü tek başına Karahanlı ve Yeni Uygur Türkçesi döneminde görülürken Eski Uygur Türkçesi döneminde *al altag*, *al çeviş* ikilemeleri ile birlikte görülmektedir.
- 2- Köktürk ve Eski Uygur Türkçesi döneminde *tevlüg kürlüg* şeklinde kullanılan *tevlüg* Karahanlı Türkçesi döneminde anlam genişlemesine uğramış ve tek başına da aynı anlamı yüklenmiştir.
- 3- *Ar-* sözcüğü Köktürk Türkçesi döneminde tek başına görülürken, Eski Uygur Türkçesi döneminde tek başına değil *arbala-*, *artız-*, *arviş*, *azgur-* sözcükleri ve

²¹ *Yalan* sözcüğü *ya-* “yanlış bir şey yapmak” köküne dayanır. Tuncer, GÜLENSOY, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK, Ankara, 2007, s.1041.

ar- yov- ~ *ar- yuv-* ve *ar- ezügle-* ikilemeleri ile birlikte görülmektedir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise sözcük r/l ses denkliğinden hareketle hem *al* hem de *ar-* şekli ile kullanılmıştır.

- 4- *Küreg* ve *til* sözcükleri, Köktürk Türkçesi döneminde görülürken, Eski Uygur Türkçesi döneminde kullanımı tespit edilememiştir. Sözcüklerin Karahanlı Türkçesi döneminde tekrar kullanıldığı görülmüştür.
- 5- Eski Türkçe döneminden itibaren incelediğimiz eserler içinde tespit edilen *alda-* “alda(t)-”, *aldan-*, *bügüçi* “büyücü”, *casus*, *epsun* “efsun”, *hile*, *oyun*, *sahta* “sahte”, *sihir*, *tilsim* “tılsım”, *tuzak*, *yalgan* “yalan”, *yalgançı* “yalancı”, *yalgan sözle-/yalgan te-* “yalan söylemek” sözcüklerin bazılarının ses değişmelerine uğradığı bazı sözcüklerin de hiç değişmeden günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, D. (1971). “Kavram Alanı- Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 253-263.
- AKSAN, D. (2001). *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Ankara.
- AKSAN, D. (2017). *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi-*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARAT, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, (haz. Kemal Eraslan - Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), İstanbul.
- ARAT, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig I Metin*, İkinci Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, R.R. (2003). *Kutadgu Bilig II Çeviri*, TDK Yayınları, Ankara.
- ARAT, R.R. (2008). *Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ARAT, R.R. (1992). *Atabetü'l Hakayık-* TDK Yayınları, Sayı:32, TTK Basımevi, Ankara.
- ATA, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi Giriş- Metin- Notlar- Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.
- ATALAY, B. (2018). *Divanü Lûgat-İt-Türk*, TDK Yayınları, Ankara.
- AY, Ö. (2007). *Abdurrahim Ötkür'ün "İz" Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bölümü, İzmir.
- AY, Ö. (2015). “Abdülhalûk Uygur’un Şiirlerinde Kullanılan Fiilimsiler Üzerine”, *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, 11. Sayı.
- AYAZLI, Ö. (2012)- *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, Karşılaştırmalı Metin Yayını, TDK Yayınları, İstanbul.
- AYAZLI, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara.
- AYDIN, E. (1997). “Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat*

Dergisi, S. 554, 417- 422.

AYDIN, E. (2012). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Köli Çor)*, Kömen Yayınları, Konya.

AZMUN, Y. (1994). *Divan- ı Hikmet*, İstanbul.

BANG, W., Gabain A.V. (1929). *Turkisch Turfan Texte I*, Seite 241-268, Mai.

_____ (1929). *Turkisch Turfantexte II*, Seite 411-430, Juli.

_____ (1930). *Turkisch Turfan Texte III*, Seite 183-211, April.

_____ (1930). *Turkisch Turfan Texte IV*, Seite 432-450, Juli.

_____ (1931). *Turkisch Turfan Texte V*, Seite 323-356, April 1931.

BOZOK, E. (2012). *Eski Uygur Türkçesinde İstikaklı İkilemeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

BOZOK, E. (2018). *Türkçenin Söz Varlığında Temizlik Kavram Alanı*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.

CAFEROĞLU, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları: 260, İstanbul.

CAN, M. (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Bursa.

CİVELEK, Ö. (2005). *Dindışı Eski Uygurca Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı* (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ÇAĞATAY, S. (1978). *Uygurcada Hendiadyoinler*, Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 279, Ankara.

DEMİR, C. (2018). *Yeni Uygurca Gramerleşmiş Fiillerin Türkiye Türkçesine Çevirisi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Ankara.

DOĞAN, İ., USTA, Z. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı Sözlük- Gramatikal*

Dizin, Altınpost Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, A.B., AKKOYUNLU Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvanu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar- Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.

ERCİLASUN, A.B. (2016), *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

GULCALI, Z. (2015). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan 'Aç Bars' Hikâyesi*, TDK Yayınları, Ankara.

GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

HAMİLTON, J.R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Çev. V. Köken), TDK Yayınları, Ankara.

İNAYET, A. (2009). “Çağdaş Uygur Edebiyatında Bir Hikâye”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1h/2: 73-117.

İNAYET, A. (2016). “Uygur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 69-79.

İSİ, H. (2019). *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşnîşa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

KAFESOĞLU, İ. (2018). *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

KARÇIĞA, S. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın Anlam Bilimsel Çözümlemesinde Kavram Alanının Rolü*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş Metin ve Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.

KIYMIK, S. (2019). *Uygur Halk Koşaklarında Tematik Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar.

- KÖK, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1 v-235v/2), Giriş- İnceleme- Metin-Dizin*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MEHMET, A. (2006). *Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- MÜLER, F. W. K., GABAIN A.V. (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi* (Çev. S. Himran), İstanbul.
- NALBANT, M.V., AĞCA M. (2020). "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Sözlükselliği ve Sözlük Yöntemi : Metin İçi Sözlük", *Türkbilig*, S. 39, s. 95-105.
- NECİP, E.N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (çev. İ. KURBAN), TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZBEK, E.E. (2015). "Türkiye'de "Söz Varlığı" Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Akad*, C.3, S.5.
- ÖZKAN NALBANT, B. (2018). "Kür/Kül "Cesur, Kahraman" Sözcüğü Üzerine", *Türkbilig*, s. 155-164.
- ÖLMEZ, M. (1991). *Altun Yaruk III.Kitap (5.Bölüm)*, Ankara.
- ÖLMEZ, M. (2017). "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine", *Belleten*, 65-2.
- ÖZBAY, B. (2014). *Huastuanift Manihaist Uygurların Tövbe Duası*, TDK Yayınları, Ankara.
- PİLTEN, Ş. (2013). *Türk Dilinde Izdırıp Söz Bilgisi Bir Eş Anlamlılık İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- SEYİS, Y. (2019). Abdurrahim Ötkür'ün "Oyğangan Zemin" Adlı Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- ŞEN, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.

- TEKİN, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancuların Mehdisi İle Buluşma Uygurca İbtidai Bir Dram*, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Ş. (2019). *Kuanşi İm Pusar*, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, T. (2017). *İrk Bitig-Eski Uygurca Fal Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara.
- TOKYÜREK, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegziñç*, Karşılaştırmalı Metin Yayını, TDK Yayınları, Ankara.
- TOKYÜREK, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- ULLMANN, S. (1978). “Anlambilimi” (Çev. A, Kocaman), *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Yazıları Özel Sayısı*, C: XXXVIII: s. 355-363.
- ÜNLÜ, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v/3-450r7)*, Giriş- İnceleme- Metin- Analitik Dizin, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILDIZ, H. (2012). “Eski Uygur Türkçesinde İkilemelerde Yer Değiştirme Meselesi – İkileme Grupları, Köprü İkileme ve Kelimeler Arası Kavram Geçişleri-”, *IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*, Bildiriler, s. 141-155.
- YILMAZ, C. (2009). *Zunun Kadiri Eserleri (Giriş- İnceleme- Metin- Çeviri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

İNTERNET ERİŞİMİ

<http://www.hasenat.net/>

<http://www.lugatim.com/s/kezzab>

<http://uyguravazi.kazgazeta.kz/?p=1753>

<http://uyguravazi.kazgazeta.kz/?p=31018>

<http://uyguravazi.kazgazeta.kz/?p=27656>

<http://uyguravazi.kazgazeta.kz/?p=21610>

<http://uz.denemetr.com/docs/769/indeh-297841-1.html?page=4> (e-erişim 25.03.2020)

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Saadet Sena KARAMAN

Doğum Yeri : DENİZLİ

Doğum Tarihi : 01.01.1994

E-posta : saadetsenakaraman@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Vali Vefki Ertür Anadolu Kız Meslek Lisesi

Lisans : Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı
Bölümü

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları

Yabancı Dil ve Düzeyi : E / 53.75 puan

İŞ DENEYİMİ : MEB'e bağlı okullarda ücretli öğretmenlik.

ARAŞTIRMA ALANLARI: Eski Türkçe ve Yeni Uygur Türkçesi.